

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI



BIBLIOTECA ȘTIINȚIFICĂ CENTRALĂ
„ANDREI LUPAN” (INSTITUT)

Enciclopedia

revistă de istorie a științei

și studii enciclopedice

1 (10) • 2016



ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

BIBLIOTECA ȘTIINȚIFICĂ CENTRALĂ „ANDREI LUPAN” (INSTITUT)



Enciclopedica

revistă de istorie a științei și studii enciclopedice

nr. **1(10)**
ianuarie-iunie
2016

Chișinău, 2016

*Redactor-șef:***Constantin Manolache**, dr., conf. univ.*Colegiul de redacție:***Mihai Adauge**, cercet. șt.**Clara Agliullina**, cercet. șt. (Başkortostan, Ufa)**Mircea Bologa**, acad.**Mihai Cimpoi**, acad.**Demir Dragnev**, m.c.**Maria Duca**, acad.**Teodor Furdui**, acad.**Mitru Ghițiu**, dr.**Chen Hui**, dr. hab. (China, Wuhan)**Mikola Jelezneak**, dr., conf. univ. (Ucraina, Kiev)**Boris Malițki**, dr. hab., prof. univ. (Ucraina, Kiev)**Eugen Nicolae**, dr. (România, București)**Vladimir Popik**, m.c. (Ucraina, Kiev)**Elena Prus**, dr. hab., prof. univ.**Uildan Saitov**, dr. (Başkortostan, Ufa)**Antonio Sandu**, dr. (România)**Ion Valer Xenofontov**, dr.**Liu Zaiqi**, dr. hab. (China, Wuhan)*Lectori:***Vitalie Țurcanu, Elena Stati***Coperta:***Vitalie Pogolșa***Design, procesare computerizată și prepress:***Valeriu Oprea, Niș Natalia****Adresa redacției:**

bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, biroul 506, Chișinău, Republica Moldova, MD-2001

Tel.: (+373 22) 277 269

Autorii poartă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.

Opiniile autorilor nu reflectă neapărat opinia Colegiului de redacție.

ISSN



9 771857 365703

ISTORIA ȘTIINȚEI. CERCETĂRI BIOGRAFICE**Mircea DUȚU**

Academia Română (1866-2016): temeuri juridice, culturale și naționale 5

Iurie BADÂR, Veronica BADÂRGestiunea corporativă a creațiilor intelectuale –
condiție imanentă a tranziției la societatea cunoașterii 32**Viorica BOAGHI**Sinteza conceptelor: evaluarea și expertiza
propunerilor de proiecte din sfera științei și inovării 41**Ruslan ȘEVCENCO**

Rezistența antisovietică în RSS Moldovenească: anul 1944 50

CERCETĂRI ENCICLOPEDICE**Vasile BAHNARU**

Cercetări și realizări enciclopedice în spațiul românesc (II) 60

Марс Заби́рович ХАБИ́БУЛЛИНАкаде́мическая наука в Татарста́не в 1920-1950 гг.:
история, научные организации, достижения..... 68**INTER/TRANS/MULTI DISCIPLINARITATE****Galina ANIȚOI**

Aspecte ale reflexiei speculare în psihanaliză și literatură 76

Svetlana CHIȚU, Tatiana GRIBINCEA

Managementul calității în învățământul preuniversitar80

Jozefina CUȘNIR

Аспекты мифологической аналитики: эволюция концепта «гуманизация мифа» 85

APARIȚII EDITORIALE**Maria BUȚCU**

Ascensiunea și decăderea marilor puteri 94

Elena PRUS

Activitatea de art-business din perspectiva marketingului inovational 97

Ilinca UNTU

„Bulletin of Integrative Psychiatry” – reinventarea unei tradiții de excelență 99

SUMMARY

HISTORY OF SCIENCE

Mircea DUȚU

The Romanian Academy (1866-2016): Judicial, Cultural and National Bases 5

Iurie BADÂR, Veronica BADÂR

The Corporate Governance of Intellectual Creation – Immediate Condition
of Transition to the Knowledge Society 32

Viorica BOAGHI

Complex of concepts: evaluation and expertise of
projects proposals of science and innovation area 41

Ruslan ȘEVCENCO

The Anti-Soviet Resistance in Moldovan SSR: 194450

ENCYCLOPEDICAL RESEARCHES

Vasile BAHNARU

Encyclopedic Research and Realizations within the Romanian Space (II)60

Марс ХАБИБУЛЛИН

The Academic Science in Tatarstan in 1920-1950:
History, Scientific Organisations, Achievements 68

INTER / TRANS / MULTIDISCIPLINARY

Galina ANIȚOI

Aspects of Specular Reflection in Psychoanalysis and Literature76

Svetlana CHIȚU, Tatiana GRIBINCEA

Quality Management in Pre-university Education 80

Jozefina CUȘNIR

Aspects of Mythological Analytics: Evolution of the Cconcept “Humanization of Myth”85

NEW BOOKS

Maria BUȚCU

The Ascension and Fall of the Great Powers 94

Elena PRUS

Innovation Marketing in Art-Business Activity 97

Ilinca UNTU

“Bulletin of Integrative Psychiatry” – reinventing a new tradition of excellence 99

ACADEMIA ROMÂNĂ (1866-2016):
TEMEIURI JURIDICE, CULTURALE ȘI NAȚIONALETHE ROMANIAN ACADEMY (1866-2016):
JUDICIAL, CULTURAL AND NATIONAL BASESMircea DUȚU¹

REZUMAT

Instituția academică română a fost înființată în 1866 cu misiunea specială de a determina ortografia, a elabora gramatica limbii române și a începe și realiza lucrarea dicționarului român. Transformată în 1867 în Societatea Academică Română, instituția academică își deschidea sfera de preocupări, alături de literatura și filologie spre istorie și științele naturale, pentru ca, prin legea din 1879, să dobândească personalitatea juridică, devenind institut național sub denumirea de Academia Română. De-a lungul celor 150 de ani de existență a sa de până acum, Academia Română a devenit „cea mai înaltă instituție de cultură”, care a exprimat de la începuturi „imaginea virtuală a României Mari”. Un asemenea rol evident a marcat și începuturile sale juridice.

Cuvinte-cheie: Academia Română, Societatea Academică Română, Dreptul românesc din Basarabia, dicționar român, România Mare, instituție națională, vocabularul juridic românesc.

ABSTRACT

The Romanian academic institution was founded in 1866 with the special purpose of determining spelling, elaborating Romanian grammar and commencing the work on the Romanian dictionary. After being transformed in 1867 into the Romanian Academic Society, the academic institution established its range of preoccupations, from literature and philology to history and natural sciences, and by the law from 1879 it acquired legal personality, becoming national institute under the name of the Romanian Academy.

Throughout its 150 years history until now, the Romanian Academy has become “the highest cultural institution”, which has expressed, since its establishment “the virtual image of Greater Romania”. Such an evident role also marked its judicial beginnings.

Keywords: Romanian Academy, Romanian Academic Society, Romanian dictionary, The Romanian Right in Basarabia, Greater Romania, national institution, Romanian legal vocabulary.

La 1 aprilie 2016, românii de pretutindenii vor sărbători împlinirea a 150 de ani de când, prin Decret al Locotenentei Domnești, se aproba Regulamentul pentru formarea și realizarea dicționarului român, marea Societății Literare Române, cu misiunea specială de a determina ortografia, a elabora gramatica limbii române și a începe și realiza lucrarea dicționarului român,

¹ Mircea Duțu, prof. univ. dr., Directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române

reprezentând astfel „actul de naștere” al instituției academice naționale. Transformată în 1867 în *Societatea Academică Română*, „cel mai înalt așezământ al României”, cum avea să o caracterizeze mai târziu omul politic basarabean Ion Incuț, instituția academică își deschidea sfera de preocupări, alături de literatură și filologie, spre istorie și științele naturale, pentru ca, prin legea din 1879, să dobândească personalitate juridică, devenind „institut național” sub denumirea de Academia Română. De-a lungul a unui veac și jumătate de existență și activitate neîntreruptă, Academia s-a manifestat drept factorul major al înfăptuirii unității spirituale românești, „centrul vital” al iradierii și promovării științei și culturii naționale.

Fondându-se prin „a invita la Societate de-a dreptul pe acei bărbați din țările locuite de români, care se deosebesc prin meritele și lucrările lor literare”, supremul for academic al țării a reunit eforturile creatoare ale locuitorilor tuturor teritoriilor istorice românești, iar rezultatele lor s-au exprimat în știința și cultura românească, parte inseparabilă a spiritualității europene și mondiale.

În tot acest proces îndelungat și complex de devenire și afirmare a vieții academice românești, dreptul a constituit și reprezentat deopotrivă temei, formă de cultură, domeniu de cunoaștere științifică, valoare de exprimare a preocupărilor academice, iar juriștii aveau să se dovedească drept unii dintre cei mai devotați, mai competenți și mai sufletiști slujitori ai săi.

Dar dincolo de orice, la noi crearea instituției academice naționale a reprezentat pe lângă exprimarea dreptului la dezbatere liberă, inerent spiritului academic platonician, exercitarea dreptului la unitatea culturală. Într-adevăr, dincolo de realitățile socio-politice ale timpului, în numele limbii și istoriei comune, în virtutea dreptului la unitatea spirituală, Academia consolida procesul de constituire a statului național unitar.

„Noi, basarabeni – declara Ion Incuț (1884-1940), la 14 mai 1919 în cadrul Ședinței solemne consacrată împlinirii unui jumătate de veac de existență a Academiei Române – recunoaștem meritele înaltului așezământ, care prin oamenii cei mai de seamă ai neamului românesc întotdeauna a reprezentat ideea unității acestui neam, care idee este acum un fapt împlinit. Visurile cele mai îndrăznețe au luat ființă ... Noi, basarabeni, avem toată încrederea că Academia Română și de aici înainte va duce cu aceeași demnitate steagul unității culturale a neamului românesc” [1, p. 237-238].

1. O instituție națională, generată de nevoi interne, asumată ca imperativ al realizării statalității moderne. Înființarea instituției academice naționale a apărut ca o necesitate internă a societății românești, a fost concepută și promovată de întemeietorii săi ca o parte inseparabilă a procesului de consolidare a unirii politico-culturale a românilor și ca un factor de continuare a sa, spre desăvârșire.

Așa se explică faptul că pentru crearea sa, din punct de vedere juridic s-a apelat la intervenția publică, la soluția aprobării prin Decret al Locotenentei Domnești (care îndeplinea funcția de șef al statului) a Regulamentului de constituire, era subvenționată de stat (și cu dreptul de a primi „legate și orice ofrande”), și i s-a conferit, prin actul constitutiv, „misiunea specială”, de importanță istorică națională: a determina ortografia și a elabora gramatica limbii române și a începe și realiza lucrarea dicționarului român (art.1).

Tot așa, și statutele sale definitive urmau să fie supuse aprobării domnești (art. 10).

Ca formă juridică era vorba de o societate (asociație fără scop lucrativ), fără personalitate juridică, literară ca obiect de activitate, cu precizarea că alte entități de aceeași natură și cu scopuri asemănătoare se constituiseră, am putea spune astăzi, din inițiativă și ca structuri de drept privat (de

exemplu, Societatea „Ateneul Român” creată inițial la Iași, în 1860, refondată în 1865, la București, și care funcționează și astăzi cu statut juridic de asociație) [2].

În diversele proiecte premergătoare actului de la 1 aprilie 1866, necesitatea unui demers public pentru constituirea forului academic național era justificată prin argumente de genul că „problema apărea atât de importantă, încât nu putea fi lăsată la voia întâmplării”, iar seriozitatea și miza întreprinderii de „a putea pune în rânduală anarhia literelor în care ne învăluim”, ar fi impus „încredințarea intervenției statului”.

Semnificațiile politice ale actului de înființare a instituției academice și implicațiile sale unional-statale rezultă și din modul în care acesta a fost elaborat și adoptat. După mai multe căutări și tentative de realizare, în cele din urmă, așa cum s-a întâmplat și cu celelalte componente ale civilizației instituționale moderne, s-a optat pentru modelul francez, *Societatea Literară* evocând *Academia Franceză* de la 1635, iar ulterior *Societatea Academică Română* (1867) și, mai ales, *Academia Română* (1879), *Institutul Franței* fondat în 1795.

Modul în care au acționat autoritățile timpului pentru a înființa instituția academică națională ne arată, la rândul-i, dificultățile pe care le-a întâmpinat un asemenea proiect care, ca nimeni altul, prin misiunea încredințată, aceea de a continua și desăvârși procesul de unificare politico-statală, prin cultivarea limbii comune tuturor românilor trăitori atunci în granițele mai multor state și, în același timp, de coagulare și dezvoltare a științei și culturii naționale, realizându-se astfel și unitatea culturală. Poate nu întâmplător crearea structurii academice naționale, în ciuda importanței sale evidente, nu se număra printre instituțiile a căror necesitate și, deci, obligativitate de a fi înființate au fost menționate în Convenția de la Paris din 1858 și în baza căreia au fost promova-

te reformele aferente perioadei 1859-1866.

Argumentul lingvistic juridic este prezent ca unul hotărâtor în Raportul (Referatul) nr. 1140 înaintat de C. A. Rosetti, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, Consiliului de Miniștri, referitor la înființarea unei Societăți Literare. Astfel, potrivit documentului: „Cultivarea limbii e reclamată imperios... și de alte împrejurări. Fericita reintroducere, fără suficiente pregătiri, a literelor vechi latine în scrierea română de-o parte, de alta introducerea în limbă a nenumărați termeni de jurisprudență, cu noile instituții și legi, au ocazionat, nu trebuie să ne ascundem aceasta, o așa de mare perturbare în mersul și dezvoltarea normală a limbii, încât astăzi, mai mult decât oricând, domnește în privința ei o adevărată confuziune și anarhie. Această anarhie și confuziune preocupă serios nu numai pe românii din Principatele Unite, dar și pe cei din provinciile dependente de puteri străine”. Rolul precumpănitor al acestor două argumente și importanța celui privind „transformarea repede a sistemului nostru politic” au fost confirmate de însuși Regele Carol I, care, în cuvântul său de la aniversarea a 25 de ani de la înființarea Academiei Române din 1/13 aprilie 1891, invocând „marea perturbare” de care se vorbea în Referatul – Expunere de motive al lui C. A. Rosetti din martie 1866 – „care, neputându-i-se a pune capăt la timp, ar putea chiar să aibă rele influențe asupra însuși spiritului național”, concluziona că: „Din norocire această teamă a putut fi înlăturată prin silințele Societății Literare...”. Odată însă desăvârșită constituirea sa, prezența statală a încetat definitiv, structura academică funcționând de sine stătător și afirmându-se în permanență „neatârnată” în lucrările sale.

2. Nevoia istorică și misiunea fundamentală a creării vocabularului juridic românesc. Secolul al XIX-lea „a naționalizat drepturile și a identificat dreptul cu

limbajul exprimării sale”, impunând astfel ideea unui drept legat în mod necesar de o limbă. Școala istorică a dreptului, care a devenit dominantă la mijlocul aceluiași veac, a influențat și la noi, pe lângă un jurist-patriot precum Simion Bărnuțiu și un mare spirit creator ca Mihai Eminescu, afirmarea existenței unui geniu și destin comune ale dreptului și limbii, ca născute din conștiința populară și trăitoare prin aceasta, supuse aceleiași reînnoiri în dezvoltarea lor organică fără oprire.

Intervenită într-un asemenea context, „Redeșteptarea” modernă a românilor s-a exprimat nu numai prin unirea statală din 1859, modernizarea societății și prima integrare europeană declanșată prin marile reforme aferente răstimpului 1859-1866, conform Convenției de la Paris din 1858, ci și prin dezvoltarea culturii și spiritualității naționale.

Nevoia unificării și fixării limbii române în dimensiunea sa modernă presupunea și constituirea limbajului noului drept românesc, clădit rapid în special prin codificarea, pe calea împrumutului străin, în special francez, din anii 1864-1865, într-un cuvânt, constituirea vocabularului juridic românesc.

„După cum trebuie mai întâi să-i înveți limba pentru a cunoaște un popor străin – scria Henri Capitant, în prefața *Vocabulaire juridique* din 1936 –, pentru a înțelege moravurile sale și a-i pătrunde geniul propriu, tot așa limba juridică este primul strat al dreptului pe care trebuie să-l traversăm în mod necesar pentru a aborda studiul său”.

Vocabularul juridic reprezintă, în cadrul unei limbi, ansamblul termenilor care au, în acesta, una sau mai multe accepțiuni juridice [3, p. 14]; vocabularul juridic român este astfel ansamblul termenilor limbii române care primesc în drept unul sau mai multe sensuri.

Dintr-o atare perspectivă, deopotrivă în absența unei tradiții și forme dezvoltate a

limbajului juridic românesc și în condițiile unei „invazii” masive a terminologiei juridice străine, prin adoptarea pe calea „importului” a legislației naționale moderne, în frunte cu marile coduri – civil și de procedură civilă, penal și de procedură penală –, limba juridică română aștepta reformarea și modernizarea sa.

Iar această misiune istorică nu putea fi încredințată decât structurii având ca menire definitorie „cultura limbii și literaturii române”.

Devenită limbă oficială, de stat, româna trebuia să-și asume și o multitudine de termeni impuși deopotrivă de practica administrativă modernă și participarea statului la viața internațională a timpului.

Limba cancelariilor domnești, a documentelor (uricelor sau ispisoacelor) a fost la început limba slavă și mai apoi limba elină. Legiuirile secolelor al XVII – începutul celui de-al XIX-lea au fost elaborate mai întâi în limba greacă și numai după aceea traduse și tipărite în limba română, considerată pe atunci mai puțin aptă să exprime noțiuni și concepte juridice elaborate. Pentru a ilustra o atare situație se invocă îndeobște cazul savantului Daniil Panoneanu, unul dintre întocmirii și traducătorii Îndreptării legii a lui Matei Basarab, tipărită la 1652, care se adresa mitropolitului Ștefan al Țării Românești, astfel: „aceasta auzind și eu mai micul, prostul și plecatul prah de supt picioarele cinstite ale sfințeniei tale (o sfințe Creștete) de mulți lachedemoneani voii cu toată inema, cu blagoslovenia și îndreptarea sfinției tale, a presupune această îndreptare de lege de pre limba elinească, pre limba proastă românească. Nu doar dă în nevrednicia prostiei mele sau dă ve într-o învățătură învățată, fără numai cât n-am ispitit a linge pre din afara putinei Gramatica și Syntaxisul” [4, p. 192-193]. La rândul său Kyr Ștefan mitropolitul, care a susținut pe cheltuiala sa lucrarea, arată în prefața textului pravilei: „Zise: să dăm și eu

ceva Domnului meu de în câte mi-au dat ca să nu mă arăt să zic că voesc numai folosul binelui meu... ca să nu las comoara ascunsă, nici gândirea încuiată: ce să zic capetele Dumnezăeștilor Pravile, să le adun și să le prefac dă pe elinește pre cuvinte proaste românește” [4, p. 200]. Desigur, existau unele începuturi de utilizare a limbii române în cronici și în legi, dar ele rămăneau insuficiente și, în orice caz, nu reușiseră să formeze și să impună limbajul oficial românesc modern.

„Necesitățile dreptului” [5, p. 317], ale aplicării sale concrete au contribuit și ele semnificativ la nașterea și întruparea ideii înființării Academiei Române.

Astfel, multe dintre inițiativele privind înființarea unei structuri academice, în frunte cu proiectul lui Gh. Sion din 1860, invocau printre argumentele instituționalizării preocupărilor de fixare a ortografiei, întocmirea unui dicționar al limbii și regulilor stabilite ale unei gramatici și pericolul de a vedea cum termenii juridici întrebuințați în legiuirile țării pot conduce la interpretări greșite care să falsifice însuși spiritul legilor!

Un asemenea imperativ devenea și mai acut și mai evident odată cu masivul corp legislativ modern adoptat în contextul marilor reforme ale unificării post-1859. Este semnificativă, în acest sens, prima reacție la o atare necesitate sub forma întocmirii și publicării, în 1865, la Iași, a „Vocabulariului de jurisprudență” pentru uzul magistraților și al avocaților. Justificând apariția lucrării, alcătuitorul său, ex-substitutul de procuror Iancu M. Codrescu arată: „Necesitatea unui vocabular de cuvinte ce se întrebuințează în jurisprudență era simțită de toți... Mișcat de o așa necesitate, simțită chiar de cea mai mare parte din magistrații țării...” fostul magistrat și-a propus „să completeze un mic vocabular de jurisprudență care să cuprindă pe cât se poate mai multe cuvintele cele mai uzitate de legislațiune, luând

ca model o întreprindere de acest gen a francezului Dupin” [6]. Lucrarea cuprindea peste 1400 de termeni, rânduiți alfabetic, începând cu *abandonare* și terminând cu *volu* (furt), aleși fie din textele codurilor Alexandru Ioan Cuza, fie dintre expresiile uzuale, la care se adăugau o serie de adagii latine folosite în activitatea judiciară.

În toate timpurile și cu precădere în cele moderne și postmoderne, dreptul constituie o știință a cărei vigoare se bazează pe precizia limbajului. Un termen juridic folosit în locul altuia, un cuvânt din vorbirea curentă utilizat în locul unui termen juridic adecvat pot să atragă consecințe pe cât de fundamentale, pe tot atât nedorite. O definiție clară și sintetică a cuvintelor specifice dreptului reprezintă o condiție a accesibilității și înțelegerii legii. De aceea, vocabularul juridic a reclamat și întocmirea dicționarului său.

3. O instituție națională, independentă și liberă în acțiunile sale. Academia Română avea să fie, de-a lungul celor 150 de ani de existență a sa de până acum, așa cum a fost întemeiată, „instituție de cultură a neamului românesc”, „cea mai înaltă instituție de cultură” a sa, care a exprimat de la începuturi „ imaginea virtuală a României Mari” (cum afirma unul dintre membrii săi, literatul și avocatul Barbu Ștefănescu Delavrancea). Un asemenea rol evident a marcat și începuturile sale juridice.

Într-adevăr, întocmit în formă definitivă încă din 1865, purtând toate cerințele procedurale, aprobarea actului normativ și intrarea în vigoare au fost amânate de domnitorul Alexandru Ioan Cuza din motive de oportunitate politică internațională.

Conjunctura internațională favorabilă s-a ivit în răstimpul martie-aprilie 1866, așa explicându-se de ce o structură politică tranzitorie, Locotenența Domnească a procedat la adoptarea actului fondator, iar apoi inaugurarea activității *Societății Literare* și

chiar desfășurarea manifestărilor aferente acestui eveniment (iulie-august 1867) fiind și ele marcate de această condiționalitate externă.

În același timp însă, chiar dacă neprevăzut expres în Regulamentul de formare, de la începuturi a fost afirmat și a funcționat principiul independenței „în lucrările sale de orice natură”, ca o garanție absolută a împlinirii misiunii istorice încredințate. Astfel, în cuvântul președintelui Consiliului de Miniștri, Ștefan Golescu, de la ședința de inaugurare a SLR din 1/13 august 1867, se afirma răspicat: „Aveți, domnilor membri, mai înainte de toate a vă ocupa de regulamentele constitutive ale Societății. Le veți face după cum vă vor conduce luminile domniilor voastre. Guvernul din această oră nu mai poate avea niciun amestec în lucrările dumneavoastră. Societatea este și rămâne independentă și liberă, cum liberă a fost, este și va fi limba poporului român, oricâte servituți și vicisitudini au putut încovoia grumazul unora dintre noi”.

Acest principiu avea să fie consacrat expres prin Statutele Societății Academice Române (24 august/5 septembrie 1867) care o caracterizează drept „corp independent în lucrările sale de orice natură”, sens în care „Ea singură se constituie, ea își alege membrii, ea își administrează fondurile ce le are etc.” (art. II), iar Legea de transformare a SAR în Academia Română (1879) o consacra „independentă în lucrările sale de orice natură” (art. III) [7, p. 89]. Mai mult decât atât, acest statut era întărit prin acordarea prin lege a calității de „persoană morală” (juridică), subiect de drept.

Limitele acestei „independențe” și „libertăți” de acțiune erau bine stabilite în Statutele din 1879, astfel: „Academia își exercită activitatea în cercul prescris ei de lege, cerut prin acte provenite din propria ei inițiativă, cât și prin însărcinări pe care ea se va fi învoit a le primi de la stat, de la institute sau de la particulari” (art. 4).

În virtutea unui asemenea statut juridic, care îi asigura o organizare și o administrație independente, Academia Română a fost considerată, până în 1948, o persoană juridică de drept public, cu un statut unic, special, care nu s-a aflat supusă vreunui control instituit printr-o lege specială și nici sub supravegherea vreunui „organ tutelar” [8]. Pe lângă subvențiile anuale acordate de la bugetul de stat, instituția academică s-a bucurat de o substanțială susținere privată, sub forma donațiilor și legatelor testamentare. Dacă în privința reformei agrare din 1921 Academia a fost supusă exproprierii (domeniul său agricol diminuându-se de la 10 000 ha la cca 1000 ha), cea din 1945 a exceptat-o de la o asemenea măsură. Tot ca urmare a statutului său specific oficial, printr-o serie de reglementări speciale, Academia Română a fost scutită de o serie de taxe și impozite [9].

„De această independență Academia s-a servit ca de o puternică pârgie, pentru a se ridica deasupra patimilor politice și curentelor primejdioase. De ea s-a servit, cu pricepere și demnitate, numai spre a merge înainte” [10, p. 91].

Ca orice instituție fundamentală a modernității românești și în privința Academiei Române timpul nu a mai avut răbdare, iar statutul juridic a evoluat rapid; dacă de la crearea Academiei Franceze (1635) până la constituirea Institutului Franței (1795) au trebuit să treacă 160 de ani, Societatea Literară (1866) a devenit Institut Național (1879) în numai...13 ani! Plămădită sub domnia lui Cuza-Vodă, ideea academiei naționale a prins ființă juridică în vremea Locotenenței Domnești și a dobândit întruchipare instituțională și a afirmat rolul conferit cu grija ocrotitorului său, Domnitorul, devenit, în anul 1881, Regele Carol I.

„Dintr-o modestă Societate Literară, al cărei scop era mai mult să afirme în mod virtual dreptul românilor la unitatea lor culturală – avea să constate mai târziu unul

dintre președinții săi, profesorul Constantin Rădulescu-Motru, – ea se transformă în anul suirii pe tron (a lui Carol I, paranteza noastră – M.D.), în 1866, în Societatea care a adus independența țării, Academia Română își ia numele pe care îl are astăzi” [11, p. 7]. După 1948, devenită „instituție de stat”, Academia Republicii Populare Române își păstra o minimă aparență de independență prin faptul că depindea „direct de Președinția Consiliului de Miniștri, careia îi prezintă periodic o dare de seamă asupra activității sale” (art. 1 din Statutul din 13 august 1948), dar era total înregimentată politic, fiind obligată a pune „la baza lucrărilor ei folosirea organizată și metodică a cuceririlor științei și culturii pentru consolidarea democrației populare, în drum spre socialism” (art. 2 din Statut). Conștiințele realiste, precum istoricul N. Bănescu, au sesizat și denunțat faptul că nu era vorba de „o simplă modificare de statute, ci de o suprimare a vechii Academii și de înlocuire a ei cu alta nouă”, în care tutela statutului ar fi dus, „cum dovedește experiența, la aservirea spiritului” [12, p. 346]. „Transformarea” Academiei din vara anului 1948 a însemnat pierderea independenței de acțiune, epurarea celor mai de seamă membri ai săi, precum și etatizarea patrimoniului (mobil și imobil) al acesteia [13]. După 1990 „renașterea” sa a reprezentat redobândirea autonomiei, repunerea în drepturi a celor nedreptățiți în urmă cu 42 de ani, dar nu și *restitutio in integrum* a patrimoniului preluat abuziv de statul comunist.

4. „Actul statutului civil” al „institului eminamente național” Academia Română. Codul civil de la 1864 și niciun alt text de lege nu se referea la acordarea personalității juridice. Numai tradiția constantă, întărită de convingerea doctrinei și practica jurisprudenței, apreciau că asociația este o stare de fapt și că dobândirea de către aceasta a personalității juridice

era considerată ca o favoare obținută printr-un vot al Parlamentului, adică printr-o lege specială [14, p. 516-517].

Așadar, numai printr-un asemenea act normativ se putea conferi personalitate juridică unei entități, acordându-i-se astfel calitatea de subiect de drept, titular de drepturi și obligații. Or, *Societatea Literară Română* s-a format prin Regulamentul adoptat prin Jurnalul Consiliului de Miniștri din 12 martie 1866, aprobat prin decretul Locotenenței Domnești nr. 582 din 1 aprilie 1866 [15]. Apoi, „în puterea” art. 10 „din Regulamentul provizoriu din 1 aprilie 1866”, prin Statutele din 24 august/5 septembrie 1867, *Societatea Literară Română* „se constituie în *Societatea Academică Română*, cu scopul de a lucra la înaintarea literelor și a științelor între români” (art. I). În această situație, instituția academică avea o simplă existență *de facto*, deși de peste 12 ani desfășura o prodigioasă activitate. Mai mult decât atât, chiar dacă Regulamentul de formare stipula că societatea „va avea drepturi de a primi legături și orice ofrande” (art. 3), neregularitatea constituirii năștea controverse asupra posibilității legale ca aceasta „să dobândească și să se oblige” în mod valabil. „Se va zice, poate – arăta raportorul proiectului de lege Gh. Chițu – că precum ea în trecut a putut accepta asemenea legate tot așa va putea și în viitor, însă teoria și chiar practica au de ridicat deja mari dificultăți asupra acestei materii de drept civil și sunt astăzi mari jurisconșulți care susțin că o persoană juridică, civilă sau morală, iar nu fizică, cum bunăoară este Academia, nu poate deveni subiect de drepturi, adică nu poate exista juridicamente, ca persoană capabilă de a dobândi și a se obliga, decât numai atunci când își ia naștere printr-un act investit în toată regula cu toate formalitățile anterioare ale unei adevărate legi” [16, p. 1304]. De aceea, statul trebuia, pe calea legii, să acorde „supremă recunoaștere și protecțiune”

să pună capăt stării „precare și incerte” și tot pe această cale să se îndeplinească „o formalitate asiguratoare pentru trecut și viitor, pentru acum și totdeauna” [16]. Acest lucru s-a făcut prin *Legea pentru Academia Română*, inițiată de guvernul liberal prezidat de Ion C. Brătianu, al cărui proiect era supus dezbaterii și adoptării Camerei Deputaților în ședința din 27 februarie 1879. În *Expunerea de motive* se arăta că era „motivul cel mai puternic și unic, aș putea zice, al acestui proiect de lege”. Referitor la trecut, se avea în vedere faptul că academia „a acceptat deja mai multe legate și donații care au contribuit mult la dezvoltarea ei morală și materială”, iar prin „Legea pentru Academia Română” se dorea acoperirea juridică a situației anterioare. Pentru prezent și viitor, actul normativ da „actul *statutului civil* unui institut eminent național, numit Academia Română”. Așadar, nu se urmărea „a se înființa din nou o Academie Română pentru că ea există încă de la 1866”, ci doar recunoașterea pre-legislativă a existenței sale „faptice sau de fapt”. Așa se face că legea de la 1879 avea să stipuleze expres că „Academia Română este și rămâne persoană morală și independentă în lucrările sale de orice natură”. Referitor la denumire, se opta pentru înlocuirea „sfiosului și prea modestului nume ce-l poartă astăzi”, cu „adevăratul și independentul ei nume de „Academia Română” [17].

Elita politică românească, așa cum rezultă și din dezbaterile parlamentare, a conștientizat pe deplin însemnătatea unui act normativ, având în vedere obiectivul său – acela de a stabili statutul civil al instituției academice naționale – și l-a considerat drept „proiectul de lege de o importanță până acum neegalată” [18, p. 1305]. „Sunt sigur – își încheia raportul de prezentare în Camera Deputaților a legii deputatul Gh. Chițu – că fiecare dintre Dumneavoastră, fără distincțiune de partidă sau de nuanță politică, a văzut deja în proiect licurind o

pură idee patriotică și națională, o idee de progres și de cultură pe câmpul vast al limbii, al științei și al literaturii române” [19, p. 1305]. Considerată „mântuitoare instituțiune”, „una dintre cele mai sufletești ale națiunii române, se aprecia că „după abia 12 ani de existență a probat prin lucrările sale că și-a înțeles înalta misiune, aceia de a personifica în ea emblema patriei române morală și intelectuală” (G. Missail).

La Senat, proiectul de act normativ a fost dezbătut și adoptat, cu excepția art. 5, în forma aprobată de deputați în ședința din 23 martie 1879, raportor fiind Mihail Kogălniceanu, care aprecia că „prin acest proiect de lege se face un fapt adevărat național, căci Academia și-a legitimat pe deplin dreptul la existență și la protecțiune din partea statului” [20, p. 2102]. Într-adevăr, astfel instituția academică națională își definitiva statutul juridic, pe baza căruia avea să funcționeze aproape 70 de ani, până în iunie 1948. În temeiul noii legi se consolidează secția istorică și treptat se diversifică și secțiunea științifică, deși anterior în cadrul înaltului for academic fuseseră chemați câțiva oameni de știință. Viziunea de „institut național” astfel consacrată legal avea să constituie trăsătura definitorie și distinctivă a academiei românești, care persistă și astăzi, în ciuda evoluțiilor și transformărilor suferite de-a lungul anilor, în anumite privințe.

Legea pentru Academia Română din 1879 a fost modificată prin Legea din 4 august 1934 și a rămas în vigoare până în iunie 1948. Regimul juridic al instituției academice naționale a mai fost completat și dezvoltat printr-o serie de acte normative precum: Legea din 7 mai 1896 pentru redarea caselor și terenurilor St. Beller, C. St. Cesianu, N. St. Cesianu și Zaleski, Legea din 11 aprilie 1901 pentru cedarea Bibliotecii centrale, Legea din 24 martie 1937 pentru obligațiunile atelierelor de arte grafice față de Biblioteca Academiei Române

și alte biblioteci, Decretul Regal nr. 1691 din 18 mai 1938 pentru scutirea de impozite a proprietăților aparținând Academiei Române și altor instituții, Legea din 8 iulie 1938 privitoare la întrebuintarea titlaturii de Academie s.a. Ea avea să fie abrogată implicit prin Decretul prezidial nr. 76 din 8 iunie 1948 pentru transformarea Academiei Române în Academia Republicii Populare Române.

5. Continuitate și discontinuitate juridică. De-a lungul celor 150 de ani de existență și acțiune în slujba națiunii române, a științei și culturii naționale, indiferent de denumirile purtate oficial, instituția academică a manifestat o extraordinară continuitate ca entitate juridică și în privința preocupărilor sale. Din punct de vedere formal – instituțional, *Societatea Literară Română* formată prin Regulamentul din 1 aprilie 1866 „se constituie... în *Societatea Academică Română*” prin Statutele din 24 august/5 septembrie 1867 (aprobat prin Înaltul Decret Domnesc nr. 1246 din 26 august 1867), iar apoi, aceasta din urmă, prin Legea pentru Academia Română din 29 martie 1879 preciza că „se declară Institut Național cu denumirea Academia Română” (art. 1). În mod evident, era vorba de aceeași entitate, chiar dacă pentru curmarea controverselor doctrinar-jurisprudențiale privind modul (actul normativ) de acordare a personalității juridice și a acoperi o eventuală „defecțiune” de acest gen, Legea din 1879 „este și rămâne” persoană morală. De calitatea de persoană juridică de drept public, cu un statut unic, excepțional, și o misiune specială, caracterizată prin independența „în lucrările sale de orice fel”, nerecunoscută și neacordată nici unei alte entități, s-a bucurat Academia Română pe toată perioada dezvoltării democratice moderne a țării. Epoca totalitar-comunistă, cu o structură academică „prizonieră”, a fost inaugurată prin Decretul prezidial nr. 76 din 9 iunie 1948 pentru transformarea Academiei

Române în Academia Republicii Populare Române, care a marcat o ruptură majoră nu numai în existența *juridică*, ci și în manifestarea sa ca structură cultural-științifică fundamentală a statutului. În noile condiții politico-istorice și ale redesenării poziționării strategice mondiale a României, actul normativ aferent marca, potrivit chiar textului său, *transformarea* celui mai înalt for științific și cultural al țării din punctul de vedere al regimului juridic în *instituție de stat*, iar ca denumire în „Academia Republicii Populare Române”, ceea ce sugera, pentru prima dată în istoria sa, o „afiliere” politică. Ambele perspective modificatoare – ca formă juridică ori „simplă” denumire – exprima, în realitate, o schimbare majoră, cea vizând rolul unei structuri academice în societate și a misiunii sale, devenită astfel și un „instrument” de construire a „socialismului victorios” urmând a-și desfășura activitatea „potrivit cu nevoile de întărire și dezvoltare al Republicii Populare Române” (art. 2). În același spirit totalitar al vremurilor, Academia de Medicină și Academia de Științe se „integrau în Academia Republicii Populare Române” pe baza principiilor prevăzute în art. 2 și 3 ale Decretului nr. 76/1948 (funcționarea potrivit cu nevoile de întărire și dezvoltare ale republicii populare respectiv, excluderea persoanelor care, prin activitatea lor, „s-au pus în slujba fascismului și reacțiunii”). Nu în ultimul rând, Academia înceta a fi numai o instituție de consacrare, ci avea în subordine institute de cercetare în care lucrau membrii săi, dar și alți specialiști. Desigur, în virtutea „constantelor dreptului” și a permanențelor devenirii cultural-științifice, răstimpul 1948-1989 nu a reprezentat o întrerupere, o suspendare a cursului istoriei impusă de „contextul general” temporar de o jumătate de veac, la soluții în planul esențelor definitorii, ci mai ales un efort de adaptare, cu modificările astfel impuse la cerințele brutale ale evoluțiilor politico-economice.

În fine, după epoca de „prizonierat” a instituției academice, a urmat cea a „libertății romantice” post-1989, care a reprezentat, înainte de toate, potrivit expunerii de motive a Decretului-lege nr. 4 din 5 ianuarie 1990 „privind organizarea și funcționarea Academiei Române”, mai ales, „renașterea celei mai înalte instituții de știință și cultură a țării”. În orice caz, indiferent de vitregiile vremurilor, este de remarcat și faptul că structura de academie cu secții s-a păstrat până astăzi, fără a fi transformată (după model sovietic) în „academie de științe”, chiar dacă după 1946 i s-a atașat sistemul institutelor de cercetare.

6. Cultura juridică în preocupările Academiei Române. Promovarea conceptului de „cultură juridică” a reprezentat o contribuție majoră a instituției academice naționale, în special prin lucrările lui Andrei Rădulescu [21]. Într-o perspectivă pozitivă, potrivit căreia conceptul dreptului este unul al culturii, numai dreptul produce drept, înainte, deasupra ori sub acesta neexistând altceva, juristul român identifica cultura juridică mai ales cu tradițiile, instituțiile și reglementările legale, deschizând astfel un capitol teoretic excepțional, aflat și astăzi în căutarea reperelor proprii.

În concepția sa, „cultura în ramura Dreptului” se întemeiază pe ideea că juridicul, fiind un produs social, se impune să fie cel al societății a căreia i se aplică. Într-adevăr, necesitatea unei culturi juridice naționale nu poate fi astfel negată, cu atât mai mult cu cât Dreptul reprezintă un element definitoriu al afirmării identității naționale a oricărui popor. Totodată, ea trebuie să fie pe cât de puternică, pe atât de răspândită, astfel încât să facă tot mai mult cunoscută ideea de drept „pentru a se infiltra adânc în sufletul maselor și pentru a întări sentimentul Dreptății așa de trebuincios oricărei societăți civilizate”. Fără o serioasă cultură juridică nu poate fi cineva legiuitor, oricâte

drepturi i-ar conferi constituția, nu se poate împărți dreptatea conform exigențelor autenticului stat de drept și nu e posibilă dezvoltarea unei doctrine autentice îndesulătoare.

Pentru el, în anul 1942, „Cultura juridică este una din formele culturii naționale, prin care se pot pune în adevărata lumină calitățile superioare ale unui neam pentru realizarea ordinii, armoniei sociale și căutarea dreptății” [22]. Referindu-se mai ales la elemente juridice de cultură, în Discurs, acesta considera că avem o cultură juridică veche, formele sale regăsindu-se încă în dreptul nescris, în obiceiul pământului, continuate, experimentate specific și dezvoltate apoi de dreptul scris, în evoluția căruia se pot deosebi diverse epoci.

Adept al tezei lui A. D. Xenopol, după care „La noi cultura este mult mai strâns legată cu viața națională decât la alte popoare; dreptul la trai al poporului român se întemeiază pe cultură” [23, p. 26], A. Rădulescu considera cultura juridică „o parte” a culturii naționale, „o formă de cultură” care la români s-a structurat, pe un fond popular puternic, cu precădere în secolul al XIX-lea. „Cultura juridică proprie este o parte din cultura națională, una din rațiunile de existență ale națiunilor, mijlocul solid de asigurare a vieții lor, contribuția pentru cultura generală și progresul omenirii. Nu se poate concepe cultură națională completă fără una din părțile ei esențiale, cultura juridică” [24, p. 64]. Și aceasta întrucât oricât de multe principii de drept se găsesc comune tuturor popoarelor, oricâte reguli comune s-ar edicta ori s-ar „internaționaliza” dreptul, tot vor rămâne părți speciale fiecărei țări, pe terenul legiferării și, în orice caz, în planul interpretării, înțelegerii și aplicării reglementărilor juridice.

Primul secol de cultură juridică românească, aferent temporal veacului al XIX-lea, a avut un puternic caracter tranzitoriu, fiind marcat de căutări și începuturi

moderne, cu o amprentă de împrumuturi occidentale, îndeosebi franceze, în mai toate sectoarele de manifestare ale juridicului. Ceea ce caracterizează în primul rând această operă culturală, consideră savantul jurist, este faptul că baza ei e formată tot din vechiul drept românesc, mai ales nescris; formele scrise din acea epocă au ca origine dreptul roman și bizantin, care se aplicase și care rămânea să fie aplicat și acum în mod subsidiar. Părerea generală a timpului era aceea că legiurile noastre erau continuarea legilor romane, care nu au încetat niciodată să ne cărmuiască.

7. Proiectul Monumentele sau izvoarele vechiului drept românesc. În preocuparea sa de a „îmbrățișa și a se ocupa de toate formele culturii”, din inițiativa și cu implicarea directă a acad. Andrei Rădulescu, sub egida Academiei Române a fost desfășurat proiectul publicării izvoarelor vechiului drept românesc. Un asemenea demers științific era considerat de promotorul său „o datorie națională”, lucrarea reprezentând „nu numai o puternică dovadă a activității Academiei și pe terenul juridic, ci și o operă cu care cultura românească se va putea mândri și înfățișa cu toată demnitatea în fața culturii altor neamuri” [25, p. 178]. Formulată în ședința înaltului for academic din 29 mai 1942, propunerea viza adunarea și publicarea izvoarelor vechiului drept românesc „într-o colecție întocmită cu toate cerințele științifice”.

Deosebit de importante rămân semnificațiile proiectului născut din nevoia „cunoașterii și propășirii culturii juridice românești”. Într-adevăr, arăta A. Rădulescu, multe dintre izvoarele dreptului nostru vechi scris nu erau adunate, obiceiurile juridice deși larg practicate nu se bucurau de o analiză științifică, iar publicarea lor avea menirea a le face cunoscute. Nu în ultimul rând, vechiul drept românesc prezenta o însemnătate excepțională „nu numai pentru

cultura noastră”, iar publicarea lor, „întârziată prea mult, se impunea la acel moment istoric cu atât mai mult cu cât „urmărim cu deosebită stăruință și punem în adevărata lumină cultura noastră de altă dată în diversele ei aspecte și când năzuim să dăm dreptului nostru un caracter cât mai național, în legătură cu trecutul și potrivit înșușirilor neamului românesc” [25, p. 177].

A fost creată, mai întâi, *Comisia pentru publicarea monumentelor de drept vechi românesc*, al cărei scop era publicarea, într-o ediție critică, a izvoarelor vechiului drept românesc; un proiect de regulament al acestei comisii a fost prezentat în ședința Academiei Române din 11 iunie 1943, în care se sublinia necesitatea publicării respectivelor izvoare, valoarea științifică și cultural-națională a unui atare demers.

După 1945 și în cadrul Consiliului Național pentru Cercetare Științifică (CNCS) a fost înființată Comisia juridică, având ca președinte pe A. Rădulescu, iar ca temă de lucru i s-a stabilit „publicarea izvoarelor de drept vechi românesc” [26, p. 420].

După „reorganizarea” Academiei Române din 1948, în mai 1949, Andrei Rădulescu e desemnat responsabilul organizării Colectivului de Științe Juridice, inclusiv din perspectiva creării unui institut, cu rol și de consiliu legislativ; în septembrie proiectul se reduce la formula de Colectivul de vechi drept românesc (în continuare – Colectivul). Pentru a lucra în această structură, Andrei Rădulescu a adus personalități ale cercetării juridice românești, asigurând astfel calitatea activității, dar și adăpost socio-profesional unor renumiți specialiști excluși din universitate pentru motive politice, precum profesorii: Vintilă Dongoroz, Nicolae Dascovici, I. Rosetti-Bălănescu, Eugen Herovanu, Al. Costin, Anibal Teodorescu ș.a., unii foști membri ai Academiei Române, epurați în anul 1948. O parte dintre aceștia, specializați în alte domenii decât istoria dreptului, se vor transfera la

Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române, înființat la 1 ianuarie 1954.

Prin rezultatele cercetărilor și lucrărilor publicate, Colectivul, așa cum remarca Andrei Rădulescu în Memoriul de activitate, depus la conducerea Academiei în 1958, se dovedise un proiect viabil, iar prin decizia președintelui Academiei Române din 22 aprilie 1958, coordonatorul său se „încadra pe postul de șef de secție”.

Aflat sub coordonarea Secției de științe istorice, filosofice și economico-juridice a Academiei R.P.R., *Colectivul pentru vechiul drept românesc* a urmărit ca obiectiv principal adunarea și publicarea izvoarelor „dreptului care a existat înainte de 1865 în țările române”.

Dreptul nescris reieșea, în special, din documente, din folclor, din cronici, din pravile și din ceea ce se mai păstrase prin tradiție, Colectivul trebuind astfel să adune „material pentru recunoașterea și reconstituirea acestei forme de drept”.

În această privință, cea mai importantă realizare a Colectivului rămâne *Chestionarul pentru adunarea obiceiurilor juridice ale poporului român* și constituie prima sa preocupare în timp și o continuare a unor preocupări mai vechi ale lui Andrei Rădulescu [27]. Pornind de la premisa exprimată în „introducere” că „Obiceiurile juridice au o deosebită însemnătate pentru a cunoaște rânduilele de altădată, pentru a cunoaște izvoarele rânduilelor de astăzi, pentru a înțelege multe probleme istorice..., precum și pentru a cunoaște felurite aspecte din viața popoarelor”, coordonatorul și îndrumătorul științific al proiectului, academicianul A. Rădulescu îl considera absolut necesar pentru cunoașterea unei părți importante a vechiului nostru drept.

Mai mult decât atât, pentru studiul evoluției în timp a normelor juridice se recomanda, pe lângă analiza folclorului, pravilelor sau cronicilor, și pe cea a tradiției orale transmise din generație în generație.

Desigur, în această privință un model l-a constituit Chestionarul lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, iar adunarea obiceiurilor juridice ale poporului român era preconizată ca o lucrare de mare anvergură în cunoașterea și valorificarea tradițiilor juridice naționale.

Cele 762 de întrebări ale chestionarului se referă la probleme de drept civil — familia, căsătoria, filiația, proprietatea, proprietatea moșnenească, despre clăcași, iobagi, obligațiuni etc. —, de drept comercial, procedură civilă și comercială, de drept penal și procedură penală, obiceiurile privitoare la cărmuirea țării, drept internațional.

„Lămuririle și îndrumările privitoare la Chestionarul pentru adunarea obiceiurilor juridice ale poporului român” cuprindeau considerații metodologice pentru cei care adunau răspunsurile la întrebări și transmiteau materialul brut spre prelucrarea colectivului de științe juridice.

Considerată „o importantă contribuție la cunoașterea trecutului poporului român”, o asemenea lucrare, „deși înfăptuită târziu”, avea menirea „de a lumina multe părți din ceea ce a fost pe vremuri, răspândind raze și pentru viitor, și va fi mult folos pentru cultura juridică românească”.

Referitor la dreptul scris existau numeroase și diverse izvoare, și anume legi sau pravile, hrisoave, afișe, anafore, circulare, jurisprudență și doctrină, toate necesare pentru cunoașterea și interpretarea textelor din punct de vedere strict juridic, precum și pentru aflarea originii, influențelor și transformărilor petrecute în dezvoltarea lor, sau „lămurirea multor probleme istorice, economice, sociale, culturale, pentru studiul limbii și întocmirea de dicționare, pentru înțelegerea exactă a unor instituții și, în general, a vieții din trecut a țărilor române”. Justificarea proiectului pornea de la faptul că parte din aceste izvoare scrise fuseseră publicate, dar se găseau rar sau deloc, multe dintre textele publicate conțineau erori, iar

lipsa edițiilor exacte ale izvoarelor impunea o nouă publicare a lor, „alcătuiindu-se cu o riguroasă metodă o colecție, un corpus, cum s-a procedat și în alte țări”. Colecția a avut ca titlu „Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris”.

Primele vor fi editate pravilele — numite astfel sau legiuri, condici și legi — ca fiind cele mai importante. Dintre acestea a fost publicată, mai întâi, Legiuirea Caragea [28].

Motivul acestei alegeri era acela că „între izvoarele vechi, la această legiuire avem manuscrise oficiale originale și întocmirea ediției poate fi model pentru celelalte” (Cuvânt înainte). Reeditarea izvoarelor nu s-a făcut în ordinea apariției lor, din varii motive, ținând cel mai adesea de stadiul de prezentare a manuscriselor, iar acest fapt era considerat a nu reprezenta „o greutate prea mare la consultarea lor, ordinea cronologică fiind stabilită prin însăși data la care au fost întocmite și oricând ele pot fi rânduite, în cadrul colecției, după aceste date” [29].

Tot pentru această perioadă și ca expresie a acelorași preocupări de valorificare a trecutului nostru juridic, se cuvin menționate importante comunicări susținute în cadrul Academiei Române: Privire generală asupra moșnenilor și răzeșilor, Organizarea judecătorească a Țării Românești în epoca Regulamentului organic, Probleme din vechiul drept românesc, Pagini despre Legiuirea Caragea.

Din păcate, dispariția din viață, la 30 septembrie 1959, a inițiatorului și conducătorului său, a făcut ca, treptat, activitatea Colectivului să înceteze, o serie de lucrări proiectate și începute a fi întocmite rămânând neterminate [30].

8. Dreptul și juriștii în instituția academică națională. Prezența Dreptului ca știință între preocupările Academiei Române și a juriștilor printre membrii săi are o istorie aparte, cu unele accente, cel puțin aparent, paradoxale. Într-adevăr, juriști ca

formație universitară, mai precis absolvenții facultăților de drept, grație largii lor deschideri culturale pe care le-au oferit-o dintotdeauna aceste studii, au fost categoria de intelectuali cea mai bine reprezentată în forul academic, dar ... nu pentru creațiile lor juridice, ci pentru operele de ordin literar ori istoric. Astfel, câteva date statistice sunt relevante.

Mai întâi, din cei 21 de membri fondatori ai *Societății Literare Române* din 1866, 10 au fost juriști; din cei peste 850 de membri ai Academiei Române (activi, corespondenți și de onoare, din țară și de peste hotare) de până acum, 212 au fost absolvenți de drept ori au avut studii juridice, ceea ce reprezintă peste 20 la sută dintre „nemuritori”. Dintre aceștia, numai 72, respectiv: 14 membri activi (titulari), 22 membri corespondenți (15 din țară și 7 din străinătate) și 36 membri de onoare (23 din țară și 13 din străinătate) au fost primiți în forul academic în considerarea operei și/sau activității lor juridice. Dincolo de această reprezentare deosebit de consistentă a reprezentanților studiilor juridice în forul academic se cuvine remarcată și contribuția altor juriști la întemeierea legală a înaltului forum academic, cum a fost cazul lui Vasile Boerescu, promotorul celor două proiecte de lege din 1860 și, respectiv, 1863 privind Societatea Literară, al unor donatori, precum magistratul Constantin Hamangiu sau marele diplomat Nicolae Titulescu.

Marii juriști ai neamului au fost în același timp oameni de vastă cultură, cu preocupări în domeniul literaturii, științelor, inclusiv al științelor exacte și artelor. Câteva nume (în ordine alfabetică) ne confirmă această afirmație: Vasile Alecsandri, Eugen Barbu, George Barițiu, Ion Alexandru Brătescu-Voinești, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Zoe Bușuleaga-Dumitrescu, Dimitrie Gusti, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Iorgu Iordan, Eugen Jebeleanu, Mihail Jora, Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu,

Vintilă Mihăilescu, Iacob Negruzzi, Papiu Ilarian, Emil Racoviță, Mihail Ralea, Constantin Rădulescu Motru, Moses Rosen, Mihail Sadoveanu (studii juridice nefinalizate), Alexandru Sahia, Ioan Slavici, Andrei Șaguna, Florian Ștefănescu-Goangă, Barbu Alexandru Știrbei, George Topârceanu, Victor Tufescu, Alexandru Vlahuță, Iosif Vulcan, Alexandru D. Xenopol, Duliu Zamfirescu ș.a.

Din rândul marilor juriști, unii au fost aleși membri ai Academiei Române, alții s-au mulțumit cu o carieră universitară strălucită și cu o operă formativă și de creație de admirat.

Dreptul și reprezentanții săi au pătruns relativ târziu în Academia Română, din cauza modului în care preocupările acesteia au evoluat, dar și din motive profesionale sau personale [31]. Concepută inițial numai ca o „societate literară”, aceasta a devenit, mai întâi, la 1867, „societate academică”, iar în 1879 „Institut național” și și-a înscris printre scopurile sale, pe lângă cultivarea limbii și a istoriei naționale, a literelor și „a științelor și frumoaselor arte”. Totuși, abia prin modificările din 1935 *Statutele* înaltului for academic au stipulat că „Secțiunea istorică se ocupă de științele istorice, geografice și sociale”, iar în privința acestora din urmă s-a precizat expres că includ „științe juridice, economice și financiare, sociologice” [art. 3. lit. b)] [32]. Așa se face că, dacă până atunci au activat în Academie doar istorici ai dreptului, precum Th. Stefanelli ori A. Rădulescu, primul jurist ales ca atare a fost Nicolae Titulescu la 28 mai 1935, „unul dintre cei mai distinși juriști ai nației”. Mai ales cu susținerea și la recomandarea acad. Andrei Rădulescu (1880-1959), până în 1948 au fost aleși din rândurile juriștilor 2 membri activi (N. Titulescu în 1935 și Al. Costin în 1948) și 9 membri corespondenți (I. Ionescu-Dolj, V. Erbiceanu, V. Dongoroz, C. Stoicescu, Mircea Djuvara, A. Teodorescu, V. V. Pella, G. Fotino

și N. Dașcovici). Marea „epurare” din 1948 a făcut ca în rândurile Academiei R.P.R. să nu mai rămână dintre ei decât acad. Andrei Rădulescu, iar ulterior, până în 1989, Dreptul să fie reprezentat de 2 membri titulari și 2 membri corespondenți. După 1990, prezența juriștilor în forul academic a cunoscut un reviriment care a fost urmat, din păcate, de o perioadă de eclipsă, persistentă și astăzi, când lumea juriștilor e reprezentată de un singur membru corespondent.

Dintre premiile acordate de Academia Română la inițiativa și cu contribuția pecuniară a unor juriști, pentru opere de drept se remarcă *Premiul Constantin Hamangiu* (1933) acordat „pentru o lucrare juridică de filosofie sau de doctrină a dreptului român, de preferință cu subiectul din istoria vechiului drept românesc public și privat” și *Premiul Nicolae Titulescu* (1941) „de drept internațional pentru lucrări scrise”.

9. Ce rol și loc pentru Drept în Academia Română? Care ar putea fi, locul Dreptului și al cercetării științifice aferente într-o academie care a pornit de la promovarea limbii române pentru a ajunge la consacrarea culturii și a științelor în România? Într-o societate pentru care legile nu mai au nici pe departe greutatea simbolică și instituțională a vechilor pravile ori a primelor coduri, contribuțiile la elaborarea și comentarea acestora, oricât de importante sub aspect tehnic, nu reprezintă chiar cea mai bună recomandare. Parafrazând o formulare celebră a lui Carl Schmitt, am putea spune că legiferarea „motorizată” a timpului nostru a făcut din juriști „mecanici” mai mult sau mai puțin pricepuți, lăsând departe în urmă vremurile în care se putea spune împreună cu un Ulpian că *jurisprudentia vera philosophia est*. Nu întâmplător, dreptul a fost clasificat la un moment dat în cadrul Academiei în categoria științelor istorice, pornindu-se probabil, pe de o parte, de la ideea că valoarea culturală a dreptului

este corelată în mod organic cu vechimea acestuia, iar, pe de altă parte, de la faptul că același drept vechi, altfel decât dreptul modern, nu era supus acelor decizii arbitrare care, potrivit unui renumit pamflet de la jumătatea secolului al XIX-lea, sunt capabile să transforme biblioteci întregi în maculatură. Cam în același timp, faimoasa *Doctrină pură a dreptului*, elaborată de Hans Kelsen și a cărei primă ediție a fost publicată în 1934, propunea ca ideal transformarea științei dreptului dintr-o „provincie depărtată de centrul spiritului” într-o „autentică știință umanistă”. Rezultatul obținut de Kelsen, de mare importanță pentru istoria ideilor juridice și simptomatic pentru starea de spirit care domnea pe atunci și încă domnește și astăzi nu doar printre juriști, ci și în rândul multor intelectuali umaniști din vremea noastră, a constat într-un sistem conceptual specializat de o inegalabilă rigoare logică, însă complet separat de realitatea societății despre al cărei drept era vorba. O asemenea știință a dreptului era considerată de un Constantin Noica pe drept cuvânt ca „seacă” și dacă imensa majoritate a intelectualilor sunt astăzi, chiar dacă nemărturisit, de aceeași părere, remediul nu poate consta decât în revitalizarea unei perspective care să reveleze din nou această știință ca „mândrie a intelectului omenesc”, după cum o vedea încă reacționarul Edmund Burke, și care să justifice cu adevărat o prezență plină de mândrie în cadrul Academiei Române.

Pentru aceasta nu este nevoie câtuși de puțin să renegăm activitatea de până acum a Institutului de Cercetări Juridice (Institutul), desfășurată pe cele două mari direcții expuse mai sus. „Orice act de legiferare este și un act de știință juridică”, scria la începutul secolului al XX-lea Karl Binding, și aceasta mai putea fi valabil încă pentru perioada în care Institutul a funcționat în logica unui Consiliu Legislativ – o perioadă în care motorizarea legislației specifică

unui stat modern nu funcționa la tură maximă din cauza imobilismului specific statului socialist și în care dinamismul relativ redus al legiferării în materii fundamentale permitea încă o reflecție juridică aprofundată. La fel stau lucrurile și cât privește programul așa-numitelor „constante ale dreptului”, prin care teoreticienii Institutului au încercat să reformuleze alfabetul conceptual al dreptului unei societăți moderne, într-o perioadă în care modernității capitaliste i se opunea propagandistic o postmodernitate socialistă multilateral dezvoltată. Astăzi însă motorizarea legislativă este suprasaturată în toate materiile, iar modernitatea a cedat în mod real locul unei postmodernități a cărei identitate normativă rămâne încă neclară și pentru a cărei elucidare conceptuală definitivă ni se pare că nu putem decât să așteptăm, și ca juriști, venirea amurgului în care bufnița Minervei – amintită de Hegel în finalul prefeței la *Principiile filosofiei dreptului* și preluată nu întâmplător ca simbol de către Academia Română – își ia zborul.

Rândurile de mai sus ar putea fi interpretate ca un elogiu al provizoratului și ca un îndemn la pasivitate. Într-un anume sens, ele chiar trebuie interpretate astfel: demnitatea științei dreptului constă, nu în ultimul rând, în refuzul de a proclama constante și adevăruri eterne acolo unde condiționarea lor istorică a fost deja recunoscută dincolo de orice îndoială. Pe de altă parte, Edmund Burke lega aceeași demnitate în pasajul amintit mai sus de faptul că știința dreptului (mai precis: a jurisprudenței!) reprezintă „îmbinarea rațiunii diferitelor epoci”, iar aceasta ne trimite din nou la prezența dreptului în Academie printre științele istorice. Simpla caracterizare a științei dreptului ca „știință istorică” trimite prin simpla ei menționare la o concepție pentru care istoria (dreptului) este studiată nu pentru a înregistra muzeal faptele *trecutului*, ci pentru a înțelege în toată profunzimea lor

configurațiile *prezentului*, iar dreptul însuși nu reprezenta o colecție eterogenă de reglementări menite să imprime societății anumite direcții (de multe ori diametral opuse), ci, din nou în cuvintele lui Friedrich Carl von Savigny, „nimic altceva decât însăși viața oamenilor, privită dintr-o anumită perspectivă”. Dacă așa stau lucrurile – și ele stau într-adevăr așa, în pofida tuturor definițiilor pozitivist-legaliste mai vechi sau mai noi –, atunci încadrarea juriștilor într-o secție de „științe economice, juridice și sociologice” nu reprezintă o ruptură față de vechea încadrare, ci mult mai degrabă tocmai recunoașterea faptului că știința dreptului, ca știință istorică, este în același timp știința care se ocupă de viața oamenilor privită ca ordine normativă – aceasta este perspectiva specifică – și astfel, la fel ca și celelalte mai sus menționate, o știință umanistă în sensul propriu al cuvântului.

10. Dreptul românesc din Basarabia – parte a istoriei juridice naționale. Unitatea dreptului românesc în diversitatea regională a dezvoltării sale istorice a reprezentat o preocupare academică semnificativă. Autentic om de cultură, cercetător științific pătruns de spiritul adevărului istoric, dar și de datoria de a cunoaște, înainte de toate, tradițiile juridice ale neamului său, acad. Andrei Rădulescu (1880-1959) a încercat să investigheze istoria dreptului din toate ținuturile românești, cu deosebire a celor care au stat sub stăpâniri străine. Un atare demers era în măsură să ne ofere în concepția sa o imagine cât mai deplină despre firea și valorile juridice ale neamului nostru, mijloacele de a arăta „și străinilor nepărtinitori ce a fost și ce suntem”, iar, mai presus de toate, „ne ajută să apărăm drepturile noastre față de pretențiile străinilor răpitori.”

Cu o asemenea mărturie de credință, savantul jurist a susținut, la 3 iulie 1942, comunicarea *Dreptul românesc din Basarabia* [33], „de folos și pentru știință și pentru românism”. În această privință, lucrarea dobânda o semnificație deosebită având în vedere situația (tragică) excepțională a Moldovei dintre Prut și Nistru, răpită țării în 1812, revenită la trupul acesteia în 1918, victimă apoi a Pactului Ribbentrop-Molotov din 1939, fiind ocupată abuziv de trupele sovietice în iunie 1940, eliberată în timpul războiului din est și anexată abuziv de URSS după august 1944. În perioada tensionată a anilor celei de-a doua conflagrații mondiale, când soarta provinciei românești de peste Prut era sub semnul îndoielii istorice, academicianul jurist a considerat de datoria sa să-și îndrepte atenția și asupra Dreptului românesc din Basarabia, spre a surprinde și releva adevărul istoric și a-l prezenta în adevărata lumină lumii științifice și opiniei publice. Și aceasta cu atât mai mult cu cât, așa cum constata chiar A. Rădulescu în introducerea comunicării-studiu, „Cu privire la Basarabia, s-a cercetat și s-a publicat relativ puțin asupra domeniului juridic și mai cu seamă pentru timpul anterior unirii cu Patria-Mamă”. Cu precauțiile de rigoare, dar în mod suficient de transparent, studiul academicianului jurist se dorea, sau cel puțin, se constituia și într-o replică la lucrări de genul celei a lui Leon Aristidovici Casso *Dreptul bizantin în Basarabia* [34] care, pe lângă părțile lor bune, „lăsau impresia că în Basarabia ar fi predominant dreptul bizantin și de aici s-ar putea trage concluzii defavorabile neamului românesc, întrucât ar fi fost numai un folositor al dreptului altora”.

Este astfel pusă în discuție o teorie cu implicații istorico-juridice importante, care a făcut obiectul preocupărilor specialiștilor de-a lungul timpului și ale cărei rezonanțe sunt perceptibile și astăzi.

Într-o lucrare din 1971, devenită între timp clasică, despre *Commonwealth-ul bizantin: Europa de Răsărit între 500 și 1453*, Sir Dimitri Obolensky, renumit istoric și

exponent al intelectualității ruse emigrate în Occident în urma revoluției bolșevice, din octombrie 1917, relua în capitolul despre *Religie și drept* problema receptării dreptului bizantin într-o lume situată în afara granițelor Imperiului Roman de Răsărit, dar aflată sub influența politică, economică, culturală și religioasă a acestuia [35, pp. 291-321]. Ca și în cazul particular al dreptului românesc studiat de istoricii români, Obolensky evidențiază libertatea asumată de toate națiunile acestui spațiu în adaptarea și mai ales în aplicarea compilațiilor bizantine. Din acest punct de vedere, ideea unui drept „pur” bizantin direct aplicabil în spațiul românesc poate fi la fel de puțin susținută ca și cea a unui drept „pur” izvorât dintr-un *Volksgeist* autohton. De altfel, cu câțiva ani înainte de apariția acestei cărți, într-un studiu publicat în 1966 în Revista Institutului de Studii Sud-Est Europene, academicienii Traian Ionașcu și Valentin Al. Georgescu reaprofundaseră și ei diferența, prezentă și la Obolensky, dintre re apropierea savantă a unui drept roman mort ca *ius commune* în Europa Occidentală și supraviețuirea dreptului roman în societățile Europei de Sud-Est ca *drept viu* în forma culturală a dreptului bizantin [36, pp. 153-186], o diferență care permite în bună măsură explicarea și oarecum relativizarea criticii lui Andrei Rădulescu la adresa lui Leon Casso. Firește că în Basarabia, ca și pe întregul teritoriu românesc din orbita *Commonwealth*-ului bizantin – definit într-o formulă deosebit de inspirată de Nicolae Iorga ca spațiu în care „totul ne leagă fără voia noastră” [37, p. 14] –, într-un sens cultural, dreptul medieval în vigoare a fost un drept *bizantin*, adică un drept roman receptat pornind de la surse bizantine, ceea ce nu neagă, ci, dimpotrivă, explică mai bine specificul lui ca drept *românesc*. Aceasta cu atât mai mult cu cât polemica era mai puțin una istorică și mai mult una politică: legitimitatea dreptului bizantin

rezidând în autoritatea imperială ca sursă a întregii legislații, este ușor să observăm implicațiile politice ale unei teze despre forța obligatorie a dreptului bizantin (și nu românesc) într-o Basarabie parte a Imperiului declarat succesor al celui bizantin (ca „a Treia Romă”) la vremea când scria Leon A. Casso. Ca și cel bizantin, acel Imperiu dispăruse în vremea lui Andrei Rădulescu sub loviturile unei istorii la fel de necruțătoare și față de „Bizanțul de după Bizanț” al domnitorilor români.

Dincolo de o atare provocare teoretică, în expunerea diferitelor aspecte ale problemei, autorul își propunea să analizeze mai întâi „dacă au existat legi sau altfel de rânduieli juridice la 1812”, când are loc primul rapt al Basarabiei, întrucât era nevoie a se risipi susținerile unor dregători ruși că în aceste ținuturi nu ar fi existat norme de drept și deci nicio apartenență statală!

Sub auspiciile unui atare context istoric, imbold patriotic și dezbateri doctrinare, Andrei Rădulescu va depune „mărturie științifico-istorică” asupra „situației adevărate” a problemei dreptului românesc și ținutului dintre Prut și Nistru, „de la prima răpire a Basarabiei până astăzi” și, în consecință, își propunea „o privire asupra normelor de Drept care au cărmuit această parte a neamului nostru, în ce măsură se putea vorbi de un Drept românesc până la prima dezrobire și apoi să schițăm ce s-a făcut după unire”.

Împărțind istoria dreptului românesc din Basarabia în trei perioade distincte: cea de până în 1812, data anexării provinciei la Imperiul țarist, cea a ocupării rusești (1812-1918) și apoi cea a unificării politico-juridice cu Regatul României (1918-1942), A. Rădulescu ajunge la concluzii pertinente, bine argumentate, valabile și astăzi.

Astfel, dreptul acestei provincii la momentul primei răpiri era Drept românesc, cuprins într-o pravilă, hrisoave și în cea

mai mare parte obicei; numai în completare, cu titlu subsidiar, se aplica Dreptul greco-roman sau bizantin, de altfel și acesta socotit a fi al neamului nostru.

În ciuda eforturilor de deznaționalizare depuse de autoritățile țariste în Basarabia, sub stăpânirea rusească, a existat Drept românesc, care a fost intens aplicat, iar, în special în materie civilă, a ocupat locul prim față de alte norme juridice subsidiare. Acest Drept, recunoscut și la nivelul oficial, a fost păstrat în special de moldoveni, care nu au renunțat niciodată la obiceiurile lor juridice și le-au aplicat cu consecvență în raporturile dintre ei.

După revenirea la Patria Mamă, în urma actului de la 27 martie 1918, Basarabia a cunoscut un amplu proces de reunificare la nivelul legislației oficiale, încheiat la 1 iunie 1928, când „a intrat definitiv în cadrul Dreptului românesc”.

Și conchide A. Rădulescu în studiul său, întotdeauna Basarabia rămase românească până atunci și pe terenul Dreptului, ca în toate formele vieții poporului său.

„Acest adevăr... trebuie să-l știm cu toții și este o datorie să-l facem cunoscut și străinilor, iar la nevoie să-l folosim pentru apărarea neamului nostru, care respectă drepturile altora și nu cere pentru sine decât dreptate”.

Cunoaștem cu toții care a fost soarta Moldovei dintre Prut și Nistru după ce-l de-al Doilea Război Mondial. Reocupată de trupele sovietice în august 1944, va deveni a doua oară (prima – în 1940-1941) Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, fiind integrată URSS, iar după destrămarea imperiului sovietic la 27 august 1991 își va proclama independența sub denumirea de Republica Moldova.

Limba română, a băștinașilor majoritari, a devenit așa-zisa „limba moldovenească”, iar dreptul românesc, modernizat și consolidat în perioada interbelică, a fost înlocuit forțat cu dreptul sovietic. Renaște-

rea națională intervenită după 1990-1991, odată cu dezintegrarea URSS și apariția noilor structuri statale s-a manifestat și în privința dreptului. După cum limba română a fost consacrată limbă de stat și dreptul român, cultura juridică românească revin treptat, deschiderea europeană a Republicii Moldova jucând un rol important în acest sens.

Din această perspectivă, studiul lui Andrei Rădulescu, *Dreptul românesc în Basarabia*, pe care îl republicăm, prezintă o excepțională importanță și profundă semnificație. Astfel, el constituie baza științifică pentru continuarea analizei filonului românesc care a persistat și formelor sale de manifestare în viața juridică a republicii dintre Prut și Nistru. În același timp, studiul transmite un mesaj peste timp și formulează un veritabil testament științific, acela de a nu uita unitatea, originea latină și rolul dreptului în conservarea ființei naționale a tuturor românilor.

11. Întemeietorii basarabeni ai Academiei Române. La întemeierea Societății Literare, potrivit Regulamentului său (art. 4 lit. g), au fost chemați ca membrii fondatori și trei basarabeni, numiți prin înaltul decret al Locotenenței Domnești din 22 aprilie/3 mai 1866: Alexandru Hâjdeu, Constantin Stamati și Ioan Străjescu. Prin decretul nr. 829 din 2/14 iunie 1867 în locul lui C. Stamati, demisionat, a fost numit Ștefan Gonata. Doi dintre aceștia aveau formație juridică: Al. Hâjdeu și I. Străjescu. Deși trecuse mai bine de o jumătate de secol de la despărțirea de trupul Moldovei (1812) și un aspru regim de dominație și înstrăinare fusese instaurat și se aplica, „Totuși viața culturală românească și conștiința, cari începuse a se înviora înainte și după începutul secolului XIX, a stăruiat a trăi cu toată atmosfera nefavorabilă în care se afla; a trăit mai ales prin puterea de rezistență a țărâniimii” [38, pp. 367-385].

Implicarea și participarea reprezentanților Basarabiei la fondarea și apoi desfășurarea activității Academiei Române aveau să reprezinte legătura fundamentală a păstrării și cultivării unității culturale a tuturor ramurilor. Evocarea, fie și lapidară, a personalității celor care au reprezentat românimea dintre Prut și Nistru, la momentul fondator de acum 150 de ani al instituției academice naționale reprezintă o datorie morală absolută.

Alexandru Hâjdeu (1811-1872), absolvent al Facultății de Drept din Harkov (1829-1832), a îmbrățișat inițial cariera didactică (activând ca profesor secundar și efor al școlii județene și lancasteriene din Hotin), pentru a renunța definitiv la aceasta (1843) spre a se consacra avocaturii.

Coborător din veche familie moldovenească cu înrudire domnească, „bărbat cu o vastă cultură occidentală”, cum îl caracteriza I. Bianu, tatăl viitorului mare savant și membru activ al Academiei Române, Bogdan-Petriciceicu Hașdeu, a tradus și publicat încă din anii studenției versuri și povestiri, precum și cântece populare românești, însoțite de comentarii istorice, literare și etnografice, fiind considerat primul propagator al folclorului românesc în presa rusă.

A acordat o atenție deosebită istoriei dreptului, printre altele traducând lucrarea lui V. A. Maețevski *Istoria legislațiilor slave* (în 4 volume). Nu în ultimul rând a avut preocupări de botanică, interesându-l îndeosebi flora Basarabiei. Scrierea care însă „i-a adus numele în toate ținuturile românești” (I. Bianu) a fost discursul *Amintire despre vechea glorie a Moldovei* din 1837, rostit în rusește, la Hotin, tradus în românește de C. Stamati și publicat mai întâi „în foaia lui Bariț de la Brașov”, apoi în mai multe ziare și reviste românești și în nenumărate ediții în broșură. Adresându-se „nobililor fii ai Țării Moldovei”, el le arată că: „Voi mai de aproape și mai de rudă sunteți inimii noastre decât ceilalți, pentru că din toate legă-

turile politicești, cea mai de aproape legătură a obșteștii noastre patrii au îmbinat și a noastră stare de astăzi cu a voastră viitorime într-una nedespărțită întregime prin mijlocirea înființării noastre într-aceeași țară”. Comparând măreția trecutului Moldovei cu tradiția de atunci a ținutului dintre Prut și Nistru, pedagogul basarabean concluziona: „Cu întristat sentiment istoricul Moldovei poate lăsa letopisețele vremurilor vechi ca să se întoarcă către veacurile mai târzii, căci îl sfășie mahniciunea pentru trecuta slavă a patriei noastre, pentru căci adevărul mărturisind în privirea noastră de astăzi, florile de pe mormântul strămoșilor sunt mai proaspete și mai frumos se desvâlesc și mângâie viața omenească decât florile în lăcașul celor ce trăiesc astăzi”.

Constantin Stamati (1786-1869), scriitor și traducător, „era nu numai întâiul cărturar al Basarabiei românești, dar era cu adevărat literat al neamului întreg, întreținând relații cu toți fruntașii vieții literare ai timpului, de la Iași, de la București și chiar de la Brașov” (I. Bianu). A îndeplinit funcții administrative la Iași și Chișinău, l-a cunoscut pe A.S. Pușkin, a scris și publicat poezii patriotice și proză originală (*Imnul lăutei românești*, *Sentinela taberei de la Copou în 1834*, *Dragoș, baladă*), a publicat articole cu subiecte istorice și s-a remarcat și ca traducător din creațiile lui A. De Vigny, Florian, Victor Hugo, Lamartine, Lermonov, Pușkin, Derjavin ș.a. Referitor la opera sa sub cupola Academiei Române, același Ion Bianu conchidea în 1921: „Începuse să scrie de la 1830 în *Curierul* lui Heliade, tradusesse în proză și în versuri din literaturile străine, scrisese opere originale publicate prin ziarele și revistele timpului, adunate și retipărite, la 1868, în volumul intitulat *Musa românească*”.

Al treilea basarabean desemnat în 1866 ca membru al *Societății Literare Române* a fost *Ioan Străjescu* (1833-1873), afirmat mai

ales ca om politic. Cu o carieră juridico-administrativă de ofițer și deputat, în 1832 a tradus din limba rusă *Așezământ pentru rânduiala adunărilor dvorenești, a alegerilor și a slujbelor ce urmează după iale* și a îndeplinit o serie de funcții administrative. Stabilît la București, prin testament și-a lăsat întreaga avere (de 50 000 de franci) statului român pentru a trimite tineri la studii în Franța.

În fine, devenit membru fondator (la 2 iunie 1867) și membru de onoare (12 septembrie 1870) al Societății Academice Române, în urma demisiei lui C. Stamati, Ștefan Gonata (1838-1896) s-a distins, după studii de filosofie și viticultură la Paris, deopotrivă ca om politic și ca agronom. În prima calitate, a acționat la Chișinău ca deputat pentru distribuirea sarcinilor rurale (1863-1865), apoi ca deputat al nobilimii din Ackerman și Bender (1866-1869) și al județelor Chișinău și Orhei (1870-1872). Dar poate că mai importantă rămâne activitatea sa ca agronom. Astfel, pe moșia sa din satul Zberoaia a organizat un sector agricol experimental, a climatizat în Basarabia vița-de-vie franceză și a căutat metode de combatere a filoxerei.

În fine, a lansat ideea întocmirii unui *Abecedar român* și a unei *Istории naturale*.

Din păcate, niciunul dintre membrii fondatori basarabeni, chemați acum 150 de ani „la conlucrarea noii instituții culturale naționale”, nu au venit la București și nu au luat parte la ceremonii din 1867 de inaugurare a Societății Academice Române și la primele sale lucrări. Situația s-a explicat prin regimul aspru instituit asupra Basarabiei de regimul țarist al timpului și restricțiile impuse în privința manifestărilor unioniste [39].

Arhivele păstrează întreaga corespondență purtată cu Alexandru Hâjdeu pentru venirea lui la București și participarea la sesiunea inaugurală a Societății Academice Române. După ce în iulie 1866 răspunzând

la depeșa lui C.A. Rosetti din 3/15 mai, prin care i se aducea la cunoștință numirea și i se cerea să comunice acceptarea, spre a i se putea trimite banii de drum, savantul basarabean acceptă invitația și ruga să se încredințeze banii de drum fiului său, Bogdan [40], în cele din urmă, din cauza opunerii guvernului țarist, acesta avea să absenteze de la manifestările academice inaugurale [41].

12. Posibile concluzii. În continuarea unor atari considerații, se ridică în mod legitim întrebarea: într-o lume mondializată, în care România este deja parte integrată a Uniunii Europene (din 1 ianuarie 2007), iar Republica Moldova tinde spre un asemenea statut, care ar putea fi rolul academiilor și al Dreptului în consolidarea și dezvoltarea punților cultural-științifice între cele două state românești? Reafirmându-și „funcțiile naționale” după decembrie 1989 [42, p. 23], Academia Română a salutat și relevat semnificațiile istorice ale evenimentelor majore care au marcat nașterea Republicii Moldova ca stat și renașterea națională ce a caracterizat societatea sa în acea perioadă. La rândul lor, noile autorități de la Chișinău apreciau că „Academia Română constituie izvorul necesar al valorilor spirituale pentru întreg neamul românesc” [43, p. 490].

Evoluțiile generale din ultimul sfert de veac au marcat etape noi în afirmarea factorului academic drept element de exprimare a unității spirituale în diversitatea manifestărilor concrete. Ca depozitare ale tradițiilor naționale și centre de iradiere a cunoașterii și a culturii, structurile academice, pe baza constantelor devenirii lor, cunosc transformări și adaptări semnificative în privința misiunii încredințate și rolului asumat. În acest context, Dreptului îi revine o puternică funcție federatoare, deopotrivă în temeiul originii și evoluțiilor istorice comune, amplificate prin tendințele unificate generate de fenomene precum integrarea europeană sau mondializarea în curs. În

același timp însă, cel mai puternic și natural factor de exprimare a unității juridice românești este și rămâne știința Dreptului, ca una singură și indivizibilă temporal și spațial.

Temeiurile pentru *unam iuris scientiam* sunt din ce în ce mai evidente și mai provocatoare semnalele acestora pornesc atât de la București, cât și de la Chișinău.

„În lume există un număr semnificativ de state naționale, care au la bază o națiune (o asociație de oameni având aceeași limbă, aceeași origine, aceleași obiceiuri, aceleași idei și sentimente, dezvoltate printr-o lungă conviețuire), a cărei denumire o poartă, de regulă. În Europa, majoritatea absolută a statelor sunt naționale. Unele națiuni stau la baza a două state.

... Același lucru îl putem spune și despre națiunea română, organizată în două state românești: România și Republica Moldova.” Aceste teze din *Comentariul* editat de Curtea Constituțională a Republicii Moldova și publicat în anul 2012 privesc textul art. 13 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, potrivit căruia „limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească” și a cărui formulare, potrivit aceluiași *Comentariu*, face parte dintre „roadele unei ideologii perfide, diseminate pe parcursul a zeci de ani, care se bazează pe conceptul «existenței a două națiuni, a două limbi, a două istorii diferite»”. Prin această opoziție lipsită de echivoc între *textul legislativ* și *comentariul doctrinar*, știința juridică din Republica Moldova oferă o lecție cu atât mai semnificativă cu cât textul în discuție aparține chiar legii fundamentale, iar semnificațiile și implicațiile sale nu se opresc aici: pe 5 decembrie 2013 aceeași Curte Constituțională conferă *Declarației de Independență* din 27 august 1991 statutul de „text constituțional primar și imuabil”, cu consecința preeminenței prevederilor sale față de cele ale Constituției. Trimiterea din cuprinsul *Declarației* la „legile și hotărârile Parlamen-

tului Republicii Moldova privind decretarea limbii române ca limbă oficială în stat” nu ar fi putut oferi însă ele singure temeiul ultim pentru restaurarea limbii române ca limbă oficială în stat, ci numai în virtutea instituirii statalității independente a Republicii Moldova, „Având în vedere trecutul milenar al poporului nostru și statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale și considerând actele de dezmembrare a teritoriului național de la 1775 și 1812 ca fiind în contradicție cu dreptul istoric și de neam și cu statutul juridic al Țării Moldovei, acte infirmate de întreaga evoluție a istoriei și de voința liber exprimată a populației Basarabiei și Bucovinei”. De aici rezultă cum nu se poate mai limpede că populația Basarabiei și Bucovinei face parte din același popor român căruia îi aparține și populația Banatului ori a Olteniei, că teritoriile tuturor acestor regiuni, chiar aparținând unor state diferite, fac parte din spațiul devenirii aceluiași popor, iar acest popor nu exclude, ci alături și împreună cu el trăiesc și alte etnii și, în sfârșit, că legătura indisolubilă între popor și spațiul devenirii sale se exprimă plenar în *dreptul istoric și de neam*, un drept care – aici rezidă substanța mesajului pe care Curtea Constituțională a Republicii Moldova îl transmite nu doar cetățenilor acestui stat, ci întregului popor român de pretutindeni – nu se confundă cu legile unui stat, fie ele chiar de rang constituțional. În virtutea unei istorii care nu poate fi nici modificată și nici oprită din desfășurarea ei, poporul român se găsește astăzi organizat politic în două state, cărora le corespund tot atâtea teritorii și sisteme legislative, însă care acoperă același spațiu și exprimă același drept.

Astfel stând lucrurile, rolul determinant revine în acest sens colaborării între Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române de la București și Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei de la Chișinău, iar

misiunea lor definitorie devine aceea de a promova știința juridică românească înțeleasă ca știința a dreptului românesc, cu rostul ei nici el greu de identificat: cristalizarea expresiei doctrinare a dreptului românesc ca drept unitar al întregului popor român, așadar, a unei expresii juridice unitare care să servească drept reper teoretico-conceptual deopotrivă pentru legile ambelor state românești.

Așa cum orice jurist poate observa cu ușurință, un asemenea program nu este unul singular în istoria Europei, ci cunoaște experiențe similare în condiții istorice asemănătoare. Așa, de pildă, prăbușit în 1806 sub loviturile lui Napoleon, Sfântul Imperiu Roman al Națiunii Germane nu a mai putut fi restaurat ca atare după prăbușirea împăratului francez însuși, pe drept cuvânt caracterizat de marele istoric al dreptului Harold J. Berman „un Stalin al Revoluției Franceze”. Unirea politică a tuturor germanilor într-un singur stat nefiind atunci pentru moment realizabilă, s-a propus totuși unificarea lor legislativă sub imperiul unui singur cod general (*allgemeines Gesetzbuch*), așa cum și în vremurile noastre nu ar fi trebuit neapărat exclusă *de plano* post-1991 ideea unor coduri civile sau penale comune pentru România și Republica Moldova. Dincolo de dificultățile inerente punerii în practică a acestui program, ideea a fost respinsă la nemți pe considerente teoretice. „Precum limba, dreptul trăiește în conștiința poporului” și se dezvoltă în mod organic „prin forțe interioare care lucrează în tăcere și nu prin voința arbitrară a unui legiuitor” care să impună prin decizie politică rezultatul unor speculații raționale despre natura umană și drepturile naturale inalienabile ale individului considerat *in abstracto* (mai precis, fără a fi luată în considerare încadrarea lui într-un anumit popor): iată punctul de plecare al bine-cunoscutei doctrine istorice a dreptului în formularea lui Friedrich Carl von Savigny, fondatorul științei juridi-

ce moderne în propriul și adevăratul sens al acestui termen. Nu în primul rând *politicienii* reuniți în adunări legislative, ci *jurisții* sunt adevărații reprezentanți ai poporului în tot ce ține de dreptul acestuia din urmă, iar aceștia pot fi practicienii căliți în pretoriul instanțelor, fie, acolo unde lipsesc „obișnuințele specifice unor state libere”, teoreticienii formați în universități.

Ca și în Germania din timpul lui Savigny, istoria a făcut ca atât în România, cât și în Republica Moldova să nu putem vorbi despre asemenea obișnuințe specifice Angliei, însă nu mai puțin să fim confrunțați cu o nesfârșită serie de reforme și inovații legislative al căror substrat ideologic păstrează vie moștenirea Revoluției Franceze și al unui drept de sorginte iacobină al nenumăratelor declarații, constituții, convenții și acte edictate de atunci și până astăzi. Așa cum Edmund Burke, părintele conservatismului politic, opunea programului (politic) revoluționar tradiția drepturilor istorice, Savigny le opunea codificatorilor raționaliști marea tradiție a dreptului roman, pe atunci încă în vigoare ca drept comun al statelor germane, și o știință juridică a cărei sarcină consta în identificarea instituțiilor juridice reale aflate în spatele fiecărei norme. În calitate de organe proprii ale poporului, juriștii înșiși pot crea noi instituții și modifica sau chiar elimina pe cele existente, „dacă au devenit străine sensului și nevoilor timpului”, dar nu unui timp imaginat de ideologii imperiilor și uniunilor mai vechi sau mai noi, ci celui timp al cărui spirit este dat de evoluția conștiinței poporului, care singur rămâne titularul propriului său drept.

Cu două secole în urmă, Savigny a fost cel care a avut câștig de cauză, iar știința juridică germană formată pornind de la ideile sale și dezvoltată timp de jumătate de secol în condiții de fărâmițare politică a atins un nivel rămas impunător și pentru juriștii de astăzi. Dimpotrivă, acolo unde

accentul a căzut nu pe *dreptul poporului*, ci pe *legile statului*, știința juridică nu a putut depăși decât cu multă greutate consecințele separației politice îndelungate, așa cum s-a putut observa după Primul Război Mondial într-un stat român al cărui teritoriu acoperea spațiul istoric românesc, însă care nu a putut rezolva decât cu multă greutate marea problemă a unificării legislative și când vremurile în care concepția istorică a dreptului era folosită în mod explicit de Simion Bărnuțiu în cuprinsul Proclamației de la Blaj, de la 1848, ori de un Mihail Kogălniceanu în realizarea marilor reforme sociale ale modernității din Vechiul Regat păreau de mult uitate. Parcă neînvățând prea multe din asemenea experiențe istorice, astăzi știința juridică românească pare a se mulțumi cu sarcina de a însoți prin exegeze și comentarii o activitate de legiferare ale cărei singure repere par a consta, pe de o parte, în exigențe punctuale mai ales de factură economică și ideologică, iar, pe de alta, a ignora orice tradiție sau perspectivă de cristalizare sistematică. În plus, la nivelul dreptului pozitiv, codificările din ultimele decenii au urmat orientări divergente, la București avându-se cu prioritate în vedere modelul hibrid, iar la Chișinău cel german.

În abordarea pe care ne permitem să o propunem și exprimăm aici și acum trebuie să se pornească de la faptul că dincolo de noua corectitudine imperială ridicată în Apus pe ruinele vechilor gloze și comentarii ale unui drept roman receptat după un mileniu de absență ca drept al unei societăți de mult dispărute, juriștii români trebuie să se înțeleagă pe ei înșiși ca juriști ai unui spațiu în care dreptul roman a continuat ca drept bizantin să fie un drept viu pe toată durata Imperiului Roman de Răsărit ca drept al unui *Commonwealth* bizantin (D. Obolensky) și mai apoi al unui Bizanț de după Bizanț (N. Iorga). În acest context, lucrarea marelui jurist basarabean Leon Casso despre dreptul bizantin din Basarabia (1907), reevaluată în adevăratele sale sem-

nificații, se poate dovedi folositoare pentru înțelegerea nu atât a unor norme și instituții de mult apuse, cât mai ales a gândirii juridice înseși din acest spațiu. După cum analiza, rămasă, din păcate singulară, din 1943 a *Dreptului românesc din Basarabia*, a acad. Andrei Rădulescu, personalitate tutelară (patronimică) a Institutului nostru, ne oferă viziunea unitară, întregitoare de la care se cuvine a porni. *Nomos*-ul spațiului românesc ca sigiliu al Romei mai vechi și mai noi: iată dreptul istoric și de neam invocat printr-o *Declarație de Independență* și la a cărui deplină restaurare sunt chemați să contribuie de azi înainte cercetătorii științifici afiliați unei singure științe juridice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Incuț I. Cuvânt rostit în numele Basarabiei la Ședința solemnă consacrată unei jumătăți de veac de existență a Academiei Române, 14 mai 1919, *Analele Academiei Române*, Seria II, Tomul XXXIX, 1916-1991, Partea administrativă și dezbaterile, București, Librăriile „Cartea Românească” și Pavel Suru, 1921.
2. Cunoscuta societate va dobândi personalitate juridică prin Legea din 10 ianuarie 1886, potrivit căreia „Ateneul Român este și rămâne persoană juridică”.
3. Cornu G. *Linguistique juridique*, 3^e édition, Ed. Montchrestien, Paris, 2005.
4. Banu, I. Hodoș, N. *Bibliografie românească veche*, I, București, 1903.
5. 18 octombrie 1946. Comunicarea lui Anibal Teodorescu intitulată „Gânduri și planuri pentru înființarea Academiei Române”, In: *Pagini din istoria Academiei Române (1866-1948)*. București, Editura Academiei Române, 2007.
6. André-Marie-Jean-Jacques Dupin (1783-1865), celebru jurisconsult francez, avocat, procuror general pe lângă Curtea de Casație, membru al Academiei Franceze și al Academiei de Științe Morale și Politice a Franței.

7. Gh. Chițu are meritul, ca Ministru al Instrucțiunii Publice, de a fi făcut proiectul de lege și expunerea de motive „pentru această nu transformare, dar desăvârșire”. Tot el, în calitate de raportor, a susținut-o în Cameră, în ședința de la 28 februarie 1879, „Cuvântul rostit de dr. Constantin I. Istrati la deschiderea sesiunii generale a anului 1916” In: *Analele Academiei Române, Seria a II-a, tomul XXXVIII, 1915-1916, Partea administrativă și dezbaterile*, București, Librăria Socec & Co. C. Sfetea, Pavel Suru, 1916, p. 89. Gh. Chițu (1828-1897), membru titular al Academiei Române, magistrat și avocat, primul decan al Baroului Dolj (1865- 1876).

8. Semnificativă este, în acest sens, exceptarea sa de la controlul statului instituit prin Legea nr. 11 din 14 ianuarie 1944 pentru controlul persoanelor juridice fără scop lucrativ și al administrațiunii bunurilor donate sau testate statului ori altor instituțiuni de drept public, precum și instituțiilor de utilitate publică, prin Decizia nr. 67 din 16 august 1944 a Comisiei Superioare a Persoanelor Juridice din cadrul Ministerului Justiției. Dar la 19 mai 1948, președintele Academiei Române, acad. Andrei Rădulescu informa despre vizita întreprinsă, cu o zi mai înainte, de un procuror al Tribunalului Ilfov, venit „să revizuiască activitatea materială a Academiei în conformitate cu prevederile Legii persoanelor juridice din 1940” („*Analele Academiei Române*”, tom LXVII, p. 271). Cu toate explicațiile date „că Academia Română nu cade sub incidența acelei legi și că instituția noastră este independentă prin legea ei organică din 1879”, totuși, fapt fără precedent, conducerea instituției urma să depună „un memoriu în sensul acelor explicații atât la Ministerul de Justiție, cât și la Parchet”.

9. Astfel, prin legea pentru modificarea art. 48 par. 8 alin. II din Legea asupra taxelor de timbru și înregistrare, promulgată la 28 decembrie 1910, erau scutite de

taxele de timbru și înregistrarea donațiilor, legatelor și orice alte liberalități făcute înaltului for academic. Cu titlu tranzitoriu (și excepțional!) aceasta era scutită și de taxele ce datora statului pentru liberalitățile ce i s-au făcut în trecut. De asemenea, prin act de dispensă al Ministerului de Finanțe, în conformitate cu dispozițiile art. 22 par. 23 din Legea timbrului și a impozitului pe acte și fapte juridice din 29 aprilie 1927, Academia Română a fost scutită de plata taxei de timbru și a impozitului pe acte și fapte juridice, atât pentru petiții adresate autorităților, cât și pentru acțiunile în justiție, introduse de ea și pentru toate actele de procedură în această materie. Erau scutite de taxele de timbru și impozitul proporțional donațiile, legatele și liberalitățile de orice fel făcute Academiei. În fine, prin legile din 23 martie 1937 – pentru scutirea expedițiilor poștale ale Academiei Române de plata taxelor poștale – și, respectiv din 24 aprilie 1939 – pentru regimul expedițiilor poștale privind Academia Română – instituția academică națională era scutită „de orice taxe poștale la corespondența ei de orice natură ar fi, cum și transportul de mesagerii” și se menținea gratuitatea expedierii lucrărilor grafice ce se făcea de acesta în diversele ateliere din țară, de autori și editori.

10. Cuvântul rostit de dr. Constantin I. Istrati la deschiderea sesiunii generale a anului 1916.

11. Rădulescu-Motru C. „Cuvântare comemorativă rostită cu ocazia împlinirii unui veac de la nașterea regelui Carol I”, 26 mai 1939, *Anale*, Tomul LXI, 1938-1939, *Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului*, București, 1940.

12. *Analele Academiei Române*, tom LXVII.

13. Prin Deciziunea Consiliului de Miniștri nr. 1488 din 2 noiembrie 1948, în baza dispozițiilor art. 68 alin. 2 al Decretului nr. 198 din 13 august 1948 pentru statutul de organizare și funcționare al Acade-

miei R.P.R. bunurile mobile și imobile ce au aparținut fostelor: Academia Română, Academia de Științe și Academia de Medicină treceau în folosința unor ministere și instituții, de fapt în proprietatea statului.

14. Hamangiu C., Rosetti-Bălănescu I., Băicoianu Al. „Tratat de drept civil”, vol. I, Editura AllBeck, București, 2002, p. 516-517.

15. La 18 martie 1866 fusese dizolvată adunarea electivă, iar noua Adunare (constituantă) a fost aleasă între 9 și 14 aprilie și și-a început activitatea la 28 aprilie 1866.

16. Chițu Gh. Raport la proiectul de lege pentru Academia Română. In: *Monitorul oficial al României*, no. 47, miercuri 28 februarie-12 martie 1879, p. 1304.

17. Expunerea de motive la proiectul de lege pentru Academia Română. In: *Monitorul Oficial al României*, lucr. cit., 9. 1305.

18. Missail G. Dezbateri parlamentare, *Monitorul Oficial al României*, no. 47, miercuri 28 februarie/12 martie 1878, p. 1305. Același deputat, mulțumind Guvernului pentru că „a luat inițiativa și a consolidat academia națională ce de abia exista în embrion prin decretul de la 1866”, remarcă că „O națiune nu poate trăi numai cu pâine, ei îi trebuie și spirit; ea nu poate avea nici limbă, nu poate avea nici istorie, nu poate avea nici dicționar fără o Academie, fără un institut național”.

19. Missail G. Dezbateri parlamentare, *Monitorul Oficial al României*, no. 47, miercuri 28 februarie/12 martie 1878, p. 1305; „Ce este literatura unei națiuni? Este oglinda ei... (G. Polizu); „Popoarele nu se hrănesc numai cu cartofi... Sunt sigur că fiecare dintre D-voastră își va aduce aminte, ajutându-se de lecțiunile istoriei și de experiența timpurilor că institutele de cultură națională au forțe și vor fi pururea cele mai nepieritoare palate în care a trăit, în care s-au dezvoltat credințele, datinile, moravurile străbune și în care geniul, viața și chiar libertatea națiunilor și-au luat avântul către sublim și au depus pe fruntea lor sensul nemuririi.”

20. Kogălniceanu M. Raport la Legea pentru Academia Română. In: *Monitorul Oficial al României*, no. 68 din 24 martie (5 aprilie) 1879, p. 2102.

21. Este vorba, în special, de două lucrări: *Cultura juridică românească în ultimul secol*, discurs de recepție în Academia Română, 3 iunie 1922, Editura Cultura Națională, București, 1922, și, respectiv, *Cultura juridică românească*. In *Pandectele Române*, nr. 1-3/1942.

22. Rădulescu A. *Cultura juridică românească*. In „*Pandectele Române*”, nr. 1-3/1942.

23. Xenopol A. D. Mihail Kogălniceanu, *Discurs de recepție*, 17 martie 1895, București, p. 26.

24. Rădulescu A. Mihail Kogălniceanu, *Academia Română*, 1942, p. 64.

25. Rădulescu A. Propunere referitoare la publicarea de către Academia Română a izvoarelor dreptului românesc. In: *Anale, Dezbaterile*, Tomul XLII, 1941-1942, București, 1943, p.178.

26. Buletinul informativ științific și administrativ, *Academia Română, Consiliul Național de Cercetări Științifice*, 1948, vol. I, nr. 1, p. 420.

27. Rădulescu A. Norme privitoare la adunarea materialului pentru cunoașterea vechiului drept nescris. *Academia Română, Buletin științific*, I, 1949, p. 127-133; colecțivul de autori al Chestionarului, coordonat de A. Rădulescu, a fost compus din: Al. Costin, A. Sava, N. Dascovici, V. Gaftoescu, V. Grecu, Constantin Tegăneanu, I. Rosetti-Bălănescu, Vintilă Dongoroz, Gh. Vlădescu-Răcoasa, Eug. Herovanu și Marian Clarian. Pentru text a se vedea: „Chestionar pentru adunarea obiceiurilor juridice ale poporului român”. In: Rădulescu Andrei. *Pagini inedite din istoria dreptului vechi românesc*. București, Editura Academiei Române, 1991, p. 154-203.

28. Legiuirea Caragea, ediție critică, întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc, condus de acad. Andrei

Rădulescu și format din: Al. Costin, Vasile Grecu, Nicolae Dascovici, Vintilă Gaftoescu, Constantin Tegăneanu, A. Sava, Editura Academiei R.P.R., 1955.

29. „Pravilniceasca condică 1870”, ediție critică, întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc, condus de acad. Andrei Rădulescu și format din : Al. Costin, V. Grecu, V. Gaftoescu, Constantin Tegăneanu, Gh. Vlădescu-Răcoasa, A. Sava, Eug. Herovanu, N. Dascovici, Vintilă Dongoroz, I. Rosetti-Bălănescu, M. Clarian, Editura Academiei R.P.R., 1957; „Codul Calimach”, ediție critică, întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc, condus de acad. Andrei Rădulescu și format din : Al. Costin, V. Grecu, V. Gaftoescu, Constantin Tegăneanu, Gh. Vlădescu-Răcoasa, A. Sava, E. Herovanu, N. Dascovici, Vintilă Dongoroz, I. Rosetti-Bălănescu, M. Clarian, Anibal Teodorescu, N. Cojan, Gh. Cronț, R. Dimiu, O. Sachelarie, Gh. Nicolăiasa, Editura Academiei R.P.R., București, 1958; „Sobornicescul hrisov” 1785,1835,1839, ediție critică, întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc, condus de acad. A. Rădulescu și format din: Al. Costin, V. Grecu, V. Gaftoescu, Constantin Tegăneanu, Gh. Vlădescu-Răcoasa, Eug. Herovanu, Gh. Nicolăiasa, Editura Academiei R.P.R., 1954; „Carte românească de învățătură, 1646”, ediție critică, întocmită de Colectivul pentru vechiul drept vechi românesc, condus de acad. A. Rădulescu și format din: Al. Costin, V. Grecu, Gh. Cronț, Constantin Tegăneanu, Anibal Teodorescu, Radu Dimiu, O. Sachelarie, Gh. Nicolăiasa, Editura Academiei R.P.R., București, 1961; În-

dreptarea legii 1952, ediție critică întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc condus de acad. Andrei Rădulescu și format din: V. Grecu, Gh. Cronț, Constantin Tegăneanu, Anibal Teodorescu, Radu Dimiu, O. Sachelarie, Gh. Nicolăiasa, Al. Costin, Vintilă Gaftoescu, A. Popescu, Mircea M. Sadoveanu, Gh. Vlădescu-Răcoasa, Editura Academiei R.P.R., București, 1962.

30. Printre acestea se află: Regulamentul organic pentru Țara Românească, Regulamentul organic pentru Moldova, Hrisoavele normative, Pravila lui Ștefan Mihai Racoviță, Codul Armenopol.

31. Nemulțumirile privind reprezentarea juriștilor în înaltul for academic și/sau asupra modului de alegere a acestora au apărut de la începuturi și persistă și astăzi. Printre primele reacții de acest gen se numără cea a lui Vasile Boerescu (1830-1883), profesor universitar, om politic și consultant juridic reputat care, de exemplu, în cadrul dezbaterilor asupra proiectului de lege din 1879 afirma, printre altele: „Nu voi combate *Societatea academică* – din care fac parte negreșit toți oamenii cei mai învățați, toate ilustrațiile din țară, care s-au ilustrat prin cunoștințele lor întinse, prin producțiunile lor științifice și literare și în care mă întreb de ce nu se văd figurând și alți bărbați care au asemenea merite, cel puțin tot atât cât cei ce fac parte din acea societate”. În același context, de remarcat faptul că raportorul din 27 februarie 1879 al proiectului Legii pentru Academia Română, Gh. Chițu, avea să fie ales membru titular al acesteia la 27 iunie 1879 (la Secțiunea Literară!), iar Constantin Bosianu (1815-1882) vicepreședinte al Senatului și președintele ședinței din 23 martie 1879 când a fost adoptată legea respectivă de către camera superioară, avea să devină membru de onoare al Academiei Române la 30 iunie 1879.

32. Științele juridice au făcut apoi, prin modificările succesive aduse statului, parte din Secțiia de Științe istorice, filoso-

fic și economico-juridice (1948), Secțiia de științe economice, filosofice și juridice (1955), Secțiia de științe filosofice, psihologice și juridice (1970), Secțiia de științe economice, juridice și sociologice (1999).

33. Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tom XXV, Mem. 13; studiu publicat și în franceză cu titlul „Le droit roumain en Bessarabie”, extras, 943.

34. Casso L.A. „Dreptul bizantin în Basarabia. Traducere de St. Gr. Berechet, București, 1940, p. 59 și urm.

35. Obolensky D. The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500-1453. New York / Washington, Praeger, 1971, pp. 291-321.

36. Ionașcu T. și Georgescu V. Al. „Unité et diversité des formes de la réception du droit romain en Occident et du droit byzantin en Orient”, Revue des études sud-est européennes 1-2/1964, pp. 153-186.

37. Iorga N. Ce este sud-estul european (f. ed., București, 1940), p. 14.

38. Bianu I. Începătorii Academiei Române de la 1866 și 1867, 9 iunie 1921, Analele Academiei Române, Seria II, Tomul XLI, 1920-1921, Partea administrativă

și dezbaterile, București, Librăriile Cartea românească și Pavel Suru, 1921, p. 367-385.

39. Pentru personalitățile și activitatea întemeietorilor basarabeni ai Academiei Române, a se vedea: Dorina M. Rusu. Membrii Academiei Române 1866-2000, dicționar, ediția a IV-a revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 2010; Academicienii din Basarabia și Transnistria (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea), Chișinău, 1996.

40. DANIC, fond Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 740/1865, f. 6.

41. DANIC, fond Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 474/1859, f. 97.

42. Berindei D. Istoria Academiei Române (1866-2006), Editura Academiei Române, București, 2006, p. 23.

43. Mesajul transmis la 17 septembrie 1991 de Petru Soltan, președintele Comisiei pentru știință și învățământ a Parlamentului Republicii Moldova, Președintelui Mircea Snegur, In: Dorina N. Rusu. Istoria Academiei Române în date (1866-1996), București, 1996.

GESTIUNEA CORPORATIVĂ A CREAȚIILOR INTELLECTUALE – CONDIȚIE IMANENTĂ A TRANZIȚIEI LA SOCIETATEA CUNOAȘTERII

THE CORPORATE GOVERNANCE OF INTELLECTUAL CREATION –
IMMEDIATE CONDITION OF TRANSITION TO THE KNOWLEDGE SOCIETY

Iurie BADĂR¹,
Veronica BADĂR²

REZUMAT

Aplicarea practică a rezultatelor activității intelectuale reprezintă forța motrice a dezvoltării economice și sociale. Specificul imaterial al acestora a creat impedimente serioase principiilor proprietății private, firești economiei de piață. Pentru depășirea acestora, pe parcursul sec. XIX, odată cu extinderea rolului cunoștințelor și informațiilor, în majoritatea țărilor europene se adoptă o serie de legi privind protecția juridică a celor mai importante creații intelectuale (invenții, mărci, opere literare etc.). Pe parcurs creațiile intelectuale devin obiecte patrimoniale extrem de valoroase, surse importante ale avantajelor competitive și profiturilor suplimentare, obiecte de schimb comercial, iar în sec XX și important obiect al gestiunii corporative.

Cuvinte cheie: *patrimoniul intelectual, produs intelectual, portofoliul obiectelor de proprietate intelectuală, gestiunea proprietății intelectuale.*

ABSTRACT

The practical application of the results of intellectual activity is the driving force of economic and social development. Their intangible nature created serious difficulties in extending to them the principles of private property inherent in the market economy. In order to overcome them, throughout the nineteenth century, with the expansion of the role of knowledge and information, a number of laws on the legal protection of the most important intellectual creations (inventions, trademarks, literary works, etc.) are adopted in most European countries. Over time, intellectual creations become extremely valuable patrimonial objects, important sources of competitive advantages and additional profits, objects of commercial exchanges, and in the twentieth century also an important object of corporate management.

Keywords: *intellectual patrimony, intellectual product, portfolio of intellectual property objects, management of intellectual property.*

Patrimoniul intelectual, valoarea estimativă și potențialul economic al căruia a crescut semnificativ pe parcursul ultimilor decenii, prezintă totalitatea rezultatelor fi-

nale ale activității de creație. Acestea se manifestă în cunoștințe, informații, abilități, experiențe, descoperiri științifice, invenții, design industrial, mărci și alte semne dis-

tinctive ale producătorilor, ale produselor și serviciilor: software, baze de date, opere literar-artistice generate pe tot parcursul activității de cunoaștere a legităților funcționării naturii/societății.

Tradițional, specificul imaterial al valorilor intelectuale acordă posibilitatea utilizării acestora de către terți fără consimțământul autorului, doar în urma unei familiarizări cu esența lor. Oportunitatea depășirii acestei stări inadmisibile a lucrurilor impune necesitatea aplicării unor instrumente suplimentare de securizare patrimonială ce ar exclude/ar limita acțiunile privind preluarea nesancționată spre aplicare a rezultatelor activității de creație. Pentru autori scopul lor constă în acordarea unor drepturi speciale, denumite exclusiv în vederea asigurării protecției juridice a creațiilor intelectuale prin legalizarea posibilității de sancționare a terților în cazul utilizării neautorizate a creațiilor. Prin urmare, necesitatea protecției juridice a creațiilor se datorează specificului lor imaterial, iar principalele funcții a acesteia sunt de a interzice terților aplicarea rezultatelor activității intelectuale fără permisiunea autorului/titularului și de a crea condiții adecvate pentru comercializarea lor.

Instrumentele aplicate în vederea securizării patrimoniale a rezultatelor activității intelectuale se reduc la următoarele: a) titlurile de protecție (brevete de invenție, brevete de soi de plante, certificate de înregistrare pentru : design industrial, marcă comercială, indicații geografice, denumiri de origine etc.) în cazul proprietății industriale; b) drepturile asupra creațiilor literar-artistice ce se acordă în regim automat fără depunerea unor cereri și eliberarea unor documente confirmative de protecție, în cazul obiectelor dreptului de autor și drepturilor conexe; c) know-how (informații, cunoștințe capabile să genereze avantaje concurențiale, accesul terților la care este limitat), în cazul menținerii rezultatelor

activității de creație în regim de secret comercial. Astfel, protecția juridică, confirmând dreptul de proprietate privată asupra creațiilor intelectuale, le transformă în obiecte ale proprietății intelectuale (în continuare OPI), care, privite de pe poziții economice, în condițiile dominației relațiilor de piață, se manifestă în calitate de mărfuri.

Componența patrimoniului intelectual este extrem de complexă. În aspect evoluționist din perspectiva formelor de proprietate acesta include: 1) creațiile moștenite de la predecesori, elaborate de generațiile anterioare în epocile precedente adoptării mecanismelor juridice de protecție a creațiilor intelectuale și cele cu termeni de protecție expirați, ce constituie obiectul proprietății publice a comunității mondiale în ansamblu; 2) produse intelectuale create recent, ce se divizează în două componente: prima rămâne, de asemenea, în proprietatea publică, nefiind supusă protecției juridice consecință a lipsei unor mecanisme de protecție eficiente sau a inoportunității acordării acesteia (documentele oficiale cu caracter normativ, administrativ și politic, simbolurile și semnele oficiale ale statului etc.); a doua include celelalte creații, cărora li se acordă protecție juridică și care constituie obiectul proprietății private a autorilor/titularilor. Ultimele practic reprezintă proprietatea intelectuală în sensul tradițional, restrâns al acesteia. După expirarea termenilor de protecție, stabiliți prin lege, acestea devin deopotrivă componente ale patrimoniului public.

În contextul expresiei concrete, creațiile intelectuale se divizează în numeroase segmente, cele mai importante fiind: cunoștințele generale ce constituie preponderent domeniul instruirii și cunoașterii; informațiile ce se manifestă în sursele pur informaționale, în statistici și baze de date; rezultatele investigațiilor științifice, inclusiv descoperirile științifice, materializate în rapoarte de cercetare, monografii și articole;

¹ Iurie Badâr, conf. univ. dr, Șef secție AGEPI.

² Veronica Badâr, masterand, Universitatea din Torino.

invenții în diverse domenii de activitate; soiuri de plante și rase de animale noi, ce reprezintă rezultatul unor activități de ameliorare a plantelor/animalelor; operele designului industrial; semnele distinctive ale producătorilor și produselor printre care în primul rând mărcile pentru produse și servicii; operele literare; operele muzicale; creațiile cinematografice; coregrafice; fotografice; de artă plastică; arhitectură etc. Bineînțeles, există și alte numeroase repere pentru clasificarea diverselor obiecte ale patrimoniului intelectual, mai puțin relevante prezentei abordări.

În ultimele câteva decenii creațiile intelectuale supuse protecției juridice s-au transformat în cea mai importantă componentă a patrimoniului corporativ, care actualmente asigură cca $\frac{3}{4}$ din creșterea economică, iar expresia lor valorică deține în Occident o pondere de cca 50% în totalul activelor corporative pe termen lung. În domeniul tehnologiilor informaționale această pondere este mult mai avansată, constituind în unele ramuri peste 90%. Portofoliile de obiecte ale proprietății intelectuale (brevete, mărci, design industrial, software etc.) încorporează în unele companii multinaționale, mai ales în cele din sectorul IT, zeci de mii de unități. Acest extrem de sofisticat, dinamic și valoros element al activelor corporative, pentru crearea cărora au fost alocate surse enorme și care generează profituri semnificative, impune o gestiune specifică a portofoliilor de OPI, capabilă să asigure valorificarea lor eficientă, adecvată cerințelor societății cunoașterii, potențialului în permanentă creștere și particularităților activelor imateriale de origine intelectuală.

Subdiviziunile întreprinderilor care în epoca industrială erau implicate în brevetarea invențiilor și menținerea în vigoare a acestora, în cadrul reformelor economice din țările în tranziție, optimizării costurilor de producție ale societăților comercia-

le prin disponibilizări de personal, au fost afectate în primul rând, fiind lichidate sau, în cel mai bun caz, reorganizate și comasate cu alte servicii (juridice, tehnologice, de marketing etc.). Actualmente, în cadrul tranziției la societatea bazată pe cunoaștere, funcțiile lor urmează să fie preluate de servicii noi dinamice, activitatea cărora se extinde asupra protecției și eficientizării utilizării unui segment mult mai larg de creații intelectuale și a cunoștințelor în ansamblu prin introducerea lor în circuitul economic cu aplicarea instrumentelor pieței, coordonarea și asigurarea dezvoltării inovaționale, capitalizarea rezultatelor activității intelectuale, promovarea imaginii și vânzărilor etc. Funcționarea curentă a fiecărei întreprinderi este în permanență însoțită de elaborarea și utilizarea unor noi cunoștințe, invenții, metode și tehnici mai performante de muncă, abilități, informații etc., ce dispun de noutate (originalitate) și un anumit potențial economic. O condiție imanentă a utilizării lor eficiente este asigurarea protecției juridice, dar și a unei gestiuni adecvate costurilor și potențialului economic.

Punctul de pornire în luarea deciziei cu privire la calitatea protecției constă în capacitatea creației intelectuale de a genera noi venituri. Întrucât protecția obiectelor proprietății industriale implică anumite costuri, uneori destul de impunătoare, cum ar fi în cazul protejării acestora în mai multe țări, inevitabil apare problema eficienței. În această ordine de idei, efectele ulterioare ale aplicării creațiilor intelectuale urmează să depășească semnificativ costurile totale ale elaborării, protecției și gestiunii lor, soluționării unor litigii privind utilizarea ilicită a OPI, riscurile aferente ale utilizării lor.

Alegerea celei mai adecvate modalități de protecție a fiecărui rezultat al activității de creație în parte în funcție de specificul acestuia și gradul optimal de protecție, este o importantă misiune a serviciului de gesti-

une a proprietății intelectuale. Diversitatea creațiilor intelectuale și a aplicării lor creează o varietate de posibilități de securizare a acestora, începând cu secretele comerciale și până la cele oferite de legislația în domeniul dreptului de autor și drepturilor conexe. În cazul brevetării persistă, în mod evident, riscurile dezvăluirii informației prin publicarea prevăzută de legislație. Însă, lipsa protecției împiedică obținerea unor redevențe din înstrăinarea produselor intelectuale, deoarece comercializarea unor creații intelectuale neprotejate este, din punctul de vedere al potențialului beneficiar, lipsită de sens, sau chiar inutilă, deoarece, în acest caz, ele pot fi preluate și utilizate în mod gratuit.

Varietatea produselor intelectuale și a procedeelelor de protecție juridică transformă selectarea formei adecvate de protecție într-o activitate extrem de responsabilă. Deseori, obiectul poate fi protejat prin câteva modalități, fapt ce implică argumentări profunde a deciziei în privința alegerii celei mai adecvate forme a acesteia.

Un important reper în selectarea metodelor de protejare, ce ține de eventualele utilizări ale creațiilor respective, este gradul optimal de protecție necesar obiectului/operei în cauză. Experiența de gestiune corporativă a proprietății intelectuale în țările dezvoltate, în mod special a invențiilor, denotă oportunitatea utilizării mai multor modalități de protecție, în funcție de capacitatea lor de protecție, specificul creațiilor, valoarea și potențialul economic ale acestora. Astfel, invențiile care au o valoare (un potențial) înaltă și cer o protecție avansată se supun brevetării. Pentru invențiile valoroase care nu pot atinge un grad înalt de securizare patrimonială prin brevetare, se aplică regimul secretelor comerciale, ce extinde la infinit termenii protecției, iar în unele cazuri sporește considerabil nivelul de securitate patrimonială a invenției. Pentru majoritatea invențiilor brevetarea asi-

gură un grad suficient de protecție. În final, pentru invențiile mai puțin valoroase și cele cu un potențial limitat de brevetare, cea mai indicată formă de protecție este publicarea, ce asigură prioritatea și totodată blochează posibilitatea brevetării de către terți a unor invenții similare.

Abordarea proprietății intelectuale în calitate de patrimoniu corporativ impune un set de obiective axate atât pe elaborarea și asigurarea protecției rezultatelor activității de creație, cât și pe obținerea din aplicarea lor a unor beneficii economice. În această ordine de idei, urmează să se determine sferile de utilizare a creațiilor intelectuale disponibile, avantajele competitive ce pot fi atinse, parametrii principali pe segmentele respective ale pieței, să se evalueze capacitățile concurențiale ale companiei în ansamblu, a tehnologiilor sau produselor noi preconizate spre valorificare/lansare.

De menționat că utilizarea eficientă a activelor intelectuale prezintă un factor important al optimizării rezultatelor economico-financiare ale întreprinderii. Eficientizarea aplicării acestor active poate fi atinsă exclusiv în cadrul unei gestiuni corporative a proprietății intelectuale care în mod firesc presupune prezența și buna funcționare a unor structuri (subdiviziuni) investite în mod special cu realizarea complexă a funcțiilor ce țin de organizarea activităților de elaborare, protecție și utilizare adecvată a produselor intelectuale. Experiența țărilor dezvoltate demonstrează elocvent oportunitatea acestora. Subdiviziunile marilor corporații din Occident, implicate frecvent în gestionarea cunoștințelor și proprietății intelectuale întrunesc sute, în unele cazuri chiar mii de angajați calificați de profil managerial, juridic, economic, informațional, tehnic, specialiști în brevetare și marketing etc. Astfel, gestionarea eficientă a unor portofolii de OPI ce includ diverse titluri de protecție, implică nu numai calificare și profesionalism avansat,

ci și eforturi conjugate ale unor colective numeroase de specialiști în multiple domenii.

Principalele obiective ale activității de gestiune corporativă a proprietății intelectuale sunt axate pe următoarele activități: elaborarea și implementarea politicilor de inovare și aplicare a cunoștințelor/informațiilor/tehnologiilor noi; formarea și promovarea în cadrul întreprinderii a unui climat inovațional favorabil; utilizarea eficientă a potențialului intelectual al companiei; încurajarea elaborării și implementării produselor intelectuale; selectarea modalității optime de protecție a creațiilor intelectuale, asigurarea confidențialității secretelor comerciale; protecția juridică și menținerea în vigoare a obiectelor proprietății industriale; comercializarea creațiilor intelectuale; depistarea cazurilor de utilizare ilicită de către terți a OPI proprii și soluționarea litigiilor aferente; capitalizarea proprietății intelectuale prin utilizarea comercială, gajare, includerea în componența capitalului social, în evidența contabilă și rapoartele financiare; organizarea lucrărilor de inventariere a OPI.

Majoritatea întreprinderilor din țările în tranziție, inclusiv din Republica Moldova, deocamdată, manifestă un interes insuficient pentru elaborarea, valorificarea, comercializarea și capitalizarea OPI, având o poziție pasivă în gestionarea performanței a acestora. În opinia noastră, situația respectivă se datorează următoarelor circumstanțe: axarea managementului corporativ preponderent pe gestionarea resurselor și proceselor tradiționale; conștientizarea insuficientă a oportunității gestiunii și monitorizării proprietății intelectuale și subaprecierea potențialului ei economic, ce denotă insuficiența culturii manageriale și inovaționale; lipsa mediului concurențial onest, ce se manifestă în monopolizarea mai multor activități economice și admite obținerea unor supraprofituri considerabile

prin utilizarea factorilor mai puțin supuși unor riscuri tehnologice, financiare etc. În aceste situații, profiturile excedente din domeniile monopolizate, prin sustragerea investițiilor din procesul inovațional, diminuează cererea reală pentru inovare, împiedicând în acest mod formarea unui climat favorabil investițiilor în inovații ce ar încuraja activitatea de elaborare, comercializare și implementare a produselor și tehnologiilor noi, ar ameliora statutul activității de creație.

Oportunitatea asigurării unei gestiuni eficiente a creațiilor intelectuale, bineînțeles, într-o mare măsură se referă și la instituțiile din domeniul academic și cel universitar direct încadrate preponderent în generarea lor. Rezultatele obținute, dispunând de o consistentă componentă creativă/științifică, de regulă, constituie o totalitate complexă de bunuri intelectuale cu un anumit potențial științific, economic, didactic și comercial, căruia urmează să i se acorde o protecție juridică și o gestionare tehnologică și economico-financiară adecvată. Scopul final al acestei activități constă în valorificarea eficientă a creațiilor intelectuale disponibile.

Componența creațiilor intelectuale ale instituțiilor universitare și de cercetare include următoarele elemente: brevete de invenții și soiuri de plante; rapoarte ale investigațiilor științifice; publicații/opere științifice și didactice, inclusiv culegeri de articole, antologii, actele conferințelor științifice etc.; opere de artă și design donate instituțiilor sau achiziționate, inclusiv cele executate în cadrul tezelor de licență și master; proiecte inovaționale elaborate/inaintate; semnele distinctive ale instituțiilor (mărci, sigle, simboluri, inclusiv a subdiviziunilor: institutelor, laboratoarelor, facultăților etc.), denumirea instituției în calitate de nume comercial/instituțional; numele de domenii corporative utilizate; software aplicate în activitatea instituției

(elaborate, licențiate și utilizate cu titlu gratuit); baze de date ale furnizorilor, partenerilor în desfășurarea diferitor activități, ale beneficiarilor serviciilor educaționale și cercetărilor științifice, personalului științific și didactic, absolvenților etc.; emisiuni radio și TV elaborate în cadrul activității didactice, diverse regulamente și instrucțiuni interne de funcționare, indicații metodice, planuri și programe de învățământ ș.a.

Obiectivul principal în desfășurarea gestiunii proprietății intelectuale a unei instituții de cercetare sau universități constă în estimarea și aplicarea eficientă a potențialului intelectual și a rezultatelor activității de creație ce se manifestă în portofoliul de OPI supuse/pasibile protecției, atât celor generate în cadrul entității, cât și a celor preluate de la terți. În cazul prezenței unui portofoliu extins de obiecte, mai ales dacă acesta include și obiecte ale proprietății industriale (invenții brevetate, soiuri de plante, design industrial, mărci etc.) se impune crearea unei subdiviziuni (secții, birou, centru etc.) principala sarcină a căreia fiind desfășurarea activităților de gestiune a proprietății intelectuale. Punctul inițial al activității subdiviziunii în cauză este elaborarea actelor normative interne a lucrărilor de gestiune a proprietății intelectuale, în primul rând a regulamentului acesteia.

Dacă instituția dispune de un portofoliu restrâns de creații intelectuale, se propune atribuirea funcțiilor respective unui specialist în domeniu, activitatea căruia s-ar axa în mod exclusiv pe protecția și valorificarea acestora. Actualmente, pentru instituțiile de cercetare și majoritatea universităților din Republica Moldova este caracteristică cumularea acestor funcții cu alte obligațiuni de serviciu. Doar în cadrul USM, UTM și USMF funcționează centre/secții de transfer tehnologic, protecție și valorificare a rezultatelor cercetărilor științifice, în unele instituții activitățile menționate fiind total-

mente ignorate. Conștientizând oportunitatea creării în cadrul instituțiilor de cercetare, celor universitare și întreprinderilor mari a unor centre/birouri de management al proprietății intelectuale, Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală a elaborat un regulament model al unei astfel de secții/birou, punându-l la dispoziția AȘM și altor potențiali beneficiari. Referitor la starea lucrurilor în instituțiile de cercetare vom menționa că în majoritatea acestora activează responsabili de brevetarea invențiilor și soiurilor de plante elaborate, celelalte componente ale creațiilor intelectuale fiind deseori ignorate.

Un eficient instrument al gestiunii creațiilor intelectuale sunt registrele acestora care urmează a fi implementate și menținute în regim continuu. Acestea includ informații succinte despre elaborarea, protecția, valorificarea, costurile și alte date privind componența și starea OPI create și aflate în dotare. Registrele vor cuprinde atât creațiile proprii, cât și cele preluate de la terți, inclusiv cu titlu gratuit. Misiunea lor principală constă în identificarea și verificarea integrității patrimoniului intelectual al entității, crearea condițiilor favorabile pentru evidența și utilizarea lui eficientă, monitorizarea potențialului intelectual și inovațional, depozitarea/conservarea și asigurarea securității creațiilor intelectuale disponibile.

Un alt instrument al gestiunii corporative a proprietății intelectuale constituie inventarierea – ei, care prezintă o procedură mult mai complexă și dificilă comparativ cu cea aplicată pentru patrimoniul de ordin material, deoarece în cazul produselor intelectuale lipsește consistența fizică, corporală a obiectelor supuse inventarierii. În cadrul inventarierii creațiilor intelectuale urmează să se depisteze nu doar prezența creațiilor elaborate anterior, ci și operele în proces de creare, cele ce nu pot fi supuse sau inoportune protecției juridice. Acestea,

de regulă, se includ în registrul proprietății/creațiilor intelectuale dacă dispun de potențial de implementare cu perspectiva obținerii unor beneficii de ordin economic.

O problemă comună pentru toate domeniile generatoare de valori intelectuale, care, de asemenea, este în competența subdiviziunii ce gestionează proprietatea intelectuală, este cea a separării drepturilor patrimoniale asupra acestora între autor, angajator/instituție și stat. Soluționarea corectă a acesteia poate contribui semnificativ la încurajarea activității științifice și a celei de elaborare a invențiilor, generare a altor obiecte de proprietate intelectuală, valorificarea lor eficientă. De obicei, rezultatele obținute în cadrul activității de cercetare și inovare în exercitarea funcțiilor de serviciu aparțin angajatorului. Bineînțeles, complexitatea activității de creație nu întotdeauna permite separarea corectă și echitabilă a rezultatelor obținute în orele de lucru de cele realizate în afara acestora.

În Republica Moldova, drepturile asupra creațiilor elaborate de angajat se delimitează în conformitate cu prevederile Regulamentului privind obiectele de proprietate intelectuală create în cadrul exercitării atribuțiilor de serviciu [1]. Conform prevederilor lui, obiectele create de salariat în cadrul exercitării atribuțiilor de serviciu, îndeplinirii unei sarcini concrete date în scris de angajator, folosind mijloacele materiale/financiare ale acestuia, sau ale beneficiarului, cunoștințele dobândite în timpul activității în cadrul întreprinderii, instituției sau organizației, aparțin angajatorului, dacă contractul încheiat între angajator și salariat nu prevede altceva. Totodată, autorul, la rândul său, este obligat să comunice în scris angajatorului despre crearea unor OPI în cadrul exercitării funcțiilor de serviciu [2].

În această ordine de idei, pentru stabilirea unor raporturi corecte între angajat și angajator în delimitarea drepturilor patri-

moniale asupra creațiilor intelectuale elaborate în cadrul exercitării atribuțiilor de serviciu, este foarte importantă încheierea unor contracte în care, în mod special, ar fi stipulate drepturile și obligațiunile părților. De asemenea, acestea urmează să includă condițiile, cuantumul sau modul de calculare a remunerației angajatului inventator/autor, precum și modalitatea de soluționare a unor eventuale litigii. De perfecțiunea contractelor menționate, în mare măsură, depinde corectitudinea relațiilor patrimoniale dintre angajator și angajat referitor la drepturile asupra creațiilor intelectuale și remunerația autorilor.

În cazul invențiilor și soiurilor noi de plante, principiile generale ale relațiilor patrimoniale între angajator și angajat asupra rezultatelor obținute sunt stabilite la nivel legislativ, prevederile respective, fiind comune pentru majoritatea țărilor. Astfel, dacă angajatorul, în termen de 60 de zile de la comunicarea în scris privind elaborarea invenției/soiului de plantă, nu a confirmat intenția de exercitare a drepturilor sale patrimoniale, angajatul este în drept să depună cerere și să obțină brevetul pe numele său, angajatorului revenindu-i dreptul preferențial la obținerea unei licențe neexclusive pentru exploatarea acesteia. În cazul brevetării invenției/soiului de plantă de către angajator, angajatul autor/ameliorator are, la rândul său, dreptul la o licență neexclusivă gratuită. Dacă părțile nu ajung la un numitor comun asupra cuantumulului remunerației autorului, sau a redevențelor pentru licența neexclusivă, acestea se vor stabili de instanțele judecătorești în funcție de aportul părților în generarea creațiilor respective și valoarea lor comercială [3].

O serie de prevederi referitor la statutul patrimoniului intelectual creat în cadrul academic și universitar și drepturile asupra lui sunt stipulate în Codul cu privire la știință și inovare și Codul Educației ale Republicii Moldova. Astfel, conform Co-

dului cu privire la știință și inovare, rezultatele activității intelectuale obținute de instituțiile de stat în urma cercetărilor științifice, constituind un element firesc al proprietății publice sunt tratate în calitate de componente ale patrimoniului Academiei de Științe și organizațiilor din sfera cercetării și inovării transmise acestora spre utilizare (în gestiune) [4].

Referitor la creațiile intelectuale elaborate în cadrul instituțiilor superioare de învățământ, Codul Educației adoptat la un interval de 10 ani după cel cu privire la știință și inovare, prin transmiterea universităților drepturilor asupra acestora, asigură un tratament mai categoric al atribuțiilor patrimoniale ale universităților. În această ordine de idei, conform prevederilor art. 106 al Codului, toate bunurile, inclusiv cele intelectuale, ale instituțiilor de învățământ superior publice, cu excepția clădirilor și terenurilor, reprezintă proprietatea acestora [5]. În aspect practic, abordările stipulate în cele două coduri nu diferă semnificativ, deoarece ambele tratează creațiile intelectuale elaborate în cadrul instituțiilor de cercetare și universitare publice, în calitate de bunuri ce aparțin acestora.

În contextul divizării drepturilor asupra proprietății intelectuale create în cadrul instituțiilor de învățământ, vom atenționa asupra faptului că incorporarea, conform prevederilor Codului Educației al Republicii Moldova, a rezultatelor activității de cercetare a profesorilor în obligațiunile lor normative științifico-didactice reprezintă un temei juridic pentru constituirea drepturilor instituției asupra acestora [6]. În opinia noastră, în condițiile unei remunerații extrem de modeste a cadrelor universitare, aceste prevederi sunt umilitoare, excepție constituind doar creațiile obținute în laboratoarele universitare finanțate de la bugetul de stat.

Prin urmare, putem afirma că în Repu-

blica Moldova există cadrul normativ al delimitării drepturilor asupra produselor intelectuale între stat, angajator și angajat/autor, care, în mare măsură, coincide practicii internaționale. Bineînțeles, funcționalitatea acestuia nu întotdeauna se manifestă în deplina măsură, fapt cauzat, în primul rând, de interesul redus al businessului față de implementarea în activitatea economică a rezultatelor creației intelectuale.

La nivel corporativ, o sarcină de importanță majoră în promovarea valorificării eficiente a creațiilor intelectuale este formarea unor structuri axate în mod special pe gestiunea și încurajarea elaborării și valorificării proprietății intelectuale. Funcțiile acestora urmează a fi extinse asupra tuturor activităților ce țin de utilizarea eficientă a cunoștințelor și informațiilor, gestiunea procesului inovațional, dar și a întregului portofoliu de OPI, inclusiv prin comercializarea lor. În această ordine de idei, putem menționa faptul că în țara noastră noțiunea de management al proprietății intelectuale tot mai frecvent este prezentă în actele normative de nivel național: Codul Educației al Republicii Moldova, Strategia Națională în domeniul Proprietății Intelectuale până în 2020, Strategia Inovațională a Republicii Moldova [7] etc. Însă, în aspect practic, implementarea unui management corporativ al proprietății intelectuale adecvat exigențelor societății cunoașterii, în Republica Moldova este doar la început de cale.

În condițiile în care expresia valorică a patrimoniului imaterial de origine intelectuală deține o tendință de extindere cu atingerea unei ponderi a acesteia în activele corporative de lungă durată comparabile cu cea a patrimoniului de ordin material, ignorarea continuă a managementului proprietății intelectuale, preocuparea corpului managerial preponderent de optimizarea utilizării resurselor materiale și financiare, nu este altceva decât manifestarea unei lipse de profesionalism sau a abundenței

de resurse tradiționale la costuri diminuate. Conform opiniei noastre, în economiile în tranziție, inclusiv în Republica Moldova, persistă ambele cauze menționate ale atitudinii nihiliste față de managementul proprietății intelectuale cu predominanța ultimei, fapt ce împiedică dezvoltarea inovațională și aplicarea neofactorilor economici ce țin de utilizarea tehnologiilor noi, cunoștințelor și informațiilor, invențiilor brevetate. În aceste circumstanțe, gestiunea corporativă a proprietății intelectuale rămâne în continuare, la periferia activității manageriale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Regulamentul privind obiectele de proprietate intelectuală create în cadrul exercitării atribuțiilor de serviciu aprobat prin Hotărârea Guvernului RM nr. 1609 din 31. 12 2003, Monitorul Oficial al RM nr. 6-12 din 01.01.2004, art.76.

2. *Ibidem*, art. 3,6,9.

3. Legea privind brevetele de invenție nr.50-XVI din 07.03. 2008, Monitorul Oficial, nr. 117-119 din 04.07.2008, art. 15; Le-

gea privind protecția soiurilor de plante nr. 39-XVI din 29.02.2008, Monitorul Oficial nr.99-101 din 06.06.2008, art. 12.

4. Codul cu privire la știință și inovare nr. 259-XV din 15.07.2004, Monitorul Oficial al RM, nr. 125-129/663 din 30.07.2004, art. 63 i), 126 c) și 147 c).

5. Codul Educației al Republicii Moldova, nr.152 din 17.07.2014, Monitorul Oficial nr. 319-324/634 din 24.10.2014, art. 106 (2), 116 (7).

6. *Ibidem*, art.119 (1), c).

7. Codul Educației al Republicii Moldova nr.152 din 17.07.2014, Monitorul Oficial nr. 319-324/634 din 24.10.2014, art.. 104 (1), i); 109 (2), j); Strategia Națională în domeniul Proprietății Intelectuale până în 2020, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 880 din 22.11.2012, pct. 1.6., Monitorul Oficial, nr. 245-247 din 30.11. 2012; Strategia Inovațională a Republicii Moldova aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 952 din 27.11.2013, pct. 78, D1, 7), Monitorul Oficial, nr. 284-289 din 06.12.2013.

SINTEZA CONCEPTELOR: EVALUAREA ȘI EXPERTIZA PROPUNERILOR DE PROIECTE DIN SFERA ȘTIINȚEI ȘI INOVĂRII

COMPLEX OF CONCEPTS: EVALUATION AND EXPERTISE OF PROJECTS PROPOSALS OF SIENCE AND INNOVATION AREA

Viorica BOAGHI¹

REZUMAT

În procesul examinării propunerilor de proiecte și al monitorizării proiectelor în derulare din sfera științei și inovării, agențiile donatoare naționale și internaționale doresc să se asigure că fondurile sunt canalizate/orientate în favoarea proiectelor inovatorii, originale, de interes național și/sau internațional. O analiză amplă și coerentă are menirea să asigure adecvat și eficient procesul de selecție a propunerilor de proiecte, la fel garantează o implementare efectivă a proiectelor, transparența deciziilor și proceselor și, eventual, atingerea obiectivelor setate la contribuirea și dezvoltarea durabilă a situației socio-economice.

*În actele normative ale Republicii Moldova cu privire la organizarea și desfășurarea examinării proiectelor în sfera cercetării și inovării, termenul de bază care descrie procesul de analiză a proiectelor este – **expertiza**. Pe de altă parte, odată cu intensificarea interacțiunilor de cooperare cu instituțiile europene și internaționale, tot mai des în cadrul documentației de raportare, menite să descrie un proces de examinare a proiectelor, se utilizează termenul – **evaluare**. Aceste cuvinte, din punct de vedere terminologic, par a fi sinonime și se completează unul pe celălalt, însă există păreri diferite în tratarea acestei teme. În continuare, autorii articolului vor aborda aceste diferențe din mai multe perspective și vor încerca să argumenteze de ce termenul **evaluare** este mai potrivit pentru descrierea procesului de examinare a proiectelor.*

Cuvinte cheie: *evaluare, expertiză, proces de evaluare, expert independent, evaluator, finanțarea proiectelor, managementul cercetării, finanțarea cercetării, cercetare.*

ABSTRACT

In the examination process of the project proposals, as well as the monitoring phase of the projects in the field of innovation and science, domestic and international donor agencies, choose to ensure the provided funds is channeled for the benefit of innovative and original initiatives with national and/or international impact. A comprehensive and coherent analysis, aims to ensure an adequate and efficient project proposals selection process, an effective project implementation, transparency of decision-making chain and, eventually, achievement of established objectives for contributing to the sustainable scientific development.

*Thus, on one hand, in the legal acts of the Republic of Moldova, regarding organization of the selection round among scientific and innovative project proposals, the basic term that describes the assessment process of the proposals is – **expertise**. On the other hand, in the process of fostering the cooperation with European and international institutions and exchange of reporting tolls and skills, the most frequently used term to describe the examination process of the submitted proposals is – **evaluation**. Both terms, from the etymological perspective appear to be synonyms, as they complete each other; however, there are several divergences*

¹ Viorica Boaghi, dr. în științe, Agenția pentru Cercetare și Dezvoltare, AȘM.

between them. Herewith, the authors will address this issue from different perspectives and will attempt to provide reasonable arguments why the term evaluation is more appropriate to be used within the framework of project proposal examination process.

Keywords: evaluation, expertise, evaluation process, independent expert, evaluator, project financing, research management, research financing.

Introducere. În vederea facilitării înțelegerii conceptului de evaluare și expertiză, acest articol are **scopul** de a contura conceptele aliniate la cerințele actuale ale administrației din Republica Moldova și, de asemenea, la viitorul comunității și culturii de evaluare din țară. Conceptul de evaluare prezentat în această lucrare ar trebui citit în conjuncție cu Codul Etic, Ghidul pentru Evaluatori și Standardele de Evaluare produse în cadrul proiectelor.

Actualitatea și importanța problemei abordate constă în aceea că cercetările științifice și elaborările inovaționale reprezentă o sferă a activității umane care, într-o măsură mai mică decât producția industrială, poate fi măsurată cantitativ. Acest fapt este legat de particularitățile activităților științifice ce se referă atât la procesul de investigații științifice cât și la rezultatele obținute în urma acestuia: incertitudinea descoperirilor; necesitatea schimburilor și a libertăților de creație; rezultatul științific ca un bun public; efectul în timp al rezultatelor; dificultatea evaluării cantitative a efectelor economice și sociale și altele asemănătoare. Evaluarea cercetării-dezvoltării este dificilă având în vedere natura nedeterminată, aleatorie a investigației științifice.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute în actele normative ale Republicii Moldova cu privire la organizarea și desfășurarea examinării proiectelor în sfera cercetării și inovării, termenul de bază care descrie procesul de analiză a proiectelor este – **expertiza**. Pe de altă parte, odată cu intensificarea interacțiunilor de cooperare cu instituțiile europene și internaționale, tot mai des în cadrul documentației de raportare, menite să descrie un proces de

examinare a proiectelor, se utilizează termenul – **evaluare**. Titlul utilizat de noi pentru aceasta parte a studiului va genera cu siguranța reacții diverse întrucât pozițiile specialiștilor sunt diverse, iar evaluarea prin ”natura sa multilaterală” provoacă noi abordări. Înțelegerea evaluării drept interogație care va finaliza cu adoptarea deciziei și argumentarea impune o privire mai atenta asupra elementelor componente.

Generalități ale apariției conceptelor.

Istoricul evaluării, ca mod de examinare a proiectelor/programelor din sfera științei și inovării, precum și ca obiect de studiu în același timp, este dificil de descris din motivul utilizării sale informale/nedocumentate. Scriven susține că: „*evaluarea este o disciplină nouă, însă cu rădăcini foarte adânci*” [1, p.393]. Primele menționări documentate privind examinarea programelor apare în 1792, când William Farish a folosit marcajul cantitativ pentru a evalua performanțele unui grup de studenți [2, p. 135]. Astfel, marcajul cantitativ a permis gradarea/clasarea obiectivă a studenților, precum și calcularea totalurilor și mediei per grup. Mai mult decât atât, estimarea/aprecierea cantitativă a devenit un caz istoric important pentru realizarea examinării programelor din două motive: (a) a fost un prim pas în dezvoltarea psihometriei; (b) întrebările erau menite să măsoare competența tehnică reală în domeniile studiate, care treptat au înlocuit întrebările menite să examineze stilul retoric. Începând cu această perioadă, examinarea cu acordare de punctaj devine un aspect important în procesul examinării proiectelor/programelor de cercetare. Simultan, în Marea Britanie are loc reforma sistemului educațional în care procesul de

evaluare devine fundamental [3, p. 688].

Contrar, unii autori susțin că evaluarea, ca termen, este folosit prima dată de Statele Unite în 1815, când armata acestei țări elaborează un sistem de politici, cunoscut drept “*uniformitatea ordinelor/ordonanțelor producătorilor*” [4]. Respectivul sistem de politici avea menirea să stabilească standardele proceselor de producție, precum și a conformității materialelor utilizate, tehnicile de producție, controlul/inspecția și specificațiile produselor finale pentru toți furnizorii de armamente din sistemul militar al Statelor Unite. În Uniunea Sovietică procesul de expertiză devine mai amplu după ce, în 1957, aparatul spațial Sputnik 1 este lansat cu succes, acest eveniment însă ducând la o criză națională. Drept rezultat, este înaintată spre aprobare legislația privind perfecționare instruirilor/studiilor în domeniile considerate cruciale pentru securitatea națională. Astfel, în 1958, Congresul SUA adoptă “*Actul privind Educația pentru Apărarea Națională*”, care presupune canalizarea unei sume enorme din bugetul statului, estimate în milioane de dolari, pentru proiecte de elaborarea a unui nou plan de învățământ, cu interes sporit pentru programe educaționale în matematică, știință și limbi străine [5]. Similar este finanțat și procesul de evaluare pentru a determina rata succesului al noului plan de studii.

În perioada anilor 1973-1983, societatea începe să aprecieze importanța evaluării. Astfel apar primele cursuri profesionale pentru predarea metodelor de evaluare, precum și o nouă calificare – cea de **evaluator**. La începutul anilor ’90, evaluarea se desprinde/detașează de domeniul economic, cu care este pe larg asociată în acea perioadă, se extinde și devine mai integrată. Apar primele asociații profesionale de evaluare și sunt puse bazele standardelor de evaluare. Worthern clasifică metodele existente de evaluare în 6 categorii: (a) ori-

entate spre atingerea obiectivelor; (b) orientate spre necesitățile de gestionare (management); (c) orientate spre necesitățile consumatorului; (d) orientate spre expertizare; (e) orientate spre analiza competitorilor/concurenților; și (f) orientate spre necesitățile participanților [6].

Analizând opiniile unor autori, domeniul de examinare a propunerilor/programelor specifică procesele și instrumentele care pot fi utilizate de experți pentru obținerea datelor valide, credibile și veritabile cu scopul abordării unui șir de aspecte privind potențialul și performanțele programelor/proiectelor [7]. Examinarea proiectelor deseori este definită drept: “*aprecierea beneficiului sau meritului a unui program sau produsul final al procesului de implementare*” [8] a extins/actualizat această definiție susținând că: “*evaluarea este un proces sistematic utilizat pentru determinarea meritului sau beneficiului a unui program, unui plan de acțiuni sau unei strategii concrete într-un context specific*” [9]. Deși are o funcție esențială directă, evaluarea proiectelor este unul din cele mai neglijate, evitate și greșit înțelese de către consultanți.

Studiu contrastiv al conceptelor de evaluare și expertiză. Examinând din perspectivă istorică și comparativă, procesul de examinare a propunerilor de proiecte depuse în competiții, concluzionăm că **termenii evaluare și expertiză** sunt folosiți într-un sens similar, sunt foarte generali și frecvent utilizați astăzi în numeroase domenii ale activității umane, cu multiple sensuri. Ambele verbe – *a evalua* și *a expertiza* – etimologic, sunt de origine franceză și trimit la numeroase alte verbe cu o semnificație asemănătoare: *a aprecia, a considera, a constata, a estima, a examina, a cântări, a judeca, a măsura, a nota, a observa, a valida (sau invalida), a valoriza (sau devaloriza), a analiza, etc.*

Conform dicționarului explicativ (DEX), termenul de **evaluare** reprezintă – *procesul*

de examinare calitativă și cantitativă stabilind prețul sau valoarea unui bun/serviciu, a determina cu aproximație, iar în contextul cercetării și dezvoltării, conform “Codului de Știință și Inovare al Republicii Moldova” este prezentat drept – *apreciere, efectuată de către instituția publică de acreditare și atestare, a corespunderii activității subiectelor din sfera științei și inovării standardelor instituite în domeniul științific și științifico-didactic*[10].

Evident, definirea termenului de evaluare nu se limitează doar la aceste două surse. Conform opiniei lui L. Korporowicz [11] susținută și de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) în glosarul de termeni aferenți procesului de evaluare a proiectelor de cercetare, dezvoltare și inovare [12], evaluarea presupune - *apreciere sistematică și obiectivă a unui proiect, program sau a unei politici, în curs de desfășurare sau terminate, a concepției lor, a punerii în practică și a rezultatelor. Scopul evaluării este de a determina relevanța și îndeplinirea obiectivelor, eficiența, iar în materie de dezvoltare, eficacitatea, impactul și durabilitatea. O evaluare ar trebui să furnizeze informații credibile și utile. Termenul de evaluare desemnează de asemenea un proces cât mai sistematic și obiectiv prin care se determină valoarea și scopul unei acțiuni de dezvoltare proiectate, în curs sau terminate. Remarcă: evaluarea presupune definirea de norme adecvate, aprecierea performanțelor în raport cu normele, precum și analiza rezultatelor așteptate și obținute.* Mai mult ca atât, L. Korporowicz susține că importanța evaluării poate fi asociată uneori cu un control, audit sau monitorizare.

Adițional, conform *Legii cu privire la Activitatea de Evaluare*¹, definiția evaluării sună în modul următor – proces de determinare a valorii obiectivului evaluării la data concretă, ținându-se cont de factorii fizici, economici, sociali și de altă natură, care influențează asupra valorii. Eventual,

cum este stipulat în aceeași lege, orice evaluare se finalizează cu un *raport de evaluare* – act întocmit de evaluator (persoana care evaluează), pe hârtie sau pe suport electronic, la finele procesului de determinare a valorii obiectului evaluării.

În același context, noțiunea de expertiză conform dicționarului explicativ se definește drept – cercetare cu caracter tehnic făcută de un expert, la cererea unui organ de jurisdicție sau de urmare penală ori a părților, asupra unei situații, probleme, etc. a cărei lămurire interesează soluționarea cauzei. În contextul cercetării și dezvoltării, conform Codului de Știință și Inovare al Republicii Moldova², expertiza este procesul de „evaluare a programelor, proiectelor, executorilor lor și a rezultatelor cercetării științifice”, definiție care este similară cu formularea termenului ”evaluare” elaborată de OCDE, evidențiată mai sus. Conform OCDE² obiectivul evaluării este o judecare obiectivă a unei propuneri de proiect sau a unui proiect, program sau politică, inclusiv a implementării acestora și a rezultatelor în scopul de a determina relevanța și îndeplinirea obiectivelor, dezvoltarea eficientă, efectivă, cu impact și sustenabilitate.

Pe de altă parte, Hotărârea Guvernului nr. 809, din 29/10/2015 în Anexa nr. 4 (Regulament cu privire la organizarea și efectuarea expertizei proiectelor în sfera cercetării și dezvoltării) prevede că expertiza reprezintă un sistem de acțiuni având ca scop analiza și expertizarea concepțiilor de programe de stat, de inovare și transfer tehnologic și propunerilor de proiecte din cadrul acestora, a propunerilor de proiecte de cercetări științifice fundamentale, de cercetări științifice aplicative, independente, de organizare a manifestărilor științifice, lucrărilor de valoare și dosarelor privind acordarea premiilor Academiei de Științe a Moldovei și alte propuneri de proiecte din sfera științei și inovării înaintate de instituțiile publice cu aprobarea de Consi-

liul Suprem, formularea concluziilor argumentate științific despre raționalitatea și oportunitatea efectuării acestor lucrări din contul mijloacelor bugetului de stat și din alte surse de finanțare [13].

Ghidul Expertului Independent (îndrumar elaborat de I.P. Consiliul Consultativ de Expertiză în 2015) vine să completeze noțiunea de expertiză din legislație, constatând că este – un sistem de acțiuni de suport în domeniul științei și inovării care constau în organizarea și efectuarea procesului de expertiză, evaluarea obiectelor expertizei de către experții independenți conform principiilor și criteriilor de bază ale expertizei prevăzute de actele normative. În baza rezultatelor expertizei are loc formularea concluziilor privind oportunitatea sau inoportunitatea finanțării obiectelor expertizei din contul mijloacelor bugetului de stat și alte surse de finanțare.

Deși sunt frecvent utilizați, termenii evaluare și expertiză, atât în acte normative cât și în rapoarte de cooperare internațională, nu este trasă o linie distinctă între acești termeni. Evident, apare un șir de întrebări care necesită clarificate: “Care este diferența între acești termeni?”; “Care termen este corect să-l utilizăm în procesul raportărilor privind examinarea propunerilor de proiecte?”

Motivul care generează divergență între acești doi termeni în limba română, și utilizarea lor ulterioară, este faptul că ele provin din diferite medii social-culturale. Pe de o parte, termenul de expertiză, care este pe larg utilizat în cadrul rapoartelor de cercetare și dezvoltare în Republica Moldova, este preluat (și utilizat din inerție) din limba rusă (i.e. экспертиза), iar pe de altă parte termenul evaluare, pe larg utilizat în literatura de specialitate engleză (i.e. evaluation) și care a devenit deja unul de rutină în documentele și terminologia de raportare în cadrul instituțiilor europene și internaționale.

O analiză mai amplă denotă faptul ca termenul englez evaluation³ se traduce în limba rusă ca оценка (rom. evaluare), deci presupune un proces de examinare care spre final este concluzionat cu indicarea punctelor forte și aspectelor slabe și, eventual, acordarea unui punctaj, pe când sensul de bază al termenului englez expertise se referă la competențele profesionale ale expertului (i.e. компетентность în limba rusă) și, în același timp, procesul de expertiză propriu zisă (i.e. экспертиза în terminologia rusă). O astfel de investigație filologică sugerează că în contextul examinării propunerilor de proiecte se recomandă să utilizăm termenul – **evaluare** – dat fiind faptul că agenția responsabilă pentru examinarea propunerilor de proiecte stabilește un șir de standarde la care propunerile trebuie să se confirme, iar experții independenți trebuie să revină cu comentarii constructive, evidențiind punctele forte și slabe și acordând punctajul potrivit pentru fiecare propunere. Ulterior, spre finanțare, se selectează propunerile care acumulează punctajul maxim. Respectiv, în cadrul exercițiilor de evaluare, experții identificați pentru efectuarea evaluării propunerii de proiecte, se vor numi **evaluatori**.

Practica indică că Comisia Europeană⁴, Germania, Anglia, Polonia, România, Franța, Cehia⁵ folosesc termenul de evaluare pentru examinarea propunerilor/proiectelor finanțate iar Rusia, Ucraina⁶ folosesc termenul ”expertiză”.

Examinând sarcinile principale ale evaluării a propunerilor/proiectelor de activități de cercetare, în diverse state, este cert că aceasta urmărește un scop comun și anume: stabilirea corespunderii priorităților naționale și internaționale, a noutății investigațiilor propuse, existenței condițiilor necesare pentru realizarea activităților preconizate, inclusiv a resurselor umane adecvate și a infrastructurii de cercetare, justificării teoretice

și oportunității practice ale acestora; a semnificației științifice a activităților prevăzute și a impactului realizării obiectivelor propuse și modalitățile de gestionare a efectelor acestuia, a oportunității volumului resurselor materiale și financiare solicitate.

Clasificarea conceptului de evaluare. Evaluarea poate fi clasificată după mai multe criterii. Unul dintre ele este criteriul **”locației”**, conform căreia evaluarea poate fi externă și internă. Unde evaluare externă este efectuată de persoane juridice sau fizice din exteriorul instituției donatoare sau implementare, iar evaluarea internă este efectuată de o unitate sau persoane fizice din subordinea instituției donatoare sau implementare.

Altă clasificare regăsită și în Regulamentul Consiliului Europei nr. 1260/1999 din 21.06.1999, este conform criteriului **”perioadei”** în care se realizează evaluarea și anume:

1. Înainte de implementare, denumită evaluare *ex-ante*;
2. În timpul implementării, evaluare *intermediară/interim/formativă*⁷;
3. Ulterior implementării, evaluare *ex-post*.

Conceptul de evaluare *ex-ante*, este pe larg folosit în procesul elaborării politicilor publice, inclusiv și în Moldova din 2010⁸. *Ghidul Metodologic pentru Analiza Ex-ante a Impactului Politicilor Publice* [14] ne sugerează că evaluarea *ex-ante* – este prima etapă a procesului decizional, care presupune parcurgerea unor etape consecutive (i.e. definirea problemei, stabilirea obiectivului, identificarea opțiunilor, analiza opțiunilor, compararea opțiunilor și selectarea opțiunii), complexitatea cărora sporește pe măsura avansării analizei.

În ceea ce privește de evaluarea programelor și/sau programelor, conform Glosarului de termeni aferenți procesului de evaluare a proiectelor de cercetare, dezvoltare și inovare (OCDE), *evaluarea ex-ante* reprezintă – *evaluarea condusă înainte de punerea în opera (practică) a unei acțiuni*, la fel cunoscută și ca *apreciere prealabilă*. O definiție mai extinsă ne sugerează că evaluarea *ex-ante* este – *evaluarea realizată înainte de etapa implementării unui program sau proiect cu scopul de a aduce eventuale corecții necesare designului programului sau proiectului pentru a asigura realizarea cu succes a obiectivelor propuse*.

În contextul organizării și efectuării evaluării proiectelor în sfera cercetării și inovării naționale, evaluarea *ex-ante* nu este nimic altceva decât evaluarea propunerilor de proiect depuse drept răspuns la apelul comun de propuneri și are drept scop estimarea capacității propunerilor de proiecte, depuse la concursurile din Republica Moldova, de a realiza obiectivele stabilite printr-un program. Astfel, evaluarea *ex-ante* servește pentru selectarea și finanțarea celor mai bune propuneri de proiecte în cadrul unui program. Proiectarea evaluării *ex-ante* începe odată cu elaborarea pachetelor de informații ale programelor, în conformitate cu obiectivele acestora. Pachetul de informații include cel puțin informațiile de bază privind criteriile și procesul de evaluare. El se face public în timp util până la anunțarea concursului [*ibidem*].

Obiectul evaluării *ex-ante* se referă la două aspecte principale: (1) *planul de cercetare și implementare*, și (2) *competența aplicanților și calitatea colaborărilor științifice*. La rândul său, fiecare din aceste aspecte conțin câteva elemente-cheie. Astfel, pe de o parte, planul de cercetare/implementare cuprinde: (a) inovația și calitatea științifică a propunerii de proiect, (b) fezabilitatea proiectului, și (c) aspect etice. Competența aplicanților și calitatea colaborărilor științifice, pe de altă parte, combină: (a) competența și expertiza aplicanților, (b) echipa proiectului, importanța colaborărilor de cercetare, (c) mobilitatea cercetătorilor,

și (d) calitatea consorțiilor de colaborare științifică (dacă e cazul).

De regulă, *evaluarea ex-ante* se efectuează de cel puțin 2 experți independenți (în cazul divergențelor de opinii este contractat al 3-lea expert/evaluator) și presupune examinarea dosarelor de proiecte conform unor reguli de bază, care țin de: *argumentare* (bazată pe evidențe) – propunerile de proiecte (aplicațiile) trebuie să includă analiza problemei, precum și eficacitatea și aplicabilitatea a acțiunilor/măsurilor propuse spre implementare; *conținut* (coerent și relevant) – propunerile de proiecte trebuie clar să descrie sarcinile și obiectivele propuse, segmentele țintă și beneficiarii și, la fel, rezultatele scontate. După caz, se pot stabili condiții mai rigide de participare în cadrul/perioada apelului comun de proiecte, pentru a asigura calitatea înaltă a propunerilor (prezentate de instituții cu experiență/expertiză în domeniu) sau de a micșora pragul de aspecte administrativ-formale pentru a demonstra accesibilitatea, flexibilitatea și/sau activitățile ce contribuie la dezvoltarea serviciilor incluse în lista priorităților de finanțare; *capacitatea tehnică* – participanții la apelul comun de proiecte trebuie să demonstreze experiența necesară pentru realizarea activităților propuse. Astfel, ei trebuie să posede experiență în managementul/gestionarea proiectelor/programelor similare. Experiența anterioară în implementarea proiectelor finanțată de donatori internaționali (după caz). Participanții trebuie să dea dovadă de resurse, competențe și calificări profesionale a echipei de proiect, prin prezentarea CV-urilor/Fișelor Personale ai acestora; și *bugetul proiectului* – participanții trebuie să se asigure că bugetul este relevant, coerent, consistent și balansat atât per ansamblu, cât și per activitate. Bugetul trebuie să fie pregătit în valuta națională (dacă altfel nu este stipulat de alte prevederi în cazul proiectelor internaționale).

Evaluarea intermediară (sau formativă), conform *Ghidului metodologic pentru evaluarea intermediară și ex-post*, este – „evaluarea condusă la jumătatea punerii în lucru a proiectului, care vizează ameliorarea performanțelor, cel mai des efectuată în cursul etapei de punere în opera (acțiune) a unui proiect/program”. Evaluările intermediare pot fi realizate și pentru alte motive decât cele de verificare a conformității și a respectării obligațiilor legale sau ca parte a unei evaluări mai largi. Prin urmare, scopul evaluării intermediare este de a estima progresul în realizarea obiectivelor proiectelor/programelor derulate și de a contribui la o mai bună implementare a acestora și o utilizare mai eficientă a resurselor financiare. Respectiva evaluare servește în principal pentru luarea unor măsuri de îmbunătățire a realizării proiectelor/programelor.

Evaluarea intermediară a proiectului/programului trebuie să se facă, în primul rând, prin raportare la obiectivele stabilite. Se impune evaluarea respectării planului de lucru aprobat, valorificarea resurselor financiare alocate și progresul în obținerea rezultatelor proiectului aprobate la contractarea de finanțare. La baza acestei evaluări stă procesul de monitorizare adecvată și coerentă a realizării proiectelor/programelor pe parcursul implementării lor.

Pentru efectuarea monitorizării trebuie să fie utilizați indicatori compatibili cu acei de evaluare și care să înregistreze evoluția privind atingerea obiectivelor, consumarea resurselor, cuantificarea sistematică a schimbărilor generate de implementarea proiectului/programului. Monitorizarea proiectelor este efectuată de către membrii echipei de realizare a proiectului, de obicei prin intermediul rapoartelor intermediare ale acestora, întocmite la finalizarea etapelor din planul de realizare. Persoanele responsabile din autoritatea de management analizează aceste rapoarte și le validează.

Proiectele/programele derulate în Republica Moldova actualmente sunt supuse evaluării intermediare la sfârșitul fiecărui an. Evaluarea intermediară poate fi organizată și în altă perioadă a derulării proiectului/programului dacă au apărut anumite necesități neplanificate inițial. Pentru asigurarea transparenței, evaluarea intermediară se face prin prezentarea publică a progresului realizat în planul de cercetare și a rezultatelor obținute până la momentul evaluării în prezența directorilor proiectelor contractate în urma aceleiași competiții. Spre final, este elaborat raportul de evaluare, care include recomandări privind îmbunătățirea derulării proiectului/programului sau propuneri de încetare a finanțării atunci când au fost stabilite grave nereguli financiare sau abateri de la programul de realizare.

Evaluarea *ex-post* este etapa finală în procesele de evaluare și, probabil, necesită cele mai multe resurse pentru a fi efectuată. Scopul evaluării *ex-post* este de a estima impactul rezultatelor proiectului/programului după o finalizare implementării proiectului. Prin urmare, evaluarea *ex-post* este un proces complex unei acțiuni după terminarea acesteia. Remarcă: acest tip de evaluare poate fi realizată imediat după finalizarea acțiunii sau la mult timp după aceea. Evaluarea *ex-post* are ca scop identificarea factorilor de succes sau de eșec, durabilitatea rezultatelor și impactul acestora, precum și de a trage concluziile ce pot fi generalizate pentru alte acțiuni.

Rezultatele evaluării *ex-post* sunt destinate în principal factorilor de decizie. Ele furnizează informații privind necesitatea și utilitatea programelor, recomandări pentru a crește impactul acestora. Evaluarea este efectuată de către un grup mai restrâns de experți decât în cazul celorlalte tipuri, în special în comparație cu evaluarea *ex-ante*. Experții au un nivel mai înalt de specializare și necesită instruire corespunzătoare, iar

rolul acestora în procesul de evaluare este unul decisiv. În cazul evaluării *ex-post* se face diferențiere între ieșirile programului, rezultatele și efectele acestuia.

Pentru evaluarea impactului științific se utilizează mai ales indicatorii de citare și unii indicatori ”webometrici”, iar pentru evaluarea impactului social, cultural, de mediu și economic – indicatori specifici care necesită încă îmbunătățiri metodologice. În comparație cu celelalte etape de evaluare a proiectelor, indicatorii calitativi au o importanță mai mare, deoarece impactul nu se supune totdeauna unor formule clare de cuantificare. Pe lângă stabilirea efectelor pozitive și negative ale impactului programului/proiectului, evaluarea *ex-post* include deseori și realizarea unor sondaje printre diferite grupuri țintă.

Concluzii generale și recomandări. Examinând aplicabilitatea termenilor *evaluare* și *expertiză* asupra tipurilor de examinare a propunerilor de proiecte de știință și inovare, observăm că atât actele normative naționale cât și cele internaționale utilizează termenul de *evaluare*. Așadar, având o incursiune de caracteristici și argumente asupra evaluării concluzionăm că utilizarea termenului – *evaluare* – aplicat în procesul de examinare a propunerilor/proiectelor din sfera științei și inovării este mult mai potrivit deoarece presupune un proces/set de acțiuni standardizate și nu prezintă calificarea unei persoane.

În concluzie, recomandăm utilizarea acestui termen, ținând cont și de faptul că este utilizat în actele internaționale europene, iar Republica Moldova aspiră la armonizarea cadrului normativ la standardele Uniunii Europene. Rolul evaluării va fi definit în mod clar și distinct de rolurile altor funcții, spre exemplu de monitorizare, control și audit. Prin evaluări, funcția de evaluare oferă sprijin în formularea politicilor și programelor, precum și în procesele de management. Vor fi stabilite mecanisme

adecvate de feedback în cadrul Comitetelor de Monitorizare la care toate părțile implicate vor avea acces, astfel încât toate tipurile de rezultate ale evaluării să fie transmise efectiv tuturor persoanelor implicate în procesul de luare a deciziilor (persoane de conducere și alți factori interesați, inclusiv persoane responsabile cu formularea politicilor).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Scriven M. The Theory behind practical evaluation. London, UK, 2(4), 1996, p. 393-394.
2. Hoskins K. The examination, disciplinary power and rational schooling. Great Britain: History of Education, UK, 8 (1), 2000, p. 135-146.
3. Madaus G.F. & O'Dwyer, L.M. A short history of performance assessment: Lessons learned. Phi Delta Kappan, 80 (9), SUA, 1999, p. 688-697.
4. Smith N.L. Army ordnance and

American system of manufacturing. Cambridge, UK, MA, MIT Press, 1987.

5. Stufflebeam D.L., Madaus G.F., & Kellaghan, T. Evaluation models: Viewpoints on educational and human services evaluation (2nd eds.). Boston, Kluwer Academic Publishers, SUA, 2000.

6. Worthen B.R., Sanders J.R., & Fitzpatrick J.L. Educational evaluation: Alternative approaches and practical guidelines. (2nd ed.). White Plains, NY, Longman, SUA, 1997.

7. Wholey J.S., Hatry H.P., & Newcomer, K.E. (Eds.). Handbook of practical program evaluation (2nd eds.). San Francisco, CA, Jossey-Bass Publishing, SUA, 2004.

8. Scriven M. Evaluation Thesaurus (4th eds.). Newbury Park, CA, Sage, SUA, 1991.

9. Gusky T.R. Evaluating professional development. Thousand Oaks, CA, Corwin Press, Inc, SUA, 2000.

REZISTENȚA ANTISOVIETICĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ: ANUL 1944

THE ANTI-SOVIET RESISTANCE IN MOLDOVAN SSR: 1944

Ruslan ȘEVCENCO¹

REZUMAT

Până în prezent nu a fost elaborată istoria rezistenței antisovietice în Moldova în perioada anilor 1944-1991. Această temă, în perioada sovietică, a fost foarte slab abordată. După 1991, V.Pasat, E.Postică, I.Cașu și alți istorici ai contemporaneității, inclusiv subsemnatul, în lucrările lor, își încheie acest capitol în cel mai bun caz cu anul 1953, când a decedat I.Stalin, sau cu anul 1956, când a avut loc Congresul al XX-lea al PCUS, care a condamnat crimele staliniste. Însă toate aceste lucrări, cu excepția uneia dintre monografiile lui V. Pasat, editate încă în 1994, au un mare dezavantaj: ele au fost editate în limba română. Prin urmare, numărul de cititori al acestor lucrări e destul de redus, pentru că, în condițiile Moldovei, chiar și moldovenii preferă să citească publicațiile și ziarele în limba rusă. De aceea, locuitorii Moldovei practic nu aveau la dispoziție surse de documentare în ceea ce privește lupta antisovietică în Moldova, formele acesteia și chiar detalii despre existența ei.

Key words: rezistența antisovietică, naționaliști, armata, dezertare, populația, agitația, propaganda, ocupația, organizațiile.

ABSTRACT

The history of the anti-Soviet resistance in Moldova in 1944-1991 to this day, have failed to reach anyone. In Soviet times, this almost did not write. Post-1991 work by V. Pasat, E. Postica, I. Cașu, and some other historians contemporaneous, including the author of these lines, I finish this section chronologically, in the best case, 1953, when Stalin died, or 1956, the year when took place the XX Congress of the Communist party, denounced Stalin's crimes. In addition, they have, with the exception of the work by V. Pasat, there is one major drawback: they are all published in Romanian. That very significantly reduces the number of readers of these works, as in conditions of Moldova the Moldovans even prefer to read books and publications in the Russian language. Therefore, the Moldovan reader almost nowhere to get information on how to fight in Moldova against the Soviet power, what forms has gained this fight, and whether it was at all.

Keywords: the anti-Soviet resistance, the nationalists, the army, desertion, population, propaganda, agitation, occupation, organization.

Până în prezent nu a fost elaborată istoria rezistenței antisovietice în Moldova în perioada anilor 1944-1991. Această temă, în perioada sovietică, practic nu se discuta.

În articolele și monografiile, apărute după 1991, semnate de I.Cașu[1], E.Postică [2; 3], V.Pasat [4, 5], V.Stavilă [6], de alți istorici contemporaniști, inclusiv de subsemnatul

[7], acest compartiment se încheie cronologic în cel mai bun caz cu anul 1953, când a decedat I.Stalin, sau cu anul 1956, când a avut loc Congresul al XX-lea al PCUS, care a condamnat crimele staliniste. Însă toate aceste lucrări, cu excepția uneia dintre monografiile lui V. Pasat, editate încă în 1994, au un mare dezavantaj: ele au fost editate în limba română. Acest lucru reduce esențial numărul de cititori al acestor lucrări, pentru că, în condițiile Moldovei, chiar și moldovenii preferă să citească publicațiile și ziarele în limba rusă. De aceea, locuitorii Moldovei practic nu aveau surse de documentare în ceea ce privește lupta antisovietică în Moldova, formele acesteia și chiar detalii despre existența ei.

Din aceste motive, în rândul locuitorilor Moldovei domină și în prezent opinia, creată încă din timpurile sovietice, precum că în Moldova nu a existat rezistența antisovietică, cu excepția unor grupuri mici de „naționaliști” și huligani, activitatea cărora nu merită nicio atenție, mai ales că ele au fost lichidate de autorități foarte rapid. Ulterior rezistența antisovietică nu mai exista. Unele cazuri de manifestări „naționaliste” nu erau estimate drept periculoase pentru autorități. Nu aveau nimic în comun cu rezistența antisovietică din republicile baltice, din regiunile vestice cu frontiere cu Belarusi și Ucraina. Aceasta este impresia privind rezistența antisovietică care domina în perioada sovietică și există în prezent în Moldova.

Lucrând timp de două decenii în Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Moldova cu documentele perioadei sovietice a istoriei noastre, ne-am convins că această opinie este un fals monstruos. Adevărul despre rezistența antisovietică în Moldova trebuie să fie elucidat, cercetat și valorificat în cercetări științifice. După ce am studiat minuțios documente la tema menționată în Arhiva sus-numită, putem afirma cu certitudine că astăzi a apărut posibilitatea să

fie scrisă o istorie relativ completă a luptei antisovietice, unde să fie elucidat curajul patrioților care include atât teroarea asupra activiștilor sovietici și celor de partid, cât și propaganda antisovietică. Printre acțiunile ce demonstrează atitudinea de antipatie constituie dezertarea din rândurile armatei sovietice, rezistența clerului bisericesc și a credincioșilor. Nu intenționăm să afirmăm că prezentul articol este un studiu exhaustiv a petelilor albe din istoria țării noastre. Obiectiv conștientizăm că în prezent rămân încă nestudiate documentele Serviciului de Informații și Securitate, ale Ministerului de Interne, ale Procuraturii, ale Curții Supreme de Justiție a Moldovei, unde se păstrează zeci de mii de documente, care descriu pagini inedite al acestei lupte. Și totuși, astăzi, pentru prima dată, după obținerea independenței, avem motive să susținem că această istorie deja există (cu toate neajunsurile menționate, pe care autorul și alți istorici contemporaniști speră să le completeze cu noi documente).

Primele probe de luptă cu regimul sovietic apar în primăvara anului 1944. Deja la plenara a III-a a Comitetului Central (CC) al Partidului Comunist (bolșevic) al Moldovei (PC (b)M) (25-27 iunie 1944) secretarul Comitetului raional de partid M.Korolkov a stipulat următoarele: „În perioada colectărilor de pâine, noi nu am lovit elementele dușmănoase chiaburești. Organele noastre de reprimare la fel nu sunt pregătite pentru momentul, când trebuiau să fie date lovituri...”. Ca urmare, după spusele lui, în aprilie 1944, în Drochia, cineva împușcă în fereastra apartamentului președintelui unuia dintre consiliile satești locale și ucide soția acestuia. În s. Mândăc, în apartamentul președintelui sovietului sățesc, au aruncat o grenadă, dar, din fericire, stăpânii nu a avut de suferit. „Noi simțim, continua Korolkov, că acționează o structură bine organizată, care se împotrivesc tuturor manifestărilor statului”. Relatând

¹ Ruslan Șevcenco, doctor în istorie, Institutul de Politici Eficiente

despre lucrul defensiv, Korolkov i-a informat pe cei prezenți că are loc neprezentarea în masă a cetățenilor, iar cei care sunt obligați să treacă serviciul militar – nu vin la înregistrarea acestora în comisariatele militare raionale. Obligațiunile de stat nu se execută. Funcționarii CPAI (Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne – R.Ș.) și CPSS (Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului – R.Ș.) câte 2-3, iar uneori câte 5 oameni, umblă în căutarea „elementelor dușmănoase”, dar până în prezent nu au găsit pe nimeni. Pe Korolkov l-a susținut secretarul Comitetului raional de partid Soroca Kurocikin. El a menționat că colaboratorii din CPAI și CPSS nu știu cum trebuie de lucrat: când l-au ucis pe președintele unuia dintre sovietele sătești al raionului Soroca, din secția județeană al CPSS au trimis câte o persoană la 6 gospodării (iar în fiecare soviet sătesc erau câte 700 de gospodării) [8, dos.2, p.211-212, 241].

La 8 mai 1944, secretarul Comitetului Județean de partid din Bălți N.Korneev l-a informat pe prim-secretarul interimar al CC al PC (b)M N.Salogor despre actul terorist din s. Ciulucani (r-nul Chișcăreni). Au fost aruncate grenade (produse în Germania) în apartamentele președintelui acestui soviet sătesc M.Mardari, ale împuterniciților agricoli I.Bomoduța și T.Roba, al secretarului sovietului sătesc, S.Banaguța. S-au efectuat câteva trageri din armă automată în apartamentul vicepreședintelui aceluiași soviet sătesc, Gh.Bișan. În consecință, Mardari, Banaguța și Bișan au fost răniți. La locul accidentului grupele operative ale secțiilor județene și raionale ale CPAI al RSSM au încercat să depisteze cine au înfăptuit acestea [3, p.501; 8, dos.41, p.3].

Imediat după ocuparea de către trupele sovietice ale raioanelor de centru și de sud ale Moldovei, în cadrul operațiunii Iași-Chișinău (20-29 august 1944), la Chișinău au apărut colaboratorii și conducerea CPSS al RSSM, în frunte cu comisarul popo-

rului, general-maiorul securității statului Iosif Mordoveț. Comisariatul a fost amplasat într-o clădire istorică, pe adresa: str. Podolskaia (astăzi București), nr. 60, construită în 1899, edificiul căreia s-a păstrat până în prezent [8, dos.9, partea2, p.280-283]. Trebuie de menționat totodată că, în pofida faptului că după 1944 au apărut un val de publicații cu privire la crimele CPAI și CPSS sovietic, în Moldova, în perioada stalinistă, niciun autor, inclusiv istorici profesioniști, până în prezent nu indică adresa acestora și nici fotografic nu se valorifică instituția dată. Pe fosta clădire a CPSS în Moldova lipsește inscripția ce ar indica instituția care a activat în anii 1944-1952.

La 2 septembrie 1944 I.Mordoveț a prezentat într-o notă informativă pentru CC al PC (b)M primele rezultate ale activității CPSS în Moldova. În document se menționa că în Chișinău există mai multe „organizații naționaliste românești, care au dus activitatea de românizare a populației”. În lista lor CPSS a inclus:

1) „Fundatia regelui Carol” (conducător – învățătorul L.Boga) edita ziarul „fascist” „Cuvânt Moldovenesc”; 2) „Asociația corpului didactic”; 3) Asociația profesorilor școlilor populare, care făcea parte din secția locală a Partidului Național-Liberal al României; 4) „Munca și lumina”, în frunte cu un oarecare Antoniadi, activitatea căreia era coordonată de profesorul universitar Rambî – „organizația antisovietică naționalistă”, activa în cadrul întreprinderilor or. Chișinău. Totodată, existau și funcționau: Societatea tinerilor creștini (pentru băieți), în frunte cu profesorul universitar Stegariov (Stegaru), Societatea femeilor creștine, în frunte cu E.Alistar. Această femeie era caracterizată de către I.Mordoveț ca „fost membru al Sfatului Țării”. După afirmațiile lui I.Mordoveț, toate aceste organizații promovau agitația antisovietică și propaganda proromânească. CPSS a stabilit locația acestor organizații – în Tipografia nr.1, la

uzina de producere a alcoolului, la Stația electrică, în parcul de tramvaie. Ei organizează adunări și răspândeau o literatură diferită de cea a politicii sovietice, inclusiv lozinci și placarde. În componența lor activau cercuri de cor și dramă. Au fost depistați mulți membri ai acestor organizații care au rămas la Chișinău. În consecință, au fost arestați de către organele securității sovietice. CPSS a mai arestat și o serie de agenți ai organelor de spionaj și contraspionaj ai Germaniei și României, „membrii activi... ai organizațiilor naționaliste”. Mordoveț informa, totodată, că se lucrează pentru stabilirea „activității acestor organe și formațiuni”, reținerea și pedepsirea persoanelor ce conlucrează cu acestea [8, dos.45, p.14-15].

Într-adevăr, CPSS avea în Moldova un teren uimitor de „muncă”. În acest context constatarea instructorului CC al PC (b) M Șebarșin adresată aceluiași N.Salogor: în aceste condiții, apar rădăcini care sunt „extrem de favorabile” pentru agitația antisovietică. Din mai multe sate au fugit în România persoane care nu s-au împăcat cu regimul sovietic. Familiile lor au rămas pe loc și trebuie de presupus, menționa Șebarșin, că ei pot deveni o sursă pentru răspândirea zvonurilor antisovietice. Crearea liniilor de apărare pe Nistru a creat condiții bune pentru aceasta. Mulți considerau că nu este exclusă posibilitatea revenirii românilor. Acest lucru, într-o oarecare măsură, acționează asupra încheierii colectărilor forțate de pâine, începute de ocupanții sovietici. Șebarșin atenționa asupra relațiilor dușmănoase ale moldovenilor și ucrainenilor cu evreii. Evreii îi acuzau pe moldoveni și pe ucrainenii pentru furtul masiv al averii care le aparținea și de acte de violență asupra lor în 1941-1944. Șebarșin propunea ca lupta împotriva dușmanilor regimului sovietic să fie dusă prin atragerea la agitația prosovietică a persoanelor, represate de către administrația germano-română, dar acest lucru nu s-a realizat, pentru că această

categorie de cetățeni încă nu a fost evidențiată [8, dos.49, p.2].

Mai mult, „naționaliștii” locali colaborau și cu banderoviștii din Ucraina, ceea ce crea probleme organelor securității republicii. De exemplu, un grup înarmat de banderoviști (până la 100 de persoane) a pătruns în octombrie-noiembrie 1944 în Moldova din regiunea Cernăuți pentru a nu permite organizarea sărbătoririi aniversării a 27-a a revoluției din octombrie 1917 în republică. La 30 octombrie 1944 CPSS al RSSM au reținut pe 4 din ei în s. Medveja, ceilalți s-au împrăștiat prin satele apropiate [8, dos.46, p.19].

În timp ce populația făcea cunoștința cu regulile introduse de ocupanții sovietici, numărul de nemulțumiți se afla în creștere. Deja în iunie 1944, în raioanele republicii (r-nul Cotiujeni ș.a.) au început să fie difuzate zvonuri despre revenirea în scurt timp a românilor, că toată lumea va fi condusă de SUA și Anglia, iar alte țări vor fi subordonate lor. Se mai zvonea că populația nu va primi bani, iar dacă totuși îi va obține, nu va fi în stare să cumpere ceva cu ei [8, dos.49, p.37-38].

În primele luni ale regimului sovietic în republică, din cauza colectării forțate a pâinii, are loc creșterea numărului de nemulțumiți cu privire la metodele de organizare a acestora. În documentele lui N.Salogor, adresate secretarului CC al PC (b) unional Gh.Malenkov, se subliniază faptul că rezistența antisovietică este „organizată de cuziști și membrii Gărzii de Fier”. Spre exemplu, la 27 mai 1944, în s. Ochiul Alb (r-nul Râșcani) ei au convins aproape jumătate din numărul locuitorilor să vină către clădirea sovietului sătesc și să organizeze acolo o acțiune de protest, cerând excluderea sătenilor de la colectarea pâinii. Președintele acestui soviet sătesc, Șchiopu, scria Salogor, stimula nemulțumirea locuitorilor prin provocări. El confiscă vite și produse agricole de la țărani,

inclusiv săraci, le vindea, iar „chiaburii” nu îndeplineau colectările. Prin aceste fapte Șchiopu urmărea scopul de a „provoca dispoziții antisovietice în rândurile populației”. Locuitorii aceluiași sat E.Crețu promova printre săteni „agitația împotriva puterii sovietice” [8, dos.73, p.8-9].

Cazuri similare erau frecvente. În noiembrie 1944, prim-secretarul Comitetului raional de partid Căinari Kulakov comunica CC al PC (b)M că în acest raion au loc acte de sabotaj și agitație antisovietică cu privire la „planul de predare a grăunțoaselor” în depozitele statului. Adoptând planul de predare în mărime de 8400 de kg, I.Dragnev din s.Konstantinovka (r-nul Căinari) a declarat public: „acum trebuie să luăm o frânghie, săpun și să ne spânzurăm, altă ieșire nu este, pentru că obligațiile oricum nu le vom îndeplini”. Fiind de mai multe ori avertizat, Dragnev continua să-și mențină opinia, care era sesizată drept agitație activă în rândurile țăranilor, personal a încetat predarea pâinii statului și împiedica predarea pâinii din partea altor țărani. Sovietul sătesc a decis ca el să fie judecat [8, dos.49, p.156a].

La 27 decembrie 1944, N.Korneev informa despre actul diversionist în s. Caracușenii Vechi (r-nul Briceni). În noaptea spre 22 decembrie 1944, un grup de necunoscuți au tăiat stâlpii telefonici al rețelei telefonice Briceni-Edineț. Cablul telefonic pe alocuri era aruncat la o distanță de câțiva kilometri. În aceeași noapte necunoscuții au înclieat foi volante antisovietice (8 foi) împotriva Armatei Roșii, împotriva lui Stalin, simpatizând și laudând armata algar-diștilor și amenințând președintele sovietului sătesc local. Aceleași foi volante au fost distribuite și în satele Trostenți și Konstantinovka. Au fost reținute două persoane [8, dos.41, p.57].

Dezertarea în masă a populației din rândurile armatei sovietice, una din formele de rezistență a regimului sovietic în Moldova,

a fost extrem de secretizată. Autoritățile sovietice aplicau diferite măsuri împotriva dezertorilor – atât prin rețineri și arestări, cât și prin amenințări, pentru a nu permite aceste fapte în continuare. Înceau să introducă evidența generală a tuturor persoanelor care sunt obligate să efectueze serviciul militar, iar cei care refuzau să satisfacă serviciul militar sau dezertau erau trași la răspundere. La 9 iunie 1944 N.Salogor a ordonat Comitetelor județene de partid să ia măsuri urgente pentru stabilirea și evidențierea dezertorilor, cu atragerea activului sovietic și de partid, unităților militare, comisariatelor militare, CPAI. Până la 20 iunie 1944 trebuia să fie prezentată informația privind executarea acestui ordin [8, dos.36, p.118-119].

Șeful secției organizatorice și de instructori al CC al PC (b)M M.Șciolokov a comunicat șefului secției organizatorice și de instructori al CC al PC (b) unional Șamberg, documentul datat cu 15 august 1944, că în raionul Vertiujeni nu s-au înrolat în armata 4 persoane, dintre care 3 au dezertat din raion. În raionul Otaci cei supuși înrolării din satele Cricicaniți și Gorodniști (sunt păstrate denumirile, prezente în document – R.Ș.) timp de 2 zile nu s-au prezentat la sediul de înrolare din cauza zvonurilor despre revenirea armatelor române. CPSS i-a depistat pe 4 coordonatori ai acestei neprezentări, doi au fost arestați, alții au fugit. În raionul Lipcani în satele Cotiujeni, Corșenți, Larga au neglijat înrolarea 61 de persoane „sub pretextul convingerilor religioase”. În urma măsurilor luate toți au fost trimiși pe front [8, dos.36, p. 132-133].

În continuare, Șciolokov scria lucruri cu adevărat alarmante. Cazurile de dezertare din armata sovietică, care inițial erau întâmplătoare, au devenit frecvente. Numai în aprilie-iunie 1944 au fost reținute 4321 de persoane, din care 3819 de dezertori. Lista dezertorilor reținuți era în creștere permanentă: în aprilie 1944 – 318 persoa-

ne, în mai – 1034, în iunie – 2969. Cele mai afectate au fost raioanele malului drept al Nistrului, de exemplu, 1561 de locuitori ai jud. Soroca au evadat. Fugarii s-au ascuns în păduri, tufișuri, pe lângă localități, noaptea lucrau în câmpuri, încercau să se angajeze la Calea Ferată. Ei se ascundeau bine, construind bordeie, colibe, valuri de apărare, își schimbau hainele ș.a. În raioanele Ocnița și Otaci, se formau „grupe banditești” din dezertorii, care dispuneau de arme. De această dată autoritățile sovietice au înțeles mult mai bine cauzele dezertării, care erau condiționate de „elementele contrarevoluționare” (un oarecare Usturoi, care a convins 15 oameni să dezerteze, a fost arestat); birourile de recrutare se aflau aproape de frontierele Moldovei (Pesceanka, Vapnarka, Moghilău); permanentele comunicări cu rudele acestora, cărora le erau trimise „scrisorile provocatoare” în care se spunea că ei sunt duși în Siberia ca criminali. O altă cauză constituia insuficiența muncii politice cu tineretul înrolat și populația, lipsa condițiilor de muncă în birourile de recrutare, atitudinea liberală din partea unor comisariate militare raionale, care, în loc de a-i trimite pe front pe cei înrolați, se limitau doar la încasarea amenzilor (spre exemplu, în raionul Cotiujeni circa 100 de dezertori au achitat câte 50 de ruble. După aceasta, în comisariatul menționat s-au prezentat soțiile altor dezertori cu propunerea de a achita pentru ei câte 200 de ruble, cu condiția eliberării și plecării lor acasă). În afara celor menționate, lucrătorii comisariatelor militare luau mită pentru eliberarea dezertorilor nu doar în bani, dar și în vin, produse alimentare, participând la beții, împreună cu dezertorii. Numărul de dezertori parțial s-a redus după redirecționarea unităților de armată din regiunile Ucrainei, aflate la frontiera cu Moldova, în raioanele centrale ale URSS și înăsprirea pedepselor aplicate dezertorilor [8, dos.36, p.134-135].

În darea de seamă din 12 iulie 1944 a

CC al PC (b)M către CC al PC (b) unional se menționa că au fost recrutați din „raioanele eliberate ale RSSM” (adică raioanele de nord și o parte din raioanele din centru ale Moldovei, controlate de armata sovietică – R.Ș.) și trimiși în unitățile militare 112073 de persoane. Mobilizarea s-a desfășurat „la nivel suficient”, dar s-au constatat și neprezentări intenționate la birourile de recrutare și dezertări. În jud. Soroca sunt stabiliți 672 de dezertori, din unitățile armatei sovietice au fugit 73 de persoane, numai în perioada 1-10 iunie 1944 din rândurile armatei sovietice în jud. Soroca au fugit 182 de persoane. Acest lucru se explică prin „ineficiența activității politice”, concentrarea extrem de mare a recruților (până la 18 000 de persoane într-un birou de recrutare – R.Ș.), „subnutriția”, „agitația contrarevoluționară și provocările” privind trimiterea recruților în Siberia și revenirea românilor [8, dos. 36:118-119].

La ședința Biroului CC al PC (b)M din 13 octombrie 1944 s-a constatat că „în rezultatul muncii politice cu populația, organizată de comitetele raionale și comisariatele militare raionale și realizată insuficient” în raioanele Cahul, Baimaclia, Vulcanăști, Călărași, Cimișlia, unde s-au constatat cazuri, când „unii recruți” încercau să evite prezența la birourile de recrutare. Conducerea republicii a insistat să se consolideze activitatea politică între recruți și alte straturi sociale, oferind pentru aceasta pe cei mai pregătiți comuniști, comsomoliști și alți activiști raionali. Cu acest scop, au fost trimiși în raioane lucrători responsabili, care cunosc limba locuitorilor [8, dos.10, partea 1, p.116-119]. Dar numărul dezertorilor și „eschivatorilor” continua să crească: spre 1 ianuarie 1945 au fost stabilite 16755 de persoane, care erau incluse în aceste categorii [4, p.114].

După cum se menționa la ședința Biroului CC al PC (b)M din 17 februarie 1945, secțiile raionale de miliție nu duceau

evidența persoanelor supuse înrolării în serviciul militar din rândurile soldaților și sergenților, în consecință, numărul fugariilor din rândurile armatei rămânea necunoscut. Structurile de forță au reușit să identifice numărul celor supuși recrutării în rândurile armatei, însă această contabilizare nu a îmbunătățit situația. Au fost descoperiți peste 2000 de oameni care se eschivau de la înrolare și de la mobilizare, au fost depistate 700 de persoane care nu figurau în listele comisariatelor militare. Numai după această revizuire Biroul CC a indicat evidența primară a recruților potențiali [9, dos.11, p.212-213].

În afara evidenței, CPAI și comisariatele militare organizau goana după dezertori și „eschivatori”. În cadrul uneia din aceste operațiuni, cum informa secția militară a CC al PC (b)M, șeful secției politice a Comisariatului republican, colonelul Lukianenko (28 decembrie 1944), au fost prinse aproape 300 de persoane, 259 dintre care au fost trimise în cadrul selectării organizate la Uzina de construcție a corăbiilor din Mariupol. Urmăririle organizate de autoritățile sovietice provocau frică cetățenilor. După intrarea colaboratorilor CPAI și a comisariatului republican militar în s. Baurci locuitorii acestuia fugeau în toate părțile din sat. Militarii și milițienii i-au prins și i-au adus forțat la stația Ceadâr-Lunga pe 159 de persoane. Fiind prinși, o parte dintre localnici, inclusiv femeile, încercau să părăsească locurile natale. Pentru a contracara aceste tentative, fugarii erau împușcați – în cazul dat au fost omorâți din arma automată doi locuitori ai acestui sat, o femeie rănită a fost forțată să revină la stație [9, dos.45, p.13].

După ce structurile puterii sovietice s-au restabilit în raioanele de nord ale Moldovei, conducerea de partid a început să se plângă de un număr impunător de dușmani ai noului regim. Declarațiile de acest gen aparțineau nu doar secretarilor comitetelor raionale, ci și celor de la județe de partid. La 23

iunie 1944 N.Salogor, prim-secretar interimar al CC al PC(b)M, îl informa pe secretarul CC al PC (b) unional Gh.Malenkov că în sate au rămas mulți membri ai partidelor și organizațiilor burgheze: cuziști, „Garda de Fier”, „Cerc Moldovenesc” ș.a. Primarul unuia dintre satele jud. Soroaca a creat un grup antisovietic format din 11 persoane, foști cuziști, care convingeau populația să plece în pădurile din apropiere cu scopul de a-i aștepta acolo pe români, îi îndemna pe reprezentanții opoziției antisovietice să obțină funcții de președinți și secretari ai sovietelor sătești, le sugera să saboteze diferite acțiuni ale puterii sovietice. În s. Mândâc (r-nul Târnova) CPSS a stabilit peste 30 de gospodării „chiaburești”, 6 cuziști, 3 foști membri ai Gărzii de Fier, 15 foști național-țărăniști și național-liberali, 15 reprezentanți ai „altui element antisovietic”, care făceau propagandă în favoarea revenirii germanilor și a românilor [8, dos.73, p.6-8].

O situația extrem de complicată s-a creat în aceste luni și în r-nul Soroaca. Încă în iunie 1941 au dezertat din armata sovietică 82% din cei recrutați din satele Rublenița, Iarova, Volovița. Imediat după ce s-a statornicit regimul sovietic, în martie 1944, în s. Volova a fost omorât mișelește secretarul sovietului sătesc. La momentul actual (29 iulie 1944), din notele lui M.Șciolokov adresate secretarului CC al PC (b) M I.Rivkin, în unele sate ale acestui raion, agentura, pe care au lăsat-o organele de spionaj ale Germaniei și ale României, îndeplinește „agitație contrarevoluționară deosebit de activ printre contingentul de recruți... În consecință, din cei înrolați în armata sovietică au dezertat 978 de persoane, organele CPAI au reținut 726. Alții, unindu-se în grupuri mici, se ascund în satele raionului” [8, dos.49, p.87].

Cu timpul, în acest raion situația s-a agravat. În decembrie 1944 instructorul CC al PC (b)M Injevatov a expediat secretarului CC al PC (b)M S.Țaranov și șefului

grupului propagandistic al CC al PC (b) unional Ghelilov o informație specială. În acest document se menționa despre atacurile asupra funcționarilor sovietici, cum ar fi: colaboratorul CPAI Cebotari a fost rănit cu furci lângă s. Ștefăuți. În satul Rublenița Nouă este „un cuib de hoți, bandiți, un adăpost pentru dezertori”, aici aveau loc atacuri asupra lucrătorilor CPSS. Unul dintre agresori a fost ucis pe loc, dar cele întâmplare nu a oprit tentativele de luptă. Au fost bătuți secretarul pentru cadre al Comitetului raional de partid Soroaca, Șireaeva, și comsomolista-activistă L.Catan. În raion erau activi membrii Gărzii de Fier, național-liberali și național-țărăniști. Aceștia chemau: „să nu vă duceți la FZO (școlile pentru studii de fabrici și uzine), mâine pe voi vă vor trimite în Siberia”; „nu vă grăbiți cu predarea pâinii, acest lucru nu este ultima sarcină”. Dezertarea din unitățile sovietice dislocate în raion a devenit masivă. În s. Șeptelici au revenit 28 de persoane, în s. Racovăț – 80 de persoane ș.a., au fost stabiliți și mulți „dintre cei care s-au eschivat”. Situația creată a fost comentată de Injevatov ca rezultatul „activității distructive a celor veniți din armata română” (de exemplu, președintele sovietului sătesc Vasilkovo a declarat: „Vor reveni românii, noi ne vom răzbuna pe voi”), lipsa muncii politico-educative (la punctul de recrutare din Soroaca oamenii veneau deja înarmați, erau deținuți în încăperi murdare și reci, pe urmă ei la fel, înarmați, erau transportați în unitățile militare), lipsa de operativitate a Comisariatului militar din Soroaca – recrutau oameni, după care le spuneau să revină acasă. Mai mulți dezertori erau protejați de șefii organizațiilor raionale, care aveau nevoie de muncitori. Injevatov era nemulțumit că pe ascuns clerul bisericesc, foarte atent, ținea discursuri antisovietice. Un exemplu ar fi că transmitea zvonuri că dintr-o fântână pe lângă s.Rublenița, chipurile, a ieșit un om bătrân în haine albe și a

zis: „Nu așteptați o viață mai bună”. Când zvonul s-a răspândit, lângă această fântână au început să vină locuitorii satelor (aproape 20 000 de persoane), iar în biserici din nou au început să vorbească „Românii vor reveni”. Mulți funcționari sovietici se adresa preoților pentru a ajuta cu colectarea banilor de la populație, abonarea la împrumuturi militare, colectarea banilor pentru construcția coloanei de tancuri ș.a.). Prin această solicitare se întărea, de fapt, influența clerului bisericesc asupra populației [3, p.501; 5, p.60; 8, dos.139, p.255-257].

Actele teroriste asupra activiștilor sovietici și de partid continuau, numărul lor era în creștere permanentă. În altă notă informativă același M.Șciolokov aducea exemple respective. În noaptea spre 7 octombrie 1944, persoanele Cocârțu și Morei, care intenționau să oprească mobilizarea transportului cu tracțiune animală, au aruncat 6 grenade în casele unde locuiau împuterniciții agrari G.Danco și C.Rusu. Au fost rănite soția și fiica lui G.Danco. În noaptea spre 20 octombrie 1944 a fost ucis președintele sovietului sătesc Berlinți (r-nul Lipcani) D.Basiuc, împușcat de învățătorul S.Șver, dezertor din armata sovietică. Un caz similar s-a întâmplat la 19 noiembrie 1944 – dezertorii l-au ucis pe Z.Oșițki, președintele sovietului sătesc Antonovca [9, dos.79, p.19].

În comparație cu următoarele decenii, atunci autoritățile sovietice înțelegeau foarte bine că se confruntă cu o adevărată rezistență populară în Moldova. Dar sinceritatea oratorilor a trezit atâta frică în autorii manualelor și lucrărilor științifice, editate în perioada sovietică, că cele spuse niciodată nu au intrat în „varianta sovietică” a istoriei Moldovei. Deși funcționarii de partid au dat un răspuns foarte clar la întrebarea – cum a fost rezistența antisovietică în Moldova.

La plenara a IV-a a CC al PC (b)M (25-27 ianuarie 1945) cel de-al doilea secretar al Comitetului orașenesc de partid

Chișinău, N.Krainii a declarat de la tribună următoarele: „Colectările de pâine se efectuau cu dificultate. Concomitent dușmanul de clasă insistent lucra în favoarea propriilor concepte. Efectua agitația sa, propaganda sa, îndreptată contra măsurilor noastre în îndeplinirea colectărilor de pâine. El făcea aceasta nu doar prin agitație, dar acționa și cu toporul, și cu carabina, și cu grenada” [9, dos.1, p.68]. „Noi avem cazuri, continua Krainii, când în r-nele Vadul-lui-Vodă și Cotovsc elementele dușmănoase se răfuiuau prin acte teroriste cu activiștii noștri, cu lucrătorii locali din populația locală, care lucrau cinstit la îndeplinirea dispozițiilor statului. Și în lucrul nostru de mai departe trebuie de luat în vedere că și în Moldova, unde unii lucrători consideră că, deși aparent este o situație calmă, unde, chipurile, nu este atât de acută lupta de clasă, dușmanul acționează crud. În scurt timp, dușmanul nu a reușit să desfășoare activitatea sa, dar el continuă lupta sa contrarevoluționară, și, trebuie de spus, în toate sferile, în toate direcțiile” [9, dos.1, p.69].

Alți vorbitori au descris ce înseamnă „activitatea contrarevoluționară” în practică. Colegul lui Krainii, secretarul Comitetului raional de partid Grigoriopol, L.Vorkel, a declarat că în raionul acesta administrația germano-română a creat dintre cei represați, exilați și fugari peste frontiera „Basarabiei” activul local, le-au reîntors casele care le aparțineau anterior, animalele ș.a. În fiecare colhoz s-a format un nucleu din acești oameni. În s. Șipka – 130 de persoane, în s. Butor – 15, foști primari – 26, dintre șefi de obștime – 26, foști polițiști – 34, foști lucrători ai diferitor servicii românești – 41, reprezentanții altui activ românesc – 160 de persoane. După calculele lui Vorkel, în satele raionului au rămas „mai mult de 300 de persoane” de elemente „în principiu, antisovietice”. Aici Vorkel a fost întrerupt cu un strigăt: „Dar câți oameni tu ai în activul sovietic?”. Vorkel nu putea ofe-

ri un răspuns clar și a continuat discursul său. Sovhozuri în raion există doar formal, practic ele nu sunt. Des se întâmplă, când și președinții colhozurilor sunt purtătorii dispozițiilor anti-colhoznică. În rândurile colhoznicilor este dusă propaganda antisovietică, că „moldovenii voi fi expulzați”, că „nu trebuie să colectivizăm utilajul, pentru că nu vor fi colhozuri”. Acest „activ germano-român” răspânda dispoziții anticolhoznică – „nu are rost de lucrat în colhoz”. Aici Vorkel din nou a fost oprit cu un strigăt din sală: „Ce fel de putere aveți în raion și ce faceți voi înșiși?” [9, dos.1, p.104-105].

Tema a fost continuată de comisarul securității statului republicii I.Mordoveț. El a declarat că mulți conducători s-au calmat pentru că „moldovenii bine i-au întâlnit”. În timpul venirii puterii sovietice, a mărturisit el, o parte dintre conducătorii „formațiunilor naționaliste contrarevoluționare” primii s-au infiltrat în aparatul sovietic și în instituțiile de învățământ. În procesul creării aparatului local sovietic fostul activ românesc a propus serviciile sale noilor conducători. Acest lucru a avut loc mai mult în soviete sătești și organizațiile de colectare. „Unii noștri conducători, fără a se clarifica, fără a verifica, crezând în promisiunile lor, au mizat pe acest activ” [9:1:305].

În continuare, Mordoveț a comunicat, bazându-se pe fapte concrete, cum acest „activ” a trecut la „activitatea antisovietică”. În raionul Ocnița, jud. Soroca, CPSS al RSSM a lichidat grupul „contrarevoluționar” al cuziștilor, care se aduna ilegal în păduri, discuta cum ar fi mai bine de promovat pe membrii săi în aparatul sovietic de colectare, prin intermediul căruia pot fi blocate toate campaniile agricole ale statului. Într-un sat din r-nul Târnova fostul prefect a creat o organizație cuzistă puternică, fiind condusă după emigrarea prefectului de unul dintre directorii școlilor locale. Membrii ei au aruncat o grenadă în fereastră președintelui sovietului sătesc. În sat au

fost trimiși lucrătorii CPSS, dar s-a stabilit că președintele sovietului sătesc, la fel, colabora cu acest grup [9, dos.1, p.306].

În câteva luni, organele securității republicii au arestat câteva sute de spioni străini, care, după spusele lui Mordoveț, erau lăsate de către germani și români pentru efectuarea activității antisovietice. „Aceste lepădături noi avem în Basarabia de ajuns, atât lăsate anterior, cât și trimise în prezent” [9, dos.1, p.307].

Așadar, noi avem toate argumentele pentru a afirma că anul 1944 a fost realmente perioada în care se începe rezistența populară, de proporții, îndreptată împotriva ocupației sovietice în Moldova. În pofida măsurilor represive drastice, regimul sovietic nu era în stare să oprească protestele poporului și nu putea găsi o ieșire din situația creată. Această problemă a devenit una dintre cele mai complicate pentru autoritățile sovietice de ocupație pe parcursul mai multor ani, până la expulzări în masă a locuitorilor republicii în iulie 1949, când rezistența antisovietică a început să slăbească. Însă, autorul dispune de un număr impunător de fapte, confirmate documentar, pentru a concluziona: rezistența antisovietică în Moldova nu a încetat niciodată în cei 47 de ani de ocupație sovietică. În următoarele noastre publicații vom prezenta dezvoltarea acestui proces la tema respectivă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cașu I. „Politica națională” în Moldova Sovietică (1944-1989). Chișinău, Cartdidact, 2000, 214 p.
2. Postică E. Rezistența antisovietică în R.S.S.Moldovenească. Chișinău, 1997, 240 p.
3. *Idem*. Rezistența armată în RSSM în primii ani postbelici. In: Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa. Coord. S.Musteață, I.Cașu. Chișinău, Cartier istoric, 2011.
4. Пасат В. Трудные страницы истории Молдовы (1940-1950). Москва: Terra, 1994, 800 с.;
5. Pasat V. RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953). Chișinău, Cartier istoric, 2011, 684 p.
6. Stăvilă V. De la Basarabia românească la Basarabia sovietică. 1939-1945. Chișinău: FEP „Tipografia Centrală”, 2000, 151 p.
7. Șevcenco R. Viața politică în RSS Moldovenească (1944-1961). Chișinău, Pontos, 2007.
8. Архив Общественно-Политических Организаций Республики Молдова. Фонд 51. Опись 2. Дело. Страница.
9. Там же. Опись 3. Дело. Страница.

CERCETĂRI ȘI REALIZĂRI ENCICLOPEDICE ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC (II)

ENCYCLOPEDIC RESEARCH AND REALIZATIONS WITHIN THE ROMANIAN SPACE (II)

Vasile BAHNARU¹

*Pre care ar vrea zeii să-l pedepsească pe această lume
nu-i pot da mai mare certare decât să facă lexicoane.*
(Ioan Budai-Deleanu)

REZUMAT

Materialul prezintă enciclopediile și dicționare enciclopedice speciale din domenii ca agricultura, tehnica, geografia ș.a., elaborate și tipărite în spațiul românesc reunit în perioada interbelică. Unirea din 1918 a dinamizat energiile creatoare ale poporului român, inclusiv politica statului în domeniul științific și spiritual și a creat perspective favorabile pentru solidarizarea tuturor provinciilor. Efectul catalizator manifestat în viața științifică românească se resimte și în domeniul enciclopedic. Perioada de până la al doilea război mondial se impune prin elaborarea unor dicționare și enciclopedii, remarcându-se în mod special *Marea Enciclopedie Agricolă* (sub directoratul lui C. Filipescu, 5 volume), *Enciclopedia Invențiunilor Tehnice* (elaborată și tipărită de inginerul Nic. P. Constantinescu, 3 volume, 1939-1946), *Marele Dicționar Geografic al României* (alcătuit și prelucrat de George Ioan Lahovari, C. I. Brătianu și Grigore G. Tocilescu, 5 volume, 1898-1902). Inițial, au fost elaborate 32 de dicționare ale județelor, iar ulterior au apărut și două dicționare din seria *Dicționarele geografice ale Provinciilor Române în afară de Regat: Dicționarul Geografic al Basarabiei* (semnat de Zamfir Arbore, 1904) și *Dicționarul Geografic al Bucovinei* (semnat de Emanuil Grigorovitz, 1908).

Cuvinte-cheie: enciclopedie, enciclopedie specială, listă de noțiuni și de termeni, național și provincial, istorie, Basarabia.

ABSTRACT

This material presents encyclopaedias and special encyclopaedic dictionaries from fields such as agriculture, science, geography etc., elaborated and printed in the reunited Romanian areal in the pre-war period. The 1918 Union boosted the creative energies of the Romanian people, including the state policy in the scientific and spiritual field creating favourable perspectives in order to consolidate all provinces. The catalytic effect manifested in the Romanian scientific life can be noticed in the encyclopaedic domain. The period until the Second World War had an impact in the elaboration of dictionaries and encyclopaedias, being distinguished especially by *The Great Agricultural Encyclopaedia* (under the directorate of C. Filipescu, five volumes), *The Encyclopaedia of Technical Inventions* (elaborated and printed by the engineer Nic.

P. Constantinescu, three volumes, 1936-1946), *The Great Geographic Dictionary of Romania* (composed and processed by George Ioan Lahovari, C.I. Brătianu și Grigore G. Tocilescu, five volumes, 1898-1902). Initially, there were elaborated 32 dictionaries of the counties, and other two dictionaries have appeared, from the series *Geographic Dictionaries of Romanian Provinces besides the Kingdom: The Geographic Dictionary of Bessarabia* (elaborated by Zamfir Arbore in 1904), and the *Geographic Dictionary of Bukovina* (elaborated by Emanuil Grigorovitz in 1908).

Keywords: encyclopaedia, special encyclopaedia, list of notions and terms, national and provincial, history, Bessarabia.

3.0. În perioada interbelică au fost elaborate și tipărite nu doar enciclopedii și dicționare enciclopedice universale, dar și mai multe enciclopedii speciale, consacrate unor domenii ca agricultura, tehnica, geografia ș.a.

3.1. În perioada 1938-1943, a fost editată *Marea Enciclopedie agricolă*, lucrare de referință la acea dată, care obligă specialiștii în materie să continue activitatea în domeniul științelor agricole românești. Enciclopedia cuprinde 5 volume a peste 700 de pagini fiecare, autor coordonator al lucrării fiind prof. Constantin Filipescu, care a reușit să antreneze în procesul de elaborare a enciclopediei cele mai luminate minți ale vremii din științele agronomice și cele adiacente [1].

În 1937, a apărut primul volum (**ABCAZEOS**) din cele cinci ale primei enciclopedii de specialitate din România: *Marea Enciclopedie Agricolă* elaborată de un colectiv de autori sub directoratul lui C. Filipescu, redactor-șef Gheorghe Voda, ambii ingineri agronomi, la Editura P.A.S. București, tiparul executându-se la Institutul de arte grafice „Lucaefărul”.

Acest prim volum conține 736 pagini, 3140 cuvinte, 176 ilustrații, 8 planșe în dublu-ton și 4 planșe în culori. În *Lămurire* la acest volum se constată: „Oricare țară, cu pretenții de civilizație, trebuie să aibă în zestrea ei culturală, - printre celelalte scrieri de specialitate, - și o Enciclopedie agricolă. România nu avea o atare operă. Țară agrară, cu puternice tendinți de progres și cu necesități vitale de a-și

îmbunătăți agricultura, - pentru care se fac eforturi lăudabile, - era lipsită de lucrarea ei de bază, indispensabilă oricărui om legat, cât de puțin, de această îndeletnicire. Ca vechi agronom și publicist agricol, cine a putut simți mai mult această lipsă și cine a putut fi mai legat de existența unei atare lucrări, decât subsemnatul, care, la fiecare pas trebuia să recurgă la lucrările similare străine, înlăuntrul cărora, mai nici odată, nu găseam precis și definitiv ceea ce căutam? ... De aici a purces ideea înfăptuirii acestei enciclopedii, a cărei concepere și începuturi datează de două decenii. Primele greutăți de care ne-am izbit au constat în compunerea unui lexicon de cuvinte și termeni științifici agricoli sau din materiile ajutoare...”

În 1938, apare volumul II (**CEACARGYPSOPHILA**) de 806 pagini, având redactor-sef pe inginerul agronom Horia Groza.

În 1940, apare volumul III (**HABITANT-MEZOTORACE**) de 798 pagini, având redactor-sef pe Victor de Mayo, inginer agronom.

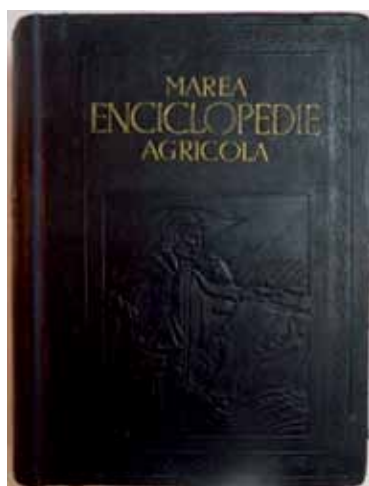
În 1942, apare volumul IV (**MIARAPOROINIC**) de 704 pagini, având în calitate de director pe C. Filipescu, de subdirector pe Raul C. Filipescu, iar de redactori pe Victor de Mayo și Viniciu Filipescu, toți ingineri agronomi, tipărirea făcându-se la Imprimeriile “Curentul” din București.

În 1943, apare volumul V (**PORU-Z**) de 904 pagini, director fiind C. Filipescu, redactori și referenți fiind prof. dr. Amilcar Vasiliu, prof. dr. D. Moldoveanu,

¹ Vasile Bahnaru, prof. univer., dr. hab. în filologie, Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei.

prof. dr. V. Ghimpu, prof. dr. N. Chiu-
lea, ing. D.I. Gavrilu, ing. Al. D. Cara-
bella, ing. R. Filipescu, ing. V. Filipescu.

În *Cuvântul din urmă* se conchide:
„Având lucrarea pe masă, stăm și ne gân-
dim dacă realizarea ei, pentru care ne-am
zălogit munca, avutul și sănătatea, va putea
răspunde scopului pentru care am întoc-
mit-o... Tot ce țara a avut mai ales și mai
bine pregătit și-au spus cuvântul în cea mai
deplină cunoștință de cauză... Fiind o lu-
crarea de sinteză, la făurirea ei am consultat
tot ceea ce exista în acel moment, și ne-am
adăpat de la toate izvoarele de știință defi-
nitiv captate. Deci, agricultorii, specialiștii
și amatorii vor găsi, în cuprinsul ei, tot ce le
poate folosi, tot ce-i poate îndruma, tot ce-i
poate duce la un progres desăvârșit, tot ce-i
poate îndemna la o întreprindere agricolă,
sau în legătură cu agricultura.”



Marea Enciclopedie Agricolă

3.2. Unirea din 1918 a dinamizat ener-
giile creatoare ale poporului român, inclu-
siv politica statului în domeniul științific
și spiritual și a creat perspective favorabile
pentru solidarizarea tuturor provinciilor și
pentru o antrenare plenară în viața cultu-
rală și științifică a tuturor cetățenilor, indi-
ferent de etnie, limbă și religie. Accelerarea
procesului de modernizare a țării a avut ca

efect creșterea rolului și importanței învă-
țământului, științei, culturii și artei în via-
ța socială, politică și economică a statului.
Totodată, participarea activă a României
la viața internațională, circulația liberă de
valori au asigurat prezența activă a oame-
nilor de știință români la marile congrese
și conferințe internaționale, obținerea unor
brevete și traducerea unor lucrări în limbi
de circulație internațională, care au putut
intra astfel în patrimoniul intelectual al Eu-
ropei și al lumii [2]. Prin eforturi susținute,
reprezentanții de seamă ai școlilor științifice
autohtone au reușit să se impună prin
obținerea unor rezultate dintre care unele
au beneficiat de o deosebită recunoaștere
internațională. Academia Română, prin ac-
tivitatea membrilor săi, dar și prin efectul
catalizator manifestat în viața științifică ro-
mânească, s-a impus ca cel mai înalt for na-
țional de consacrare științifică și culturală a
țării. La 1 iunie 1920 Academia Română a
aprobat cererea Secțiunii științifice de a ad-
era la Comitetul Internațional de Cercetări
de la Bruxelles, iar la 29 mai 1937 se votea-
ză înființarea Consiliului Național al Cer-
cetării „organ îndrumător și consultativ al
statului în toate chestiunile în care cuvân-
tul științei pure sau aplicate trebuie ascu-
tat după exemplul instituțiilor similare din
țările Europei occidentale și transoceanice”
[3]. Academia a pus la dispoziția persoanelor
avide de cultură cea mai importantă bi-
bliotecă științifică din țară, iar în publicația
ei „Analele Academiei Române” (ale cărei
„Memorii” apăreau pe secții) reprezentanții
școlilor științifice și-au publicat sistematic
rezultatele cercetărilor. La 11 martie 1938
Academia Română a anunțat înființarea
colecției “Monografia științifică” cu pre-
cizarea că “fiecare volum va forma un tot,
dând elementele de pregătire clasică pentru
cercetările actuale, în fiecare an urmând să
se scoată maximum patru volume” [4].¹⁶

O importanță specială în procesul de
elaborare și de editare a operelor enciclope-

dice au avut Fundațiile Regale („Principele
Carol”-1921, “Regele Ferdinand I”- 1925,
“Fundația pentru Literatură și Artă Carol al
II -lea” - 1933). Una din colecțiile de cărți,
editate de „Fundația pentru Literatură și
Artă Carol al II -lea”, a fost “Biblioteca En-
ciclopedică” care a urmărit să pună la înde-
mână tuturor cunoștințe și informații de o
înalță popularizare a științei [5]. În aceas-
tă ordine de idei este edificatoare lucrarea
elaborată și tipărită de inginerul Nic. P.
Constantinescu *Enciclopedia Invențiunilor
Tehnice. Pentru folosința inventatorilor, in-
ginerilor, tehnicienilor, studenților, elevilor
de liceu, lucrătorilor de uzine, etc.*, edita-
tă de Fundația pentru Literatură și Artă
„Regele Carol II” din București. Așadar, în
1939 apare primul volum din *Enciclopedia
Invențiunilor Tehnice*, având 493 de pagini.
Nic. P. Constantinescu, în *Prefața* acestui
volum, afirmă: „Deoarece în tehnica noas-
tră lipsește o carte de popularizare a știin-
ței, m-am gândit să împlinesc acest gol prin
publicarea prezentului volum. Enciclope-
dia de față se adresează deopotrivă tuturor
straturilor sociale. Ea conține o literatură
tehnică, cu scopul de a îndruma și cultiva
masa mare de cititori, prin expunerea în
forma cea mai simplă a materiei necesară ce
trebuie să o cunoască orice persoană. Mo-
desta mea lucrare nu poate satisface pe toa-
tă lumea, deoarece tehnica cuprinde multe
ramuri; dar sper că voi putea fi de folos cel
puțin unei părți a cetitorilor, rămânând ca
într-o eventuală nouă ediție să împlinesc
lipsurile ce se vor ivi.” În 1942, apare și vo-
lumul II cu 618 de pagini, în *Prefața* căruia
autorul precizează: „Ca urmare a succesu-
lui obținut prin publicarea primului volum
al *Enciclopediei Invențiunilor Tehnice* și al
scrisorilor de încurajare primite din partea
multor persoane din întreaga țară, m-am
hotărât să public în continuare volumul al
II-lea. Nivelul volumului păstrează același
nivel de popularizare; am avut în vedere
principiul de a populariza, fără a face însă

vulgar... Pentru a corespunde cât mai bine
nevoilor de informație ale publicului nos-
tru, am grupat materialul într-un mod mai
logic și în continuare cu noțiunile teoreti-
ce ce le-am expus în primul volum”, iar în
1946 apare volumul al III-lea al *Enciclope-
diei Invențiunilor Tehnice*. Este important să
menționăm că volumele II și III au fost edi-
tate de *Fundația Regală pentru Literatură și
Artă* din București.



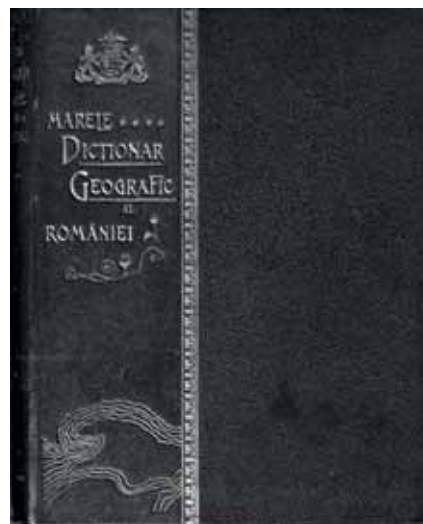
*Ing. Nic. P. Constantinescu
Enciclopedia Invențiunilor Tehnice, vol. I.*



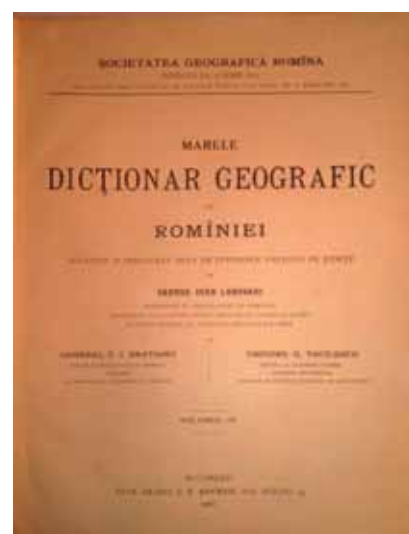
*Foia de titlu a Enciclopediei
Invențiunilor Tehnice, vol. I.*

3.3. În fine, perioada de până la al doilea război mondial se impune prin elaborarea unor dicționare și enciclopedii geografice, remarcându-se în mod special *Marele Dicționar Geografic al României* (5 volume, București, 1898-1902), alcătuit și prelucrat de George Ioan Lahovari, C. I. Brătianu și Grigore G. Tocilescu. Se știe că inițial, după 1866, în cadrul ori în colaborare cu Societatea Academică Română (din 1879, Academia Română) și în cadrul Societății Geografice Române (fondată la 15 iunie 1875), s-au realizat și imprimat, între 1888 și 1897, 32 de *Dicționare geografice* ale județele din cadrul Vechiului Regat. Mai apoi, în răstimpul 1888-1902, în baza valorificării dicționarilor geografice județene editate anterior, a fost elaborat și editat, sub patronajul lui George Ioan Lahovari, secretarul general al Societății Geografice Române și membru de onoare al Academiei Române, *Marele Dicționar Geografic al României*, în 5 volume, realizare științifică de proporții vaste și de profundă originalitate, constituind și în prezent o operă de referință în domeniu. Mai mult, Societatea Geografică Română nu și-a redus interesele științifice numai la geografia Regatului Român de până la 1918, ci s-a preocupat în continuare de o nouă serie de volume – *Dicționarele Geografice ale Provinciilor Române în afară de Regat*, din care, din nefericire, în contextul evenimentelor ce s-au succedat – premisele și desfășurarea Primului Război Mondial (1914-1918), nu au apucat să vadă lumina tiparului decât primele două tomuri: - I. *Dicționarul Geografic al Basarabiei*. București, Atelierele Grafice I. V. Socec, 1904, 237 p. și II. *Dicționarul Geografic al Bucovinei*. București, Atelierele Grafice I. V. Socec, 1908, 248 p., primul volum fiind semnat de Zamfir Arbore (1848-1933), iar cel de-al doilea de Emanuil Grigorovitză (1857-1915). Totodată ambele volume au

beneficiat, evident, de îngrijirea aceluiași George Ioan Lahovari. În prezent *Dicționarul Geografic al Basarabiei* și *Dicționarul Geografic al Bucovinei* au devenit rarități bibliografice, din care motiv Editura Tipo Moldova din Iași (director: Aurel Ștefanachi) a realizat, în 2011, o ediție anastatică a acestora [6].



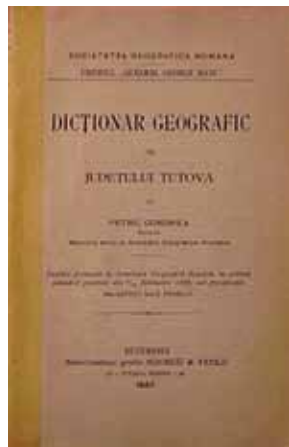
Marele dicționar geografic al României



Foia de titlu a
Marelui dicționar geografic al României

Prin urmare, *Marele dicționar geografic al României*, așa cum se constată chiar în denumirea lui, este „o lucrare alcătuită și prelucrată după dicționarele parțiale pe județe” (București, 1898-1902, 5 volume), lucrare realizată de George Ioan Lahovari, C. I. Brătianu și Grigore Tocilescu. Inițial, au fost elaborate cele 32 de dicționare ale județelor, iar ulterior au fost elaborate încă două dicționare pentru Basarabia și Bucovina în seria *Dicționarele geografice ale Provinciilor Române în afară de Regat*. Așadar, dicționarele geografice ale județelor au fost tipărite în următoarea consecutivitate: județul Tutova (autor: Petru Condrea. București: Socec & Teclu, 1887); județul Iași (autor: C. Chiriță. București: Socec & Teclu, 1888); județul Argeș (autor: George Ioan Lahovari. București: Socec & Teclu, 1888); județul Vaslui (autor: C. Chiriță. București: Socec & Teclu, 1889); județul Romanai (autor: Const. I. Locusteanu. București: I.V. Socec, 1889); județul Dâmbovița (autor: Dimitrie P. Condurățeanu. București: I.V. Socec, 1890); județul Vlașca (autor: P.S. Antonescu-Remuși. București: I.V. Socec, 1890); județul Roman (autor: Petru Condrea. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1891); județul Dorohoiu (autor: Nicu Filipescu-Dubau; întocmit și prelucrat în formă lexiconică C. Chiriță. Iași: Tipografia Petru C. Popovici, 1891); județul Gorjiu (autor: Ioan Vasiliu-Năsturel. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1892); județul Ilfov (autor: Constantin Alessandrescu. București: I.V. Socec, 1892); județul Covurlui (autor: Moise N. Pacu. Galați: I. Schenk, 1892); județul Buzeu (autor: Basil Iorgulescu. București: I.V. Socec, 1892); județul Vâlcea (autor: Constantin Alessandrescu. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1893); județul Fălciu (autor: C. Chiriță. Iași: Petru

C. Popovici, 1893); județul Muscel (autor: Constantin Alessandrescu. București: Socec, 1893); județul Suceava (autor: Serafim Ionescu. București: I.V. Socec, 1894); județul Mehedinți (autor: N.D. Spineanu. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1894); județul Brăila (autori: Iulian Delescu, B. Demetrescu-Oprea și N.Th. Vâlcu. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1894); județul Olt (autori: Constantin Alessandrescu și Ioan G. Sfințescu. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1895); județul Botoșani (autori: V.C. Nedejde și Ioan Tătu. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1895); județul Bacău (autor: Ortensia Racoviță. București: I.V. Socec, 1895); județul Neamțu (autor: Constantin D. Gheorghiu. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1895); județul Doljiu (autori: Ana Cumbary, Maria Manoil, Mihail Canianu și Aureliu Candrea. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1896); județul Râmnicu-Sărat (autor: Grigore Gr. Dănescu. București: I.V. Socec, 1896); județul Tulcea (autor: Grigore Gr. Dănescu. București: I.V. Socec, 1896); județul Putna (autori: Mihail Canianu și Aureliu Candrea. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1897); județul Prahova (autori: Paulina Brătescu și Ion Moruzi. Târgoviște: Tipografia Viitorul, 1897); județul Ialomița (autor: Ion I. Provianu. Târgoviște: Tipografia Viitorul, 1897); județul Mehedinți (autor: C. Pajura. Turnu-Severin: Tipografia Comunală, 1897); județului Teleorman (autor: Pantele Georgescu. București: I.V. Socec, 1897); județul Tecuciu (autor: Theodor N. Ciuntu. București: I.V. Socec, 1897); județul Constanța (autor: Grigore Gr. Dănescu. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1897).



Dicționarul al județului Tutova.



Dicționarul al județului Iași.

Așadar, activitatea asupra *Marelui dicționar geografic al României* a durat 12 ani – perioadă în care au fost elaborate, redactate și tipărite dicționarele geografice județene, acestea din urmă în definitiv concretizându-se sub forma unui *Mare dicționar geografic al României*, tipărit în cinci volume între anii 1898 și 1902:

Lahovari, G.I., Brătianu, C.I., Tocilescu, G. *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. I, Stab. grafic J.V. Socecă, București, 1898 (literele A-B);

Lahovari, G.I., Brătianu, C.I., Tocilescu, G. *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. II, Stab. grafic J.V. Socecă, București, 1899 (literele B-C);

Lahovari, G.I., Brătianu, C.I., Tocilescu, G. *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. III, Stab. grafic J.V. Socecă, București, 1900 (literele C-H);

Lahovari, G.I., Brătianu, C.I., Tocilescu, G. *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. IV, Stab. grafic J.V. Socecă, București, 1901 (literele I-P);

Lahovari, G.I., Brătianu, C.I., Tocilescu, G. *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. V, Stab. grafic J.V. Socecă, București, 1902 (literele P-Z).

După încheierea editării dicționarului, a început elaborarea Colecției de dicționare geografice ale provinciilor române în afară de Regat, din acestea fiind redactate și tipărite două volume: Zamfir C. Arbore, *Dicționarele geografice ale provinciilor române în afară de Regat. Vol. 1 Dicționarul geografic al Basarabiei*, Ediția I, văzut, îndreptat și aprobat de comitetul de redacțiune Grigore Tocilescu, Iannescu și Gion; tipărit prin îngrijirea lui George Ioan Lahovari. București, Atelierele grafice I.V. Socecu, 1904; (retipărit la Chișinău în 2001 de editura Museum și la București în 2012 la editura Saeculum I.O.) și Emanuil Grigorovitză, *Dicționarele geografice ale țărilor locuite de români în afară de Regat. Vol. 2 Dicționarul geografic al Bucovinei*, tipărit prin îngrijirea domnului George Ioan Lahovari, București, Atelierele grafice Socec&Co, 1908.



Foaia de titlu a Dicționarului geografic al Basarabiei.

4. Încheierea celui de-al doilea război a avut consecințe tragice pentru România, nu numai sub aspect politic și economic, dar și sub aspect cultural, spiritual. Impunerea forțată a ideologiei comuniste, supravegherea vigilentă a culturii de organele securității și de cenzura de partid, au condus la apariția unei culturi de orientare realist-socialistă elaborată prin optica obtuză a luptei de clasă și a culturii proletare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Marian Teodor. Oameni care au fost: Constantin Filipescu. In: Revista Lumea Satului, nr. 8, 16-30 Aprilie 2008; Nemeș Constantin. Enciclopediile românești ale primei jumătăți a secolului XX. //http://altmarius.ning.com/m/blogpost?id=3496555%3ABlogPost%3A78180

2. Iancu Ștefan. Dezvoltarea științei și tehnicii în perioada interbelică. In: Noema, Vol. II, Nr. 2, 2003, p. 117.

3. A se vedea: Andonie Ștefan Gheorghe. Istoria matematicii în România, vol I-III. București, 1965-1967.

4. Ștefan I. M., Nicolau Edmond. Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești. București 1981.

5. La vie scientifique en Roumanie. Vol.I Sciences pures, Vol.II Sciences appliquées, Ouvrage publié par la Section scientifique de L'Académie Roumaine. București, 1937.

6. Buzatu Gheorghe. Marea Enciclopedie a României, pentru România tuturor Românilor. In: Gusti Dimitrie. Enciclopedia României (1938-1943).

АКАДЕМИЧЕСКАЯ НАУКА В ТАТАРСТАНЕ В 1920-1950 гг.: ИСТОРИЯ, НАУЧНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ, ДОСТИЖЕНИЯ

THE ACADEMIC SCIENCE IN TATARSTAN IN 1920-1950: HISTORY, SCIENTIFIC ORGANISATIONS, ACHIEVEMENTS

Марс Забирович ХАБИБУЛЛИН¹

REZUMAT

В статье рассматривается деятельность Научного отдела Наркомпроса ТАССР, Академического центра Татнаркомпроса, Института языка и литературы и Казанского филиала Академии наук в 1920-1950 гг., процесс становления, развития и институционализации академической науки в ТАССР. На основе данных из архивов Республики Татарстан прослеживаются первые шаги становления и формирования гуманитарных, естественных и технических институтов Казанского филиала Академии наук СССР в послевоенные годы.

Ключевые слова и фразы: Великая Отечественная война, Казанский филиал Академии наук СССР, наука, научные исследования, институты Казанского филиала Академии наук, ученые, практика, биология, геология, история, физика, химия, сельское хозяйство, промышленность.

ABSTRACT

This article analyses the activity of the Department of science of the People's Commissariat for Education of the TASSR, the activity of the academic centre of the Tatarstan People's Commissariat for Education, the activity of the Institute of linguistics and literature and the Science Academy branch in Kazan between 1920-1950, the process of establishment, development and institutionalisation of academic science in TASSR. According to the data in the archives of the Tatarstan Republic, the first steps of the establishment of the Institutes of humanities, Institutes of sciences and Technical Insitutes of the USSR Science Academy branch in Kazan in the post-war years.

Key words and phrases: the Great Patriotic War, the USSR Science Academy branch in Kazan, science, scientific researches, the Institutes of the Science Academy in Kazan, savants, practice, biology, geology, history, physics, chemistry, agriculture, industry.

Изучение вопросов формирования, развития и институционализации отечественной науки в России приобретает в последнее время практическое и концептуальное значение, продолжает актуализироваться в настоящий период

в связи с возрастающей потребностью общества и государства в прорывном инновационном развитии, во всесторонней производственной модернизации. Рассматривая опыт развития академической науки в сложные для стра-

ны периоды, можно констатировать закономерность их влияния на расцвет науки, что обусловлено самой ее сущностью. Именно наука дает возможность прогрессивного развития общества, а научные исследования способствуют поиску наиболее оптимальных путей решения проблем. В этой связи можно лишь с недоумением и сожалением смотреть на сегодняшнее состояние политики в области науки и образования, без субсидирования развития которой у государства нет будущего. При изучении процесса становления академической науки в России мы неизбежно должны учитывать достижения советских ученых. Умелое руководство научными направлениями в предвоенные и военные годы в СССР позволило совершить множество открытий, послуживших опорой в борьбе с фашизмом и оказавших неоценимую помощь в достижении победы. В этом нелегком пути большая роль и заслуга принадлежит Академии наук СССР.

Октябрьская революция 1917 г., образование в мае 1920 г. Татарской Автономной советской социалистической республики способствовали к поиску наиболее эффективных форм организации научных исследований. Напомним, что до 1917 г. в Казанской губернии научные силы концентрировались главным образом в Казанском университете (основан в 1804 г.) и Казанском ветеринарном институте (основан в 1873 г.). В 1880 г. было открыто Казанское физико-математическое общество, в 1901 г. – Бактериологический институт. В первые годы Советской власти в Казани были созданы Политехнический институт (1919), Государственный институт усовершенствования врачей (1920), Татарский коммунистический университет, институт сельского хозяйства и лесоводства, институт научной организации

труда и первый в стране Трахоматозный научно-исследовательский институт (все в 1922 г.) и др.

С установлением советской власти получила свое развитие и академическая наука. Первым шагом в данном направлении стало создание в 1920 г. Научного отдела Наркомпроса ТАССР. В ее задачи входила организация научной деятельности в республике с целью планомерного изучения края, ее «производительных сил», а также социальных, исторических и этнографических особенностей региона. Необходимо указать, что деятельность отдела стала эффективным залогом дальнейшего процветания академической науки в республике. Научный отдел за год своего существования (был закрыт уже в 1921 г.) внес значительный вклад в культурное развитие края, здесь успешно развивались научные исследования, связанные с изучением истории, этнографии, языка, социальной и национальной культуры татарского народа и др.

На его базе в декабре 1921 г. создается Академический центр при Наркомпросе ТАССР. Его деятельность была связана с перспективным планированием работы органов народного просвещения, разработкой планов и программ для научных учреждений и учебных заведений, общим руководством всеми научными и учебными учреждениями республики и др. В составе центра функционировали следующие комиссии: научно-политическая, научно-техническая, научно-педагогическая комиссия с научно-методической подкомиссией нацменьшинств, художественная с подкомиссиями (литературной, театральной, музыкальной, изобразительных искусств и кинематографической), музейная комиссия, Общество татароведения, вошли редакции журналов «Магариф», «Безнен юл» и «Вестник просвещения», осуществляли

¹ Марс Забирович Хабибуллин, ученый секретарь Института татарской энциклопедии и регионоведения АН РТ, кандидат исторических наук, доцент.

деятельность редакционные коллегии - русская, татарская, нацменьшинств. В татарскую редколлегия вошли: репертуарная, музыкальная подкомиссии, восемь коллективов по составлению учебников, комиссия по выработке научных терминов.

Первым председателем центра стал Г.Максудов (1922–1924). После него эти обязанности исполняли Г.Ибрагимов (до марта 1927 г.), М.Тагиров (до 1929 г.), С.Атнагулов (1929–1930 гг.). Среди его сотрудников были такие известные ученые, как Е.Чернышев, Н.Фирсов, М.Худяков, Г.Губайдуллин, М.Курбангалиев, Х.Бадиги, Г.Рахим, Дж.Валиди, Г.Алпаров и др. Ученые, объединенные вокруг этого центра, выпускали журналы «Вестник научного общества татароведения» и «Татарстан». В центре была развернута активная деятельность по изучению истории края, истории татарской литературы и языка, вопросов терминологии и орфографии, сбору и публикации образцов народного творчества, составлению словарей и учебников для школ [3, с. 61–62].

Большинство ученых, работавших в Академическом центре, впоследствии стали сотрудниками Татарского научно-исследовательского института языка и литературы им. Галимджана Ибрагимова, который был создан 16 апреля 1937 г. постановлением Президиума ЦИК ТАССР (начал свою работу 7 октября 1939 г.). Первоначально он функционировал как научное учреждение при Совете Народных Комиссаров Татарской АССР, а с 1941 года стал самостоятельным Институтом языка, литературы и истории. В 1945 году вошел в состав тогда же образованного Казанского филиала Академии наук СССР.

Институт языка, литературы и истории являлся ведущим научно – исследовательским и координационным цен-

тром по гуманитарным наукам не только в Татарстане, но и во всем Поволжье. Его коллектив эффективно занимался разработкой проблем истории, языка, литературы, искусства, устного народного творчества, археологии, этнографии и др. Структура института постоянно расширялась и совершенствовалась. Во время создания института в нем было четыре сектора: татарского языка, литературы и фольклора, а также русского языка и литературы для народов автономных республик Поволжья и Приуралья [1, с.5,15].

Основной задачей для института в 1940-х годах стало обеспечение выполнения постановления Центрального Комитета ВКП (б) от 9 августа 1944 года «О состоянии и мерах улучшения массово-политической и идеологической работы в Татарской партийной организации». В постановлении указывалось, что парторганизация республики не уделяет должного изучению руководящими кадрами марксистско-ленинской теории. Допускаются ошибки националистического характера в освещении истории Татарии и татарской литературы. 18 сентября 1944 года собрание республиканского партийного актива, одоблив это постановление, наметило конкретные меры по его осуществлению. Так, в постановлении отмечалось: «организовать научную разработку истории Татарии, устранить допущенные отдельными историками и литераторами серьезные недостатки и ошибки националистического характера в освещении истории Татарии (приукрашивание Золотой Орды...). Обратить особое внимание на исследование и освещение истории совместной борьбы русского, татарского и других народов СССР против чужеземных захватчиков, против царизма и помещичье – капиталистического гнета, а также на историю социалистического

преобразования Татарии, в период Советской власти и популяризацию выдающихся деятелей, ученых, революционеров татарского народа и его сынов, героев Отечественной войны» [4, с.113–120]. При установлении допущенных ошибок в разработке проблем истории Татарии ученые натолкнулись на ряд трудностей. В первую очередь, необходимо было разобраться в этногенезе волжских татар, ибо по данному вопросу тогда существовали разные мнения.

В годы Великой Отечественной войны ученые Казани и ТАССР проводили фундаментальные и прикладные исследования в разных областях наук: гуманитарной, естественной и технической. Своими конструктивными разработками они способствовали успешному вооружению советской армии, а также оказали научно - методическую помощь тылу.

Значительный вклад в победу в Великой Отечественной войне в 1945 г., огромный научный потенциал, наличие высококвалифицированных специалистов во многом способствовали и предопределили превращение Казани в центр научной жизни страны. Решением советского руководства в городе было решено открыть филиал Академии наук СССР. Это стало огромным достижением ученых Татарстана.

Вопрос открытия Казанского филиала Академии наук был принят не сразу, процесс был сложным и затруднительным. На то были свои обстоятельства. В этом процессе наблюдались противоборствующие тенденции, поскольку наряду с безусловными достижениями в области естественных и технических наук Казань не имела столь же высоко подготовленной научной базы, как Москва и Ленинград. В справке об организации филиала АН СССР в городе Казани говорится, в частности, о том, что

«Поволжье и Прикамье оказались недостаточно подготовленными к решению вставших перед ними задач. Например, оказались нерешенными вопросы энергетики, транспорта, сырьевой базы, проблемы поднятия урожайности, животноводства и другие. Основная причина – в отсутствии плановости в проводимых здесь научных исследованиях» [5, с.67,71]. В письме к руководству Академией наук констатировалось, что в Казани имеется большая серьезная научная база (работа Лобачевского, Зинина, Бутлерова и других ученых), но в то же время фактически отсутствует высокий уровень научного обобщения. Все это приводило к тому, что произведенные в рамках Университета работы, имели чрезвычайно крупное теоретическое и прикладное значение, давали практический народнохозяйственный эффект. Обстановка военного времени, возложенные на Поволжье и ближайшие местности ответственные задачи производственного и оборонного значения, заставили особо остро почувствовать указанные недостатки в области изучения края и искать пути их устранения. Вместе с тем два ведущих фактора обусловили создание в Казани филиала АН СССР. Первый фактор – работы Казанского университета, которые фактически были центром развития в Поволжье научно-исследовательской мысли, второй фактор – эвакуация в город Казань ряда институтов и лабораторий Академии наук. Это дало мощный толчок к развитию науки в Казани и Поволжье, наряду с развитием кадровой базы страны [8, с.200,203].

Учреждения Академии наук превратились в консолидирующий и интеграционный орган передовой научной мысли, объединившие в одну сплоченную структуру ценные кадры и роль координатора и главного организатора

фундаментальных и практических исследований в республике. Полученные результаты и опыт Академии наук в связи с эвакуацией ее учреждений в Москву остро поставили вопрос о дальнейшей научно-исследовательской работе в Поволжье. В архивных материалах имеется телеграмма Секретаря Татарского областного комитета т. Муратова (адресована Президенту АН т. Вавилову) с просьбой ускорить рассмотрение вопроса об открытии Казанского филиала Академии наук [5, с.45]. В связи с изложенными факторами было постановлено организовать в городе Казани «Казанский филиал Академии наук СССР» [5, с.67].

Перед Казанским филиалом АН были поставлены следующие наиболее актуальные задачи: проблемы водного хозяйства, энергетики, транспорта; проблемы нефти и других горючих ископаемых; проблемы строительных и вяжущих материалов; проблемы сельского хозяйства; проблемы истории, языка и литературы народов Поволжья и Прикамья [5, с.68,71].

Деятельность Казанского филиала АН СССР (КазФАН, 1945-1964) способствовала быстрому развитию научных исследований по математике и механике (М.И.Альмухамедов, Б.М.Гагаев, Б.Л.Лаптев, В.В.Морозов, Х.М.Муштари, А.П.Норден, М.Т.Нужин, Ю.Г.Одинокоев, А.З.Петров, Г.Г.Тумашев, П.А.Широков и др.), астрономии (А.Д.Дубяго, И.А.Дюков, Д.Я.Мартынов, А.А.Нефедьев, Ш.Т.Хабидуллин и др.), химии (А.Е.Арбузов, Б.А.Арбузов, А.М.Васильев, Г.Х.Камай, К.Н.Мочалов, А.Н.Пудовик, А.И.Разумов и др.), радиоспектроскопии (С.А.Альтшулер, Б.М.Козырев и др.), нефтяной геологии (научные сотрудники университета и ВНИИ геологии нерудных полезных ископаемых, основанного в 1954 г., с 1963

г. введении Министерства геологии СССР).

На базе Казанского филиала Академии наук СССР эффективно действовали гуманитарные, естественные и технические институты. Физико-технический институт (директор – профессор Х. М. Муштари) концентрирует научные силы и средства на решение теоретических проблем поискового характера в виде тем: «Изучение магнитного резонанса, разработка нелинейной прочности и устойчивости тонких пластин и оболочек, гидродинамическое обоснование оптимальных условий добычи нефти при законтурном наводнении, разработка металлических триодов» [6, с.48,50]. Физико-технический институт Казанского филиала Академии наук совместно с научно-исследовательской лабораторией фабрики № 8 им. Куйбышева в 1951 году проводят экспериментальное исследование по разработке фотоматериала (2.01.-7.08.1951 г.) [2, с.16]. В 1951 году институт приступил к созданию механизма для вычерчивания кривых, образующих обводы самолета, что способствовало модернизации процесса авиаконструирования. Основанием к подобной работе послужила служебная записка руководителя авиастроительного завода им. С. П. Горбунова Казанскому филиалу Академии наук: «Прошу включить в план Академии вопрос по созданию механизма для вычерчивания кривых, образующих обводы самолета, что позволит обеспечить плавные обводы самолета, требования к которым в связи с ростом скоростей, с каждым годом возрастают» [2, с.194]. Данная работа была поручена сектору математики Физико-технического института Казанского филиала Академии наук СССР и включена в план внедрения в производство результатов исследовательских работ на 1951-1952 гг. [2, с.214].

Институт Биологии Казанского филиала Академии наук СССР разрабатывал важные вопросы, связанные с модернизацией сельского хозяйства. Прежде всего, он был призван решать агротехнические вопросы повышения урожайности посевов, борьбы с сельскохозяйственными вредителями, повышения продуктивности животноводства и растениеводства. В рамках борьбы с нашествием азиатской саранчи в 1949-1950 гг. составлена карта ее резервации в Столбищенском и Юдинском районах ТАССР и указание по прогнозу массового появления саранчи, методы ликвидации этих резерваций. В рамках повышения урожайности посевных площадей составлены почвенные карты для ряда районов ТАССР. Карты переданы районным сельхозотделам и использовались ими при составлении севооборотов [6, с.30,36]. В колхозе им. Ворошилова Верхнеуслонского района ТАССР проведено производственное испытание разработанной Биологическим институтом системы подкормки многочисленных трав на площади 5 га. Получена прибавка урожая на 26%. В рамках повышения показателей животноводства Институт осуществлял сбор материалов и экспериментальную работу по состоянию и развитию животноводства в республике. Также немаловажную роль играли исследования биологов и агрономов по выявлению путей освобождения волжской долины от торфяников севера Куйбышевского гидроузла. Начиная с 1953 года, Институтом разрабатывается тема по борьбе с животными-вредителями сельского хозяйства [6, с.97,99].

Учрежденный при Казанском филиале Академии Наук Геологический институт выполнял важные задачи по изучению грунта, залежей полезных ископаемых и в первую очередь нефти на территории ТАССР. Учреждение инсти-

тута было обусловлено необходимостью углубленного изучения особенностей грунта и нефтеносности недр, исследования которых велись не систематически. В план Геологического института Казанского филиала Академии наук на 1952 год были включены несколько основных тем: «Разработка гидрогеологического явления в зоне Куйбышевского водохранилища»; «Девон ТАССР и прилегающих областей»; «Карбонатно-глинистое сырье и вяжущие материалы»; «Гидрогеодинамические явления в зоне Куйбышевского водохранилища». Кроме того, продолжается разработка тем: «Гидрогеологическое исследование малых рек Марийской и Чувашской АССР в целях водно-энергетического их использования»; «Гидрологическое исследование нижних течений малых рек ТАССР, входящих в зону подпора Куйбышевского водохранилища» [2, с.325].

Все же наиболее плодотворная работа велась Химическим институтом им. А.Е. Арбузова Казанского филиала Академии наук, что обусловлено богатой историей становления данного учреждения еще в довоенные и военные годы. Лаборатории филиала занимались производством химических анализов образцов месторождений Второго Баку, электролитов гальванических ванн, исследованиями по установлению состава и строения новых / синтезируемых впервые органических соединений и приготовлением серебряных солей вновь получаемых фосфорно-органических и мышьяк-органических кислот; велись научно-экспериментальные работы по изготовлению термопар (для выполнения термографических исследований процессов, происходящих в цементах и доломитах при высоких температурах (по заданию Куйбышевского Гидростроя)). Со дня основания филиала Химический институт плано-

мерно проводил работу по оказанию научной помощи сельскому хозяйству и промышленности. Наряду с разработкой проблем, имеющих значительный теоретический и практический интерес для народного хозяйства (развитие химии фосфорорганических соединений, исследование в области электрохимических методов обработки металлов, разработка термографических методов), Институт расширяет исследования по оказанию научного содействия нефтяной промышленности (например, разработку нового вида цемента (каустический доломит) и изучение вопросов увеличения проницаемости нефтяных скважин) [6, с.48,51].

Наиболее плодотворным этапом в деятельности Института языка, литературы и истории, у литературоведов начинается с 1950 – х годов. С этого времени они приступили к созданию уникальной работы, посвященной научной многовековой истории татарской литературы [1, с.26]. Сектор литературы ведет исследования, в основном, по трем главным направлениям: по созданию «Очерков истории татарской советской литературы» на русском языке, по изучению древней татарской литературы и, изучению устного народного творчества. Завершены и отредактированы по состоянию на 30 апреля 1959 года следующие главы и разделы: «Татарская литература период гражданской войны» (Г.Халитов), «Татарская литература военных лет» - общий обзор – и проза этих лет, «Татарская проза послевоенных лет», «Творческий портрет Кави Наджми» (Н. Гизатуллин), «Драматургия военных лет» (Б.Гизатуллин), «Поэзия военных лет» (Р.Башкуров), «Творчество М. Гафури» (Х.Хисматуллин) [7, с.34,38].

Таким образом, на институты Казанского филиала Академии наук в начале 1950-х годов легла огромная нагрузка по

выполнению государственных поручений в связи со «стройками века», оказанием всемерной помощи развивающейся советской промышленности и модернизируемому сельскому хозяйству. С этой нагрузкой Казанский филиал Академии наук СССР вполне справился, чем лишний раз подтвердил свой высокий научный потенциал. Вместе с тем работа филиала не была лишена противоречий. Так, дискуссионными вопросами с точки зрения науки были строительство ГЭС, возможность и целесообразность добычи нефти в отдельных районах республики и Поволжья. Это, на наш взгляд, лишний раз доказывает роль науки и научных обсуждений в процессе развития народнохозяйственных отраслей, повышает значимость открытого научного дискурса. Вместе с тем это свидетельствует одновременно и о том, что не всегда эта роль оказывается решающей. Полагаем, опыт развития Казанского филиала Академии наук может быть с успехом использован в условиях кризиса развития общества, когда необходимо обратить все усилия на его модернизацию. Решение важнейших для послевоенного периода развития страны проблемных вопросов и задач потребовало концентрации усилий ученых. Данный опыт демонстрирует огромный мобилизующий потенциал науки и умение правильно применить его в конкретной ситуации. ТАССР подтвердила свой статус научного региона и укрепила позиции в научном сообществе страны.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Закиев М.З. 50 лет поисков и открытий. Казань: Татарское кн. изд-во, 1989.
2. Национальный архив Республики Татарстан (НАРТ). Ф. 5854. Оп. 3. Переписка с Академией наук СССР.

3. Фаттахова Г. А., Валеев Р. К. Академический центр Татарии: 1920-е годы. Казань, 2002.

4. Федосеев П.Н., Черненко К.У. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, изд. 8-е, Т.6. Москва, 1971.

5. Центральный государственный архив историко-политической документации Республики Татарстан (ЦГА ИПД РТ). Ф. 15. Оп. 5.

6. Центральный государственный архив историко-политической документации Республики Татарстан (ЦГА ИПД РТ). Ф. 4557. Оп. 1.

7. Центральный государственный архив историко-политической документации Республики Татарстан (ЦГА ИПД РТ), ф.7571, Оп.1.

8. Шагеева М. Ш. Учительские институты Башкирской АССР и их роль в подготовке педагогических кадров в 1930-50-х гг. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2013. № 12 (38): в 3-х ч. Ч. III. с. 200-203.

ASPECTE ALE REFLEXIEI SPECULARE ÎN PSIHANALIZĂ ȘI LITERATURĂ

ASPECTS OF SPECULAR REFLECTION IN PSYCHOANALYSIS AND LITERATURE

Galina ANIȚOI¹

REZUMAT

Conceptul de oglindă (*mirror*) și acțiunea de a oglindi (*mirroring*) sunt întâlnite în psihologie și în psihoterapie, în diverse școli sau orientări, de la cele cognitiviste la cele psihanalitice. De la Wallon la Lacan, stadiul oglinzii este fie expresia teoretică a momentului la care copilul își descoperă propriul corp, fie a descoperirii unui celălalt, părintele său, atunci când privește în oglindă. Jacques Lacan a descris stadiul oglinzii ca formator al funcției eului. Stadiul oglinzii nu este un simplu fenomen care apare în cursul dezvoltării copilului, el ilustrează natura conflictuală a relației duale. Eul se formează prin identificarea cu propria imagine. Oglinda este prezentă și în ficțiunea literară, participând la formarea textului și a sensurilor acestuia. Reprezentări ale reflexiei speculare identificăm la scriitorii romantici, în literatura interbelică și cea contemporană.

Cuvinte-cheie: oglindă, oglindire, cunoaștere de sine, psihanaliză, stadiul oglinzii, identificare, eu, celălalt, reflexie speculară

ABSTRACT

The concept of „mirror” and the action of „mirroring” are present in various schools and orientations in both in psychology and psychotherapy, from the cognitive psychology to psychoanalytic. From Wallon to Lacan the study of the mirror is sometimes the theoretical expression of the moment when the child discovers his own body, and in other cases the moment he discovers the other person, a parent, when he looks into the mirror. Lacan described the mirror study (*mirror stage*) as a forming one for the function of self. The mirror stage is not a simple phenomenon in the process of child development; it illustrates the conflict of the dual relationship. The self is created through identifying with its own image. The mirror is also present in literary fiction, participating in text formation and its meaning. We identify representations of specular reflection in interwar and contemporary literature of romantic writers.

Keywords: mirror, mirroring, self-knowledge, psychoanalysis, mirror stage, identification, self, the other person, specular reflection.

Aparatul reflexiv (oglanda) și reflexia speculară (oglandirea, înțelesă ca proces care se referă la raportul nostru perceptiv cu oglanda) cumulează semnificații multiple. Aceste concepte au depășit considera-

bil domeniul catoptricii și au făcut posibilă utilizarea lor nu numai în speculații de ordin fizic, ci și în elaborarea unor supoziții de ordin filosofic, „axate pe ideea de Verb, Viziune, Reprezentare, Creație, Amintire”

(Jurgis Baltrušaitis). Obiect-miracol al reproducerii instantanee și complete, oglanda devine un instrument de cunoaștere a sinei care ne revelează atât propria imagine, cât și relația cu noi înșine. Raporturile care se stabilesc între oglindă – ambivalentă prin însăși esența ei – și om sunt cel mai adesea conflictuale. „Simbol al cunoașterii, metaforă a literaturii și artei, punctul de plecare al tuturor dedublărilor” [1, p.134], acest „ochi” străin în care căutăm adevărul despre noi” [1, p. 135], a iscat în sufletul omului și cele mai mari frici, deziluzii, angoase. În acest așa-numit aparat reflexiv ființa umană își caută mereu chipul adevărat, constatând în permanență deosebiri între „sinele” său și imaginea reflectată: misterioasă, tăcută, inversată. Frica de a-și vedea chipul reflectat s-a perpetuat și după ce știința optică și cea psihiatrică au înregistrat progrese importante, fapt ce-și găsește explicația în complicațiile omului modern care, de multe ori, descoperă o reprezentare de sine „străină, neliniștitoare, în care percepe amprenta celui radical altul și în care conștiința pe care o are despre sine se tulbură și se alienează” [2, p. 116]. Instrument al cunoașterii de sine, dar și al unor experiențe magice, oglanda ne revelează atât imaginea exterioară, cât și interioritatea, fantasmale, relația cu timpul, cu noi înșine. Considerat astăzi banal, gestul oglandirii a cunoscut, de-a lungul timpului, interpretări fascinante, generând neliniști, prejudecăți, speculații. Imaginea reflectată în oglindă, lipsită definitiv de materialitate și întemeiată exclusiv pe ceea ce ne oferă privirea, poate fi interpretată ca reduplicare a realului, iluzie sau înșelăciune. Adesea ea prezintă mai mult interes decât originalul, ignorându-i-se complementaritatea și fiind considerată autonomă, independentă.

Oglindirea/reflexia speculară înseamnă, înainte de toate, un raport cu alteritatea. Psihanaliza secolului al XX-lea, la fel ca alte discipline, abordează raportarea sinelui la

el însuși în contact cu oglinda. Psihanalitul francez Jacques Lacan identifică stadiul oglinzii ca principiu formator al eului, fiind momentul în care omul-copil devine conștient că se vede pe sine în oglindă, se recunoaște, ceea ce se întâmplă între vârsta de un și jumătate – doi ani. Este un fel de cunoaștere de sine, și nu o recunoaștere, dat fiind că, înainte de această vârstă, copilul nu are conștiința propriului chip. Observarea propriei sale imagini în oglindă reprezintă, potrivit lui Lacan, prima conștientizare de către individ a sinelui propriu, prima sa autoidentificare. Acesta este „un moment de identificare narcisică primară care va reprezenta baza și prototipul tuturor identificărilor viitoare” [3, p. 278], va constitui punctul de pornire al vieții psihice umane, punctul de început al structurării eului. Stadiul oglinzii identificat de Jacques Lacan are, din punct de vedere psihanalitic, consecințe importante la nivelul formării eului, reprezentând momentul în care omul se percepe ca ființă duală, scindată.

Stadiul oglinzii marchează și conștientizarea relației ce se realizează între sine și sine, adică cineva întocmai ca tine, reflectat de exterior. Acest concept trimite la imaginea reflectată care l-a inspirat pe Freud pentru noțiunea de narcisism. La elaborarea conceptului stadiul oglandă Jacques Lacan folosește studiile de psihologie a copilului obținute de Henri Wallon, care descriu reacțiile copiilor atunci când își văd imaginea reflectată într-o oglindă. Wallon crede că percepția imaginii din oglindă este o etapă esențială pentru percepția de sine și pentru dezvoltarea unei noțiuni despre sine, accentuând că funcția speculară servește unei cunoașteri a sinelui, oglanda fiind platforma de pe care se lansează complexificarea gândirii omului-copil.

Funcția reflexiei speculare în conturarea eului a fost relevată și în cercetările lui Françoise Dolto și ale britanicului Donald Winnicott, care susțin punctul de vedere

¹ Galina Anițoi, în filologie, conf. cerc. dr. Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei

conform căruia, în procesul de individualizare, există faza de dinaintea stadiului oglinzii, imaginea pre-speculară. Punând în discuție problematica oglinzii, Winnicott se referă la modul în care mama oglindea stările bebelușului. Când o mamă își privește copilul, ea reflectă starea internă a acestuia. Și pentru Françoise Dolto oglinda este, mai întâi o suprafață psihică, adică vocea, limbajul matern mimetic, chipul mamei și mai ales privirea ei. Tot ea susține că „nu este suficient să existe realmente o oglindă plană. Aceasta nu servește la nimic dacă subiectul se confruntă cu lipsa unei oglinzii a ființei sale în altul” [4, p. 154]. Astfel că relația cu oglinda are un rol covârșitor în formarea ființei umane. Reflexia speculară îi permite subiectului să „ia act de sine” [5, p. 328]. Această identificare inițială, relevată de stadiul oglinzii, este considerată de Lacan „experiența crucială a copilăriei, și de fapt a vieții, o matcă a tuturor identificărilor de mai târziu ale subiectului”, prima fază a constituirii ființei umane. Copilul, aflat încă într-o stare de neputință și de necoordonare motorie, anticipează imagină perceperă și controlul unității sale corporale. Această unificare imaginară se realizează prin identificarea cu imaginea semenului ca formă totală.

Mai târziu, acest stadiu a fost considerat structură permanentă, paradigmă a imaginărilor, fază în care subiectul este permanent captivat de propria sa imagine, reprezentând, în același timp, câmpul inițial de constituire a simbolurilor și de declanșare a actului imagină. În loc să mai fie considerată un obiect, imaginea și, în primul rând, imaginea de sine, mai ales cea din stadiul oglinzii, este cea care permite individului să se constituie ca subiectivitate. Prin urmare, stadiul oglinzii este aventura originară prin care omul trăiește pentru prima oară experiența că este om. Această etapă constituie matricea și schița a ceea ce va fi eul și ilustrează totodată natura conflictuală a

relației duale: eu sunt un altul, fiindcă el se recunoaște în imaginea celuilalt. Tocmai ca un altul se vede el mai întâi și se validează.

Omul nu-și percepe chipul real decât în procesul/actul oglinzii, însă această manifestare fenomenală nu îi confirmă, întotdeauna și cu fidelitate, așteptările. Între model și copie se ivesc profunde anxietăți și crize ontologice substanțiale.

Atunci când intrăm în problematica oglinzii, intrăm, de fapt, într-o altă lume, un *altus mundus*, unde realitatea și iluzia ajung să se confunde sau unde eternul nostru dublu, adică imaginea noastră speculară, stă sub semnul simulacului.

Relația cu oglinda în copilărie e un moment pe care memoria noastră nu-l păstrează (puțin probabil să își amintească cineva când s-a privit prima dată în oglindă), dar al cărui impact, la vremea respectivă, trebuie să fie foarte puternic. Ceva similar s-a întâmplat, presupunem, și când omul preistoric și-a zărit chipul în oglinda unei ape sau reflectat pe o suprafață lucioasă – a început să caute adevărul despre sine. Cu atât mai mult că oglinda oferă imaginea invizibilului, căci un om, uitându-se în oglindă, își va vedea chipul, care în mod normal îi este ascuns. Nu mai încapă îndoială că acest aparat reflexiv, într-un sens anume, devine o măsură a dimensiunii umane, este mediul favorabil autopercepției și autocunoașterii, producând uneori înțelesuri contradictorii sau paradoxale legate de propria conștiință, senzația unui labirint al imaginărilor interior prin impactul cu propria imagine, la intersecția cu celălalt eu al sinelui. Este evident deci că acest obiect nu numai că a fost considerat drept magic, dar a exercitat și un farmec deosebit. A inspirat căutarea și sondarea sinelui, căutarea de porți spre alte lumi, a generat ideea lumii transcendente pe care o întrezărim doar cu ochii minții, a revelat o reversibilitate a lucrurilor: certitudinea aparentului și incertitudinea existentului.

Situat la confluența mai multor discipline (istorie, mitologie, artă, științe, psihanaliză), multitudinea de semnificații ale oglinzii se revelează într-un mod particular și în ficțiunea literară, participând concomitent la generarea textului și a sensurilor acestuia. Reprezentări ale reflexiei speculare identificăm în proza feminină interbelică (H. Papadat-Bengescu *Femeia în fața oglinzii*, Henriette Yvonne Stahl *Steaua robilor*), în romanul contemporan (*Femeia în fața oglinzii* de Eric Emmanuel Schmitt, scriitor francez: istoria a trei femei, aparținând unor epoci și locuri diferite, care își devin una altelea oglindă, sau a trei secole puse în fața oglinzii) etc.

Oglinda le permite eroinelor din proza feminină autohtonă accesul la zonele obscure ale sufletului și subconștientului. Autoarele, convinse de forța ficțională și simbolică a acestui *topos*, îi exploatează din plin sursele și efectele estetice. Refuzând distincția categorică între real și imaginar, ficțiunea oglinzii permite dedublarea personajelor, trădându-le nevoia de a intra în legătură cu propriile fantasme. Reflexia sinelui apare dezorganizată, revelând criza structurilor sufletești ale personajelor. Oglindirea dă naștere și unui dublu specular, unui eu

profund, problematic și halucinant. Tema dublului este constant reluată începând cu literatura romantică. În opera romanticilor, dublul apare ca oglinda unui eu profund, problematic și halucinant (Hoffmann, A. Poe, Gautier etc.). Dubla privire speculară (mimetică și introspectivă) expune personajul literar la experiențe semnificative, revelându-i partea nevăzută, refulată, a ființei sale. Confruntarea în oglindă cu propria imagine îi dezvăluie un dublu străin, alienant, a cărui manifestare fenomenală adâncește grave crize existențiale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Evseev I. Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale. Timișoara, Editura Amarcord, 1994.
2. Melchior-Bonnet S. Istoria oglinzii. București, Editura Univers, 2000.
3. Marshall G. Oxford. Dicționar de sociologie. București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
4. Dolto F. Imaginea inconștientă a corpului. Opere 2. București, Editura Trei, 2005.
5. Boldea I. Poetică și critică literară. Târgu-Mureș, Universitatea „Petru Maior”, 2008.

MANAGEMENTUL CALITĂȚII ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR

QUALITY MANAGEMENT IN PRE-UNIVERSITY EDUCATION

Svetlana CHIȚU¹Tatiana GRIBINCEA²

REZUMAT

Managementul calității este o componentă importantă a învățământului preuniversitar care capătă tot mai multă actualitate cu trecerea anilor. În această lucrare se discută semnificația managementului calității în învățământul preuniversitar; conceptul de management al calității totale (TQM); principiile sistemului de management conform standardului ISO 9001 adaptate pentru sectorul educațional; tehnicile și instrumentele folosite în managementul calității în învățământ.

Cuvinte-cheie: managementul calității, învățământ preuniversitar, management al calității totale, principiile sistemului de management al calității.

ABSTRACT

Quality management is an important aspect of pre-university education which became more actual along the years. This paper discusses the meaning of the quality management in pre-university education; concepts of total quality management (TQM); quality management principles according to standard ISO 9001 adjusted for the educational sector; techniques and tools for quality management in education.

Keywords: quality management, pre-university education, total quality management, quality management system principles.

Managementul este un termen cu o semnificație foarte complexă, care desemnează totalitatea activităților de organizare, conducere și gestionare a instituțiilor.

Pentru a oferi studii de calitate și a asigura formarea eficientă a elevilor, studenților, instituțiile de învățământ au nevoie de implementarea unui sistem de management al calității care ar prevedea evaluarea și monitorizarea calității pentru a înlătura neajunsurile și a promova îmbunătățirea permanentă a studiilor. În această ordine

de idei, instituțiile din sectorul educațional s-au orientat spre sisteme de management al calității validate în domeniul afacerilor, care ulterior au fost adaptate pentru contextul educațional.

Managementul calității totale (TQM – Total Quality management) este o strategie de management populară inclusiv în sectorul educațional, bazată pe ideea că performanța în atingerea unei calități superioare poate fi atinsă doar prin implicarea cu perseverență a întregii organizații

în procesele de îmbunătățire permanentă. Obiectivul managementului calității este creșterea eficienței și eficacității în satisfacerea clienților.

Conceptul de management al calității totale (TQM) a fost propus de americanul Edwards Deming în anul 1940. Însă aplicarea acestui concept a început în anul 1985, când americanii au preluat unele principii de lucru din industria japoneză:

- Focusarea pe procesele de îmbunătățire permanentă, iar procesele să fie vizibile, repetabile și măsurabile (Kaizen);
- Analiza și eliminarea elementelor nedorite în procesele de producție (Atarimae Hinshitsu);
- Examinarea modalității prin care consumatorii utilizează produsele, în vederea îmbunătățirii produsului (Kansei);
- Extinderea preocupărilor manageriale dincolo de produs (Miryokuteki Hinshisu) [3].

Elementele definatorii din Managementul Calității Totale sunt: “îmbunătățire permanentă” și “nivelul întregii organizații”, iar toate procesele implicate accentuează elementul de feed-back. Managementul calității totale presupune o activitate permanentă pentru excluderea neajunsurilor și defectelor.

Calitatea instituției de învățământ preuniversitar poate fi definită ca ansamblul însușirilor, caracteristicilor instituției, în formarea cărora sînt implicate toate resursele disponibile și factorii de mediu, care îi conferă capacitatea de a satisface anumite necesități/cerințe curente și de perspectivă ale beneficiarilor direcți și indirecti de servicii de educație, în conformitate cu prevederile standardelor de calitate.

Managerul trebuie să aducă un aport creativ la adoptarea tehnicilor și mijloacelor necesare eficientizării activității educaționale, în funcție de situația concretă a fiecărei instituții, unitate școlare. Tehnicile și instrumentele clasice ale managementului

calității au fost preluate, în cea mai mare parte, din statistică, fiind utilizate pentru:

- ordonarea și sintetizarea datelor referitoare la calitate, aparținând statisticii descriptive, în analiza calității sunt utilizate diferite tipuri de fișe, tabele, reprezentări grafice;
- luarea de decizii referitoare la calitatea resurselor materiale, pe baza analizei eșantionului prelevat, tehnicile de control statistic al calității prin eșantionare;
- controlarea bunei funcționări a unui proces, în scopul asigurării capacității acestuia de a obține, în mod constant, nivelul de calitate solicitat, realizarea unei diagrame de control.

Toate aceste tehnici și mijloace sunt numite *Tehnici și instrumente pentru date numerice*, ele permit ordonarea și prezentarea unor date cu privire la calitate, într-un mod sintetic, ușor de înțeles. Diferitele date obținute permit efectuarea unor analize comparative, evidențierea tendințelor, stabilirea relațiilor între elementele domeniului analizat. Acest lucru contribuie la luarea unor decizii utile.

În analiza calității se mai utilizează și alte tehnici și instrumente: benchmarking, brainstorming, diagrama Ishikawa, diagrama procesului, matricea compatibilității etc. Spre deosebire de cele anterior menționate, ele sunt denumite *Tehnici și instrumente pentru date nenumericale*.

Tot în această ordine de idei, se include existența unor *relații de management* - raporturile ce se stabilesc între componentii unui sistem cu componenții altor sisteme, în procesele de planificare, organizare, coordonare, motivare, antrenare, control și evaluare ale activității instituției educaționale [1, p. 7].

Astfel, managementul calității educaționale exprimă viziunea strategică a unității școlare, cultura organizațională, resursele materiale și umane, procesele de predare-învățare-evaluare, serviciile de consiliere,

¹ Svetlana Chițu dr., conf. univ., Universitatea de Studii Politice și Economice Europene "Constantin Stere" Chișinău.

² Tatiana Gribincea dr., conf. univ., Universitatea de Studii Politice și Economice Europene "Constantin Stere" Chișinău.

procesele de ameliorare a activității curente, într-un cuvânt, întreaga activitate școlară în complexitatea sa [4].

Managementul calității educaționale se focalizează eficient pe procese și nu pe oameni, iar calitatea devine:

- atât responsabilitatea furnizorului, cât și a beneficiarului;

- atitudine mentală, un mod de viață profesională a fiecăruia și a întregii școli.

De asemenea, trebuie stabilite:

- standarde, norme și indicatori de calitate pentru diferitele componente ale procesului educațional și de consiliere;

- tehnici pentru controlul calității, care să evidențieze calitatea procesului educațional și de consiliere;

- metode pentru rezolvarea situațiilor dificile care afectează calitatea educațională.

Calitatea unității școlare este pusă în evidență de modul cum resursele materiale și umane corespund standardelor de calitate; calitatea serviciilor educaționale este determinată de modul în care structurile organizatorice ale colegiului realizează obiectivele educaționale stabilite; calitatea procesului educațional de instruire și educare a elevilor este evidențiat de modul cum resursele umane înțeleg și aplică curriculumul, ce metode de predare, evaluare, de consiliere și de certificare folosesc.

Produsul instituției de învățământ este rezultatul unui anumit proces. Acest rezultat poate fi: o marfă, un serviciu sau o informație. Produsul final în învățământ este dezvoltarea absolventului ca valoare adăugată, competența dobândită de acesta la încheierea studiilor, adică rezultatele învățării, exprimate în termeni de: cunoștințe acumulate, capacități intelectuale formate, capacități de aplicare a cunoștințelor însușite, trăsături de personalitate (atitudini, conduite), nivel de cultură, formare profesională etc.

Principii ale managementului calității în învățământul preuniversitar

Calitatea înseamnă stabilirea de norme și criterii pe care instituția în evoluția sa trebuie să le atingă și să le depășească. Conform accepțiilor pe care le comportă noțiunea (fig. 1), principiul este un element fundamental, idee, lege de bază pe care se întemeiază o teorie științifică, un sistem politic, juridic, o normă de conduită; totalitatea legilor și a noțiunilor de bază ale unei discipline; tratat care cuprinde astfel de legi și de noțiuni; cauză primară sau punct de plecare a ceva; element primordial considerat în trecut drept origine a lumii fizice; convingere, punct de vedere propriu [DEX].

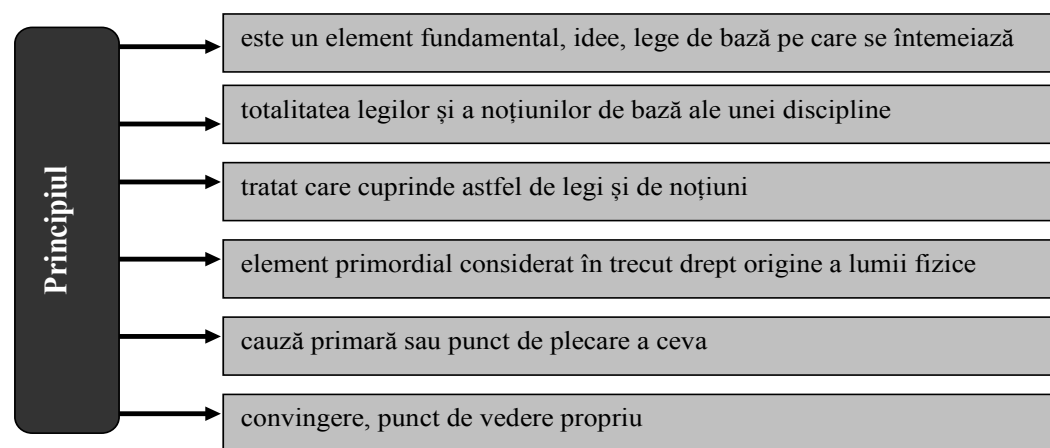


Figura nr. 1 Noțiunea de principiu

Standardul ISO 9001 - managementul calității - este popular în sectorul educațional, deși este împrumutat din domeniul afacerilor. Principiile pe care se bazează acest sistem au fost adaptate pentru domeniul învățământului. Respectarea acestor principii în managementul calității în învățământul preuniversitar contribuie la răspunderea tuturor necesităților consumatorilor:

- **Principiul orientării către consumator.** Analiza cerințelor și necesităților consumatorului (la modul general, aceasta este societatea întreagă: elevii, studenții, părinții, angajatorii, statul) constituie preconditionia elaborării politicilor și strategiilor de asigurare a calității.

- **Principiul liderismului.** Misiunea și scopurile unității de învățământ pot fi realizate prin implicarea fiecărui angajat al instituției respective, care trebuie să-și definească rolul și locul propriu în atingerea obiectivelor formulate și a angajamentelor asumate.

- **Principiul implicării.** Responsabilitățile care revin instituției în ansamblu trebuie să fie distribuite, după competență și capacitate, cât mai judicios, între toți colaboratorii unității educaționale pentru obținerea rezultatelor scontate: atragerea consumatorilor de servicii educaționale, satisfacerea nevoilor și așteptărilor acestora, obținerea profiturilor specifice: acreditări, recunoașterea, poziții avantajoase în rating-uri, imagine pozitivă etc.

- **Principiul abordării procesuale.** Activitățile educaționale sunt, în mod logic, legate de alte activități, alcătuind un proces structural, unitar, cu interlegături și interacțiuni organice, orientate spre realizarea obiectivelor preconizate.

- **Principiul abordării sistemice a managementului.** Administrația unității de învățământ are în atenție întreaga activitate instituțională, cu accent pe resursele umane: personalul – calificarea și motivarea pentru

activitate performantă, elevii/studenții – motivarea pentru învățare performantă.

- **Principiul îmbunătățirii permanente.** Fiecare subiect al procesului educațional (manager, cadru didactic, cadru didactic-auxiliar etc.) trebuie să fie preocupat de ameliorarea continuă a calității prestației sale, prin optimizarea, eficientizarea activității, implementarea TIC, cu impact direct asupra calității pregătirii/formării elevilor/studenților și asupra percepției părinților, societății în ansamblu, vizând calitatea procesului și dezvoltarea/modernizarea instituțională permanentă.

- **Principiul adoptării deciziilor în baza faptelor.** Procesul decizional face parte inherentă din politicile instituționale de asigurare, control al calității. Deciziile vor fi luate în baza informațiilor, cercetărilor și analizelor pertinente privind situația de fapt și perspectivele unității de învățământ, în acord cu evoluțiile mediului extern al instituției.

- **Principiul colaborării.** Se impune crearea unor scheme eficiente de colaborare între cei care furnizează „materia primă” (părinții, instituțiile de nivel inferior, mediul neformal) și cei care recepționează „producția finală” (instituțiile de învățământ, angajatorii, societatea în ansamblu). În procesul de învățământ, în calitate de „materie primă” pot fi considerate curriculumul, manualele, echipamentele, resursele materiale și financiare, care constituie intrările în sistem și care sunt „prelucrate” pe parcurs, în conformitate cu obiectivele prestabilite pentru asigurarea unui nivel cât mai înalt al calității „produsului final” – absolventului.

- **Principiul minimalizării pierderilor legate de non-calitate.** Procesul educațional în sens larg, incluzând activitățile propriuzise de predare-învățare, dar și activitățile conexe, extra-didactice, necesită a fi proiectat în așa fel încât să reducă la maximum eventualele prejudicii: rebut educațional,

pierdere de resurse (personal, timp, bani), non-calitate etc. Toate acestea impun previziune și anticipare managerială a activității unității de învățământ, orientate spre asigurarea calității educației.

Strategiile și procesele care orientează implementarea eficientă a principiilor prezentate garantează calitatea și consistența tuturor aspectelor ofertei educaționale. S-a accentuat, astfel, existența unor proceduri sistematice care rezultă din funcționalitatea managementului educațional: de revizuire a predării, instruirii practice și învățării și de îmbunătățire a rezultatelor elevilor. Managerul contribuie la aplicarea acestor proceduri eficiente de a răspunde plângerilor și contestațiilor, elaborând recomandări de îmbunătățire a calității care asigură monitorizarea acestora.

Concluzii

Se constată că sectorul educațional pentru a implementa un sistem de management al calității instituțional a aplicat și adaptat strategii validate din domeniul afacerilor, cum este managementul calității totale (TQM), principiile managementului calității conform standardului ISO 9001, tehnici și instrumente pentru date numerice, tehnici și instrumente pentru date ne-numerice etc.

În concluzie, putem spune că în fiecare unitate de învățământ - managerul, Comisia de calitate și membrii acestei comisii, personalul didactic de bază, personalul didactic auxiliar și personalul administrativ devin responsabili de implementarea și asigurarea calității serviciilor educaționale oferite și o garantează beneficiarilor.

Managementul calității include atât evaluarea și asigurarea calității, cât și toate mecanismele prin care calitatea educațională și de consiliere este menținută, dezvoltată și îmbunătățită.

Managementul strategic trebuie să fie pro-activ, să fie un management al schimbării fără perturbări ale activităților, să asigure în același timp continuitatea și stabilitatea procesului educațional.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Nicolescu O. (colab.). Management. Bucuresti, EDPRA, 1992.
2. Quality Management Principles. 2015. International Organization for Standardization. <http://www.iso.org/iso/pub100080.pdf> [Accesat 9.02.2016].
3. Sintion F, Iliescu D. Teorii ale leadershipului. Cluj-Napoca, Sinapsis, 2007.
4. Toca I. Managementul calității pentru învățământul preuniversitar. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2010.

АСПЕКТЫ МИФОЛОГИЧЕСКОЙ АНАЛИТИКИ: ЭВОЛЮЦИЯ КОНЦЕПТА «ГУМАНИЗАЦИЯ МИФА»

ASPECTS OF MYTHOLOGICAL ANALYTICS: EVOLUTION OF THE CONCEPT “HUMANIZATION OF MYTH”

Jozefina CUȘNIR¹

REZUMAT

Metodologiile care relevă baza mitologică a fenomenelor culturale tind, de regulă, să cuprindă cele mai ample obiecte posibile (mitocritica – literatura artistică; mitanaliza lui G. Duran – cultura în general, etc.). Dar relevarea fenomenului umanizării mitului mult timp nu a corespuns acestei legități. Astfel, conceptul „umanizarea mitului” a fost identificat, definit și interpretat pentru prima dată de Thomas Mann în 1942; apoi, paradoxul cognitiv specific a împiedicat decenii la rând integritatea unei înțelegeri ulterioare a conceptului, deși a fost studiat de numeroși cercetători. Pentru prima dată fenomenul „umanizarea mitului” a fost cercetat holistic numai în cadrul conceptului umanizării mitului dezvoltat de noi. Înțelegerea de mai departe a conceptului „umanizarea mitului” va aduce, credem noi, o contribuție semnificativă la înțelegerea conceptului „noului umanism în secolul al XXI-lea.”

Cuvinte-cheie: conceptul „umanizarea mitului”, corelația „mit-literatură”, conceptul umanizării mitului, constantele dinamice ale umanizării mitului, evoluția conștiinței mitologice antice sub aspectul umanizării mitului, Achsenzeit de Karl Jaspers, „venerația vieții” de A. Schweitzer, conceptul „noul umanism în sec. al XXI-lea”, UNESCO.

ABSTRACT

Methodologies identifying mythological basis of cultural phenomena are aimed, as a rule and whenever possible, to cover issues in a broad way (myth criticism addresses belles-lettres; Durand’s mythanalysis treats culture in general, etc.). However, identification of phenomenon of humanization of myth did not follow this pattern for a long time. Thus, the concept “humanization of myth” was first identified and designated by Thomas Mann in 1942, while specific cognitive paradox for decades impeded further comprehension of concept in its integrity, although it was studied by many researchers. The phenomenon “humanization of myth” was first holistically researched only within the concept of humanization of myth developed by us. We think that further comprehension of the concept “humanization of myth” will significantly contribute to the comprehension of the concept “new humanism for the 21st century”.

Keywords: concept “humanization of myth”, correlation “myth-literature”, concept of humanization of myth, dynamic constants of humanization of myth, evolution of ancient mythological consciousness in the aspect of humanization of myth, Achsenzeit by Karl Jaspers, “reverence for life” by A. Schweitzer, concept “new humanism for the 21st century”, UNESCO.

Осмысление концепта «гуманизация аспектов мифологической аналитики, мифа», представляющее собой, как по- и началось (1942), и продолжилось не казано далее, один из немаловажных вполне обычно. Так, открытие и пер-

¹ Jozefina Cușnir, doctor în filologie, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM.

вичное осмысление указанного концепта осуществил не ученый, а литератор – Томас Манн, у которого этот процесс имел определенные особенности:

- Т. Манн создавал литературные тексты и именно на их основе выявлял концепты, привлекая с той же целью тексты других авторов;

- широко использовал свою осведомленность о тех глубинах бытия, на существование которых М. Бахтин отозвался следующей максимой: «Все подлинно великое должно включать в себя смеховой элемент» [1, р. 358];

- выявлял концепты очень значимые, но такие, к которым наука еще не решалась подступить: обозначал их и привлекал к ним внимание, необходимое для их осмысления (научного в том числе) и гармонизирующего использования человечеством.

Карл Кереньи, выдающийся мифолог, полагал крайне необходимым, чтобы научная мысль разрабатывала далее те открытия, которые «делал Томас Манн в своих гениальных переработках того, чем действительно был в истории миф как образцовая форма бытия». <...> Ваш роман (“Волшебная гора” – Ж. К.), писал он Т. Манну уже в самом первом письме, означает “возвращение европейского духа к высшим, мифическим реальностям... Наука тут в сравнении с литературой отстает» [аруд 2, р. 160-161].

Как известно, манновский взгляд на миф сочетал в себе интуицию великого писателя, во многом предвосхищавшую научную логику, и логику ученого, опирающегося на огромный объем знаний [3, р. 135]. Это, конечно, не отменяло, а усиливало необходимость формировать научное осмысление его наитий там, где «наука в сравнении с литературой отстает». Манновское открытие феномена гуманизации мифа – один из наиболее ярких тому примеров.

Т. Манн сообщил о феномене как бы *ad hoc* – в докладе «Иосиф и его братья» (1942; Библиотека Конгресса США) [4], впоследствии повествуя об этом так: «Я выступил с докладом в библиотеке конгресса – о чем? Самым мирным образом – о собственном романе об Иосифе. Такое было выражено желание, и 1000 человек в двух залах (один с репродуктором) с интересом слушали то, что я мог сказать об этих «серьезных шутках», как говорил Гете о «Фаусте». Это был торжественный вечер. Представил меня лично вице-президент США Генри А. Уоллес...” (из письма Т. Манна Иде Герц) [аруд 5, р. 160-161].

Самая серьезная из этих «шуток», мы полагаем, – выявление Т. Манном концепта «гуманизация мифа». Последствия тоже оказались весьма серьезными: концепт начал развиваться и осваиваться в трудах многочисленных исследователей, ощущавших его глубину. Феномен разноаспектно выявляли и в произведениях самого Т. Манна [6], и в текстах И. В. Гете [7], не обходя вниманием других авторов [8]; концепт использовали и в теологических штудиях [9], и при осмыслении задач, которые ставят перед филологией последствия глобализации [10].

Но почти три четверти века никто, насколько нам известно, не ставил своей задачей целостное осмысление феномена: все многочисленные и плодотворные разработки концепта характеризовались локальностью, «точечностью». Иногда это было следствием редуцирующе-банального понимания феномена, которое С. Апт описывал так: «Гуманизация мифа – это, по-видимому, человеческое, историческое и художественно убедительное осмысление его во всеоружии современных научных знаний» [11, р. 133]. Отметим, что Апт не считал подобное понимание удовлетворительным.

Но и глубокое обобщение, которое в связи с гуманизацией мифа поставил себе целью сам С. Апт, исчерпывающим быть не могло: оно исходно ограничивалось лишь романом «Иосиф и его братья». Апт задался целью выявить, что же подразумевал под гуманизацией мифа сам Т. Манн, когда сообщал миру: в тетралогии «миф был выбит из рук фашизма и вплоть до мельчайшей клеточки языка гуманизирован – если потомки найдут в романе что-либо значительное, то это будет именно гуманизация мифа» (аруд [12, р. 133]). Исследователь поясняет: «Зная, как точен и осмотрителен Томас Манн в выборе выражений, как не свойственна его стилю бессодержательная метафоричность, я не мог отнестись к его замечанию о гуманизации <...>, где к тому же слово “гуманизирован” подчеркнуто, просто как к красивой фразе» [13]. Согласно этим разработкам С. Апта, гуманизация мифа по Т. Манну есть выявление сакральности человеческой ипостаси индивидуального начала [14]. Апт искал и нашел блистательный ответ о сути феномена. Оставалось неясным: исчерпывающий ли ответ он нашел или один из возможных. Ведь С. Апт и не претендовал на то, чтобы выйти за рамки одной лишь тетралогии. Но предпринял он свое исследование, поскольку «смутно чувствовал, что в этом замечании (манновском, о гуманизации мифа – Ж. К.) содержится что-то очень верное и важное, важное не просто теоретически, для общей оценки романа, но насущно, практически, <...> формула <...> таит в себе некий ключ» [15, р. 133].

В связи с концептом «гуманизация мифа» в ноосфере вообще возникал запутанный когнитивный парадокс. Предощущение глубокой тайны, которая «насущно, практически» важна для человечества, уживалось с восприятием

манновской максимы о гуманизации мифа как общепонятной и даже не вызывающей вопросов. Хотя вопросы – если задуматься над манновским высказыванием хоть на минуту – существуют очень явно.

И для начала следовало выяснить, какой миф гуманизировал Томас Манн. Ведь нацисты – при своей принципиальной ненависти к этике и к евреям, которых считали ее носителями [16, р. 421-427], – не пытались и не могли пытаться присвоить этический еврейский миф об Иосифе Прекрасном. Но в таком случае возникает вопрос, какой же миф был «выбит из рук фашизма» манновским нарратором – веселым благодетельным трикстером, сущностно столь схожим со своим Иосифом, который контекстуально столь схож с Гермесом. По заверениям нарратора, в романе «все мифологии мира – еврейская, вавилонская, египетская, греческая – сплетаются в <...> пестрый клубок» [17, р. 185]. А значит, в манновской максиме речь идет о мифе как таковом. Но подобный ответ сам чреват вопросами.

Если тетралогия Манна уже гуманизировала миф, причем успешно, то закономерны вопросы о том, почему гуманизацию мифа исследователи находят и в других литературных текстах, сколько раз следует гуманизовать миф и зачем вообще это делать. Ведь если миф нужно гуманизовать, то, быть может, миф негуманен исходно, антиэтичен в принципе и безнадежно, т.е. таков, каким нацизм и пытался его представить. Но если миф таков по истинной своей природе, то гуманизовать его вообще невозможно. Оставалось предположить, что здесь действует иная логика, однако ее лишь предстоит отыскать.

Оставался невыясненным и ряд формально-логических частных. Непонятно было, например, является ли

гуманизация мифа особой заслугой лишь нескольких авторов, чем-то редким, почти случайным, или же этот литературный феномен распространен широко и существует устойчиво.

По сути, все эти вопросы сводились к одному: что есть гуманизация мифа. Они сводились к необходимости целостного осмысления феномена; как отмечалось выше, этот феномен, отнюдь не обойденный вниманием ученых, целостно почему-то не рассматривался. Но последнее само требовало объяснений. Ведь XX век отмечен неустанной и плодотворной работой научной мысли с мифологической проблематикой: «<...> одних подходов к изучению мифопоэтического сознания было более десяти: психоаналитический, юнгианский, ритуально-мифологический (Б. Малиновский, Дж. Фрейдер), символический (Э. Кассирер), этнографический (Л. Леви-Брюль), структуралистский (К. Леви-Стросс, М. Элиаде, В. Тернер), постструктуралистский (Р. Барт, М. Фуко)» [18]. Гуманизация мифа как целостный феномен выглядела весьма странной лакуной в столь разносторонне изученном «пространстве». Возникал вопрос, почему в связи именно с ней исследовательская мысль столь долго довольствовалась лишь частностями. Мы полагаем, это объясняется двумя причинами: 1) гуманизацию мифа ошибочно относили, как правило, лишь к временам весьма развитого логического сознания; 2) целостное осмысление гуманизации мифа требовало применения особого подхода, который отыскать нелегко, а при ошибочности исходного постулата – невозможно.

Импульс к преодолению первой из этих причин мы получили благодаря Томасу Манну. А искомым подходом, дающим возможность осмыслить разнобразные мифологические струк-

туры в аспекте столь особой функции мифологического сознания, как гуманизация мифа, мы обязаны Клиффорду Гирцу, чей интерпретативный подход широко применяется в различных областях науки [19, 269].

Намерение найти адекватную дефиницию феномена, выявленного и обозначенного Т. Манном, привело нас к формированию особой концепции – концепции гуманизации мифа [20]; в ее рамках оказалось также возможным и вывести феномен в сферу верифицируемого.

Концепция гуманизации мифа как опыт системного исследования одноименного феномена базируется на ряде достижений гуманитарной мысли XX века, фактически прорабатывающих различные аспекты концепта «гуманизация мифа». Особое место среди них занимают интерпретативный подход Клиффорда Гирца, «центральный тезис» Нортропа Фрая (о том, что мифология наследуется и преобразуется посредством литературы [21, 8]) и другие достижения мифологической критики, дихотомия *тотем/не-тотем* Ольги Фрейденберг, а также разработки М. Бахтина, В. Проппа, Э. Кассирера, К. Кереньи, К. Г. Юнга, М. Элиаде, К. Леви-Стросса, А. Швейцера, Э. Фромма, В. Франкла, Н. Бердяева, Х. Ортеги-и-Гассета, К. Ясперса, К. Хюбнера etc.

Адекватной мы полагаем такую дефиницию гуманизации мифа, которая обладает следующей совокупностью качеств: полнота; внутренняя непротиворечивость; выявление иллюзорности тех противоречий, которые, как может показаться, присутствуют в высказываниях Томаса Манна о данном феномене. Наиболее общая дефиниция феномена в рамках нашей концепции такова: гуманизация мифа есть этизирующая гармонизация Универсума (картины

мира) мифологическим сознанием. Феномен воплощается посредством формирования и/или актуализации особых мифологических структур (они присутствуют как в древнейших мифах и фольклорных преданиях, так и в произведениях художественной литературы).

Феномен верифицируется посредством использования понятий *тотем* и *не-тотем*. А именно: гуманизация мифа есть умножение *тотема-жизни* и/или отмена *не-тотема-смерти*.

Эта дихотомия – понятие «*тотем-жизнь/не-тотем-смерть*» [22], – которая представляет собой наиболее древнюю из всех мифологических структур, была выявлена и обозначена Ольгой Фрейденберг в связи с архаическим мифологическим сознанием. Мы экстраполировали эту важную дихотомию на постархаическое мифологическое сознание с учетом *Achsenzeit* Карла Ясперса и других достижений философской мысли XX века, связанных с концептом «индивидуальное начало». В результате понятие приобрело следующий вид.

Тотем есть все, единосущностное индивидуальному началу и/или отождествляемое им с жизнью (жизнь, любовь, этика, интеллектуальные и чувственные радости, вселенская гармония, свобода, творчество, смысл etc.).

Не-тотем – все, противосущностное индивидуальному началу и/или отождествляемое им со смертью (смерть, предательство, пытки, вечная разлука с любимыми, ощущение богооставленности, разрушение, ненависть, убийство, физические и нравственные муки etc.).

Гуманизация мифа как литературный феномен есть этизирующая гармонизация Универсума (картины мира), формируемая в литературном тексте посредством мифологических структур, которые присутствуют там явно или неявно. Чтобы верифицировать феномен

гуманизации мифа в литературном произведении, следует выявить умножение *тотема* и/или отмену *не-тотема* в картине мира, формируемой текстом.

В рамках концепции выявлены динамические константы гуманизации мифа, а также содержание концепта «гуманизация мифа», коррелирующее с эволюцией древнейшего мифологического сознания; даны примеры выявления одноименного феномена в литературных и фольклорных текстах etc.

Динамическими константами гуманизации мифа мы называем мифологические структуры высокого уровня обобщения, которые формируют этизирующую гармонизацию Универсума посредством воплощения-умножения *тотема* и/или отмены *не-тотема* (таковы дихотомия *тотем/не-тотем*, миф о смехе, миф об отмене *не-тотема-смерти*).

Именно умножение *тотема* и/или отмена *не-тотема* в литературном тексте порождают ощущение катарсиса [23]. Феномен катарсиса литературных и фольклорных произведений обусловлен тем, что мифологическое сознание устойчиво воспринимает гармонизацию картины мира как действие, ведущее к реальному преображению Универсума в поистине «райское» его состояние, причем не загробное, а «посюстороннее».

Концепция дает возможность выявления и верификации тех глубинных смыслов, которые присутствуют в сфере бессознательного и формируют катарсис, но не становятся без специального анализа достоянием осознанного [24]. Мы полагаем, концепция гуманизации мифа гармонично дополняет многоаспектные разработки XX-XXI века, связанные с соотносительностью литературного текста, мифа и мифологического сознания [25]. Отметим, что те из

указанных разработок, которые базируются на трудах мифологической школы, полагавшей миф одним из «истоков литературного творчества» [26, р. 96], как правило, соответствуют максиме: «Главный объект изучения герменевтики древнего мифа в литературных текстах – это диалог между эпохами, культурами и менталитетами» [27, р. 176].

В связи с соотносительностью между концептами «гуманизация мифа» (в рамках указанной концепции) и «новый гуманизм в XXI веке» отметим следующее.

Как известно, в середине XX века Карл Ясперс разработал концепцию об *Achsenzeit* – исследование о великом открытии человечеством индивидуально-начала, его значимости и сакральности. Так, по К. Ясперсу (1949), примерно за 500 лет до н. э., причем с удивительной синхронностью – «почти одновременно в течение немногих столетий в Китае, Индии и на Западе независимо друг от друга» – произошло «открытие того, что позже стало называться разумом и личностью»; человек «вступает на путь, пройти который он должен в качестве данной индивидуальности»; и, хотя открытие тогда еще «относительно не становится общим достоянием», «человечество в целом совершает скачок» [28, 33-35]. Пораженный значимостью этого события, Ясперс обозначил соответствующее ему время, как *Achsenzeit* (осевое время), позаимствовав термин у Гегеля.

Осмысливая динамику события, К. Ясперс приходит к следующему выводу. Древнее открытие, постепенно оказавшись уже общим достоянием, приведет к позитивному преобразению каждого в «настоящего человека», или к «подлинному становлению человека» (если только процесс не сорвется из-за навязанных ему «искажений и ужасающих

провалов»), «хотя каким образом это произойдет, мы еще совершенно не можем себе представить» [29, 53-54]. И философ-гуманист обозначает этот грядущий момент как «второе осевое время».

В результате ясперсовских действий, как свидетельствует Г. Померанц, «сейчас у каждого чуткого человека возникает потребность растянуть хронологию “осевого времени” по Ясперсу. <...> Кстати сказать, не один Ясперс: если не говорить о терминах, а о сути, то в 1946 году вышла книга «Before philosophy» <...> со статьей Франкфурта <...>» [30]. Г. Померанц идентифицирует второе осевое время так, что оно оказывается уже позади, но еще не содержит преобразование каждого человека в себя «настоящего».

Мы тоже считаем целесообразным рассматривать второе осевое время как свершившееся. А именно: идентифицируем его как момент, когда информация об абсолютной ценности индивидуального начала оказалась действительно общим достоянием; к XX веку это произошло. Однако осуществить массовую актуализацию указанного достояния человечеству на тот момент не удалось. Эта неудача, экзистенциально-исторические корни которой рассмотрены Дж. Стайнером в его глубоком эссе «Великая “Еппуи”» [31], требует, разумеется, особого осмысления; но оно далеко выходит за рамки данной статьи.

Мы ограничимся здесь лишь тем, что подчеркнем: представляется логичным, несколько детализировав представление К. Ясперса о втором «осевом времени», рассматривать два объективно не совпадающих момента не слитно, как это делает Ясперс, а отдельно, как два «осевых времени»: второе и третье. Второе началось, когда указанная информация стала общим достоянием; третье настанет, когда ею воспользуется боль-

шинство людей – иными словами, когда она станет актуализированным общим достоянием.

В XXI веке, мы полагаем, это произойдет (если не сорвется из-за какого-либо «провала», катастрофического уже предельно, практически равнозначного гибели человечества). XXI век соответственно идентифицирован нами как эпоха творческой свободы, или третье «осевое время».

В рамках нашей терминологии это можно выразить так: массовая актуализация указанной информации равнозначна тому, что каждый человек станет более чутко относиться к позитивным импульсам своего индивидуального начала в их направленности к умножению *тотема* и/или отмене *не-тотема*.

Эти выводы имеют прямое отношение к предложенному ЮНЕСКО осмыслению путей, которые могут привести к «новому гуманизму в XXI веке». Напомним, что ЮНЕСКО – в лице Ирины Бокковой, своего Генерального директора, – в 2010 году заявляет о необходимости «выработки принципов нового гуманизма, который был бы теоретически обоснован и осуществляем на практике. Речь идет не только о поисках новых духовных ценностей, но и о реализации конкретных программ с ощутимыми результатами» [32]. Для достижения указанной цели И. Бокова призывает «возвращаться к истокам этого гуманизма», причем «вновь и вновь открывать для себя глубинное значение культуры», поскольку в основе планетарного сообщества людей находятся «культуры, а точнее, проявления духа». Генеральный директор поясняет: «Это сообщество должно принять форму нового гуманизма, в котором универсальность достигается признанием общих ценностей под знаком культурного разнообразия». И. Бокова завершает речь тем, что для

решения столь сложной задачи «необходима всеобщая моральная и интеллектуальная поддержка».

Значимость задачи, поставленной ЮНЕСКО, не сводясь ни к этической проблематике, ни к экзистенциальной, может рассматриваться в аспекте, который определен следующей максимой К. Гирца: «Проблема интеграции культурной жизни становится сегодня проблемой того, как дать возможность людям, населяющим разные миры, вносить настоящий, взаимовыгодный вклад в жизнь друг друга» [33, р. 14].

Мы полагаем, что решению этой «задачи о новом гуманизме» может содействовать и использование концепции гуманизации мифа. Ведь концепт «гуманизация мифа» содержит важную информацию о том, что функция этизирующей гармонизации Универсума имманентна мифологическому сознанию с древнейших времен и по сей день. Подобная информация – естественная опора для истинно этических взаимодействий человека с самим собой и миром. А осознанная и последовательная устремленность именно к таким взаимодействиям, став достаточно массовой, поможет сформировать этическое глобальное сообщество.

Иными словами, дальнейшее осмысление концепта «гуманизация мифа» может содействовать эффективному осмыслению концепта «новый гуманизм в XXI веке», которое представляет собой одну из составляющих задачи, поставленной ЮНЕСКО в 2010 году перед мировым сообществом.

REFERINȚELE BIBLIOGRAFICE

1. Бахтин М. М. Эпос и роман. СПб.: Азбука, 2000.
2. Харитонов М. Миф и гуманизм. In: Вопросы литературы. 1999, nr. 5, p. 158-165.
3. Мелетинский Е. М. От мифа к литературе. Москва: РГГУ, 2000.
4. The Theme of the Joseph Novels by

Thomas Mann, *Fellow in Germanic Literature in the Library of Congress*. Washington, 1942.

5. Аннотация к докладу Т. Манна «Joseph und seine Brüder» в Вашингтонской Библиотеке конгресса США (7 ноября 1942) / Перевод Ю. Афонькина. <http://noblit.ru/node/1556>.

6. См., напр.: Jäger C. *Humanisierung des Mythos, Vergegenwärtigung der Tradition: Theologisch-hermeneutische Aspekte in den Josephsromanen von Thomas Mann (German Edition)*. M & P, Verlag für Wissenschaft und Forschung, 1992; Hutchins K. *Returning myth to humanity: Thomas Mann and Joseph*. California State University, 2005; Mautner J. *Nichts Endgültiges: Literatur und Religion in der späten Moderne*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2008, p. 149; Regehly T. *Buddha und Kamadama oder die Realisierung des Mythischen in Thomas Manns Novelle "Die vertauschten Köpfe"*. In: Schopenhauer und die Philosophien Asiens. Wiesbaden: Harrassowitz, 2008, p. 91-105; Vogelmann K. *Konstellationen von Mythos und Erzählen in Thomas Manns Josephs-Romanen: Unter besonderer Berücksichtigung der Figur des Jaakob*. Hamburg: Kovac, 2005; Winklhofer A. *Die Humanisierung des Mythos bei Thomas Mann: zu seinem neuen Buch "Der Erwählte"*. Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 1951.

7. См., напр.: Böckmann P. *Die Humanisierung des Mythos in Goethes "Pandora"*. In: *Jahrbuch der Deutschen Schillergesellschaft*, Stuttgart, 1965, vol. 9, p. 323-345; Bosco L. *Das furchtbar-schöne Gorgonenhaupt des Klassischen: Deutsche Antikebilder (1755-1875)*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2004, p. 56-62; Colln J. *Philologie und Roman: zu Wielands erzählerischer Rekonstruktion griechischer Antike im "Aristipp"*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, p. 81; Horn C. *Remythisierung und Entmythisierung: deutschsprachige Antikendramen der klassischen Moderne*. KIT Sci-

entific Publishing, 2008, p. 44-47; Winkler M. *Von Iphigenie zu Medea: Semantik und Dramaturgie des Barbarischen bei Goethe und Grillparzer (Untersuchungen Zur Deutschen Literaturgeschichte)*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2009, p. 15.

8. См., напр.: Gottwald H. *Spuren des Mythos in moderner deutschsprachiger Literatur: Theoretische Modelle und Fallstudien*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2007, p. 294; Irmscher C. *Masken der Moderne: Literarische Selbststilisierung bei T.S. Eliot, Ezra Pound, Wallace Stevens und William Carlos Williams*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 1992, p. 108.

9. Grabner-Haider A. *Strukturen des Mythos: Theorie einer Lebenswelt*. Frankfurt am Main, New York: P. Lang, 1989.

10. Turk H. *Philologische Grenzgänge: zum Cultural Turn in der Literatur*. Würzburg: Königshausen und Neumann Verlag, 2003, p. 282-296.

11. Апт С. Двойное благословение (заметки о стиле Томаса Манна). In: *Вопросы литературы*. 1970, nr. 1, p. 133-150.

12. *Ibidem*.

13. *Ibidem*.

14. Аналогичную трактовку термина «гуманизация мифа» («deification of man») см.: Heller A. *Renaissance man*. London: Routledge & Kegan Paul, 1978, p. 79-80.

15. Апт, Двойное благословение...

16. Heinsohn G. *What makes the Holocaust a uniquely unique genocide?* In: *Journal of Genocide Research*. 2000, vol. 2, issue 3, p. 411-430.

17. Манн Т. *Собр. соч.: В 10 т., т. 9*. Москва: ГИХЛ, 1960.

18. Руднев В. П. *Словарь культуры XX века*. Москва: Аграф, 1997. <http://www.lib.ru/CULTURE/RUDNEW/slowar.txt>

19. Martin M. Geertz and the Interpretive Approach in Anthropology. In: *Synthese*. 1993, vol. 97, no. 2, p. 269-286.

20. См., напр.: Кушнир Ж. Концепция гуманизации мифа как теоретическая предпосылка выявления этого литературного феномена. In: *Annals of*

Spiru Haret University, Philology, Foreign Languages and Literatures – Series 19, 2014, p. 167-177.

21. Frye N. *Words with Power: Being a Second Study of "The Bible and Literature"*. University of Toronto Press, 2008.

22. О. Фрейденберг заявляет «тотем» именно как новое понятие (термин «тотем» – лишь омоним общепринятого; см.: Фрейденберг О. М. *Миф и литература древности*. Москва: Наука, 1978, p. 24). Исследователь осуществляет по истине титаническую работу, выявляя факты, связанные с этим понятием.

23. По Гадамеру, катарсис есть радость узнавания подлинной сущности как Универсума, так и нас самих, явленной в процессе мимезиса (см.: Гадамер Х. Г. *Актуальность прекрасного*. Москва: Искусство, 1991. p. 236). Подробнее о понятиях из триады «эстетический смысл – мимесис – катарсис» см.: Кушнир Ж. *Триада эстетический смысл-мимесис-катарсис*. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Chișinău, 2008, vol. 4, p. 183-188.

24. Современная компаративистика вообще склонна уделять особое внимание новым смыслам, которые возникают при таких литературных обработках мифологем, когда, как отмечает Е. Прус, «под видимостью новых форм продолжают свою жизнь древние мифы» (см.: Прус Е. *Mitosfera: mitizare, demitizare, remitizare*. În: *Metaliteratură*. 2004, vol. 9, p. 38-42). Здесь и далее перевод цитат на русский язык наш.

25. См., напр., такие труды исследователей из Республики Молдова и Румынии, как: Abrudan E. *Structuri mitice în proza contemporană*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2007; Angelescu S. *Mitul și literatura*. București: Univers, 1999; Burlacu A. *Critica în labirint: Studii și eseuri*. Chișinău: Editura ARC, 1997, p. 155-165; Cimpoi M. *Esența ființei: (Mi) teme și simboluri existențiale eminesciene*. Chișinău: Gunivas, 2003; Corbu H. *Din-*

colo de mituri și legende: Studii, eseuri, atitudini. Chișinău: Cartea Moldovei, 2004; Eliade M. *Aspecte ale mitului*. București: Univers, 1978; Gavrilov A., Gîrlea O. *Mit și ficțiune artistică (dualitatea imaginii artistice)*. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*. 2009, nr. 3-4, p. 54-62; Grossu-Chiriac C. *Mitul Medeei în literatura germană contemporană*. Chișinău: Prometeu, 2007; Păcurariu D. *Teme, motive, mituri și metamorfoza lor*. București: Editura Albatros, 1990; Poruciu A. *Structuri dramatice și imagini poetice la Shakespeare și Voiculescu*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2000; Prus E. *Mitul și literatura*. În: *Metaliteratură*, 2004b, vol. 9, p. 41-45; Surdulescu R. *Critica mitic-arhetipală: De la motivul antropologic la sentimentul numinosului*. București: ALLFA, 1997.

26. Gîrlea O. *Simbolismul fântânii după romanul "Iosif și frații săi" de Thomas Mann*. In: *Intertext*. 2013, nr. 3-4, p. 95-100.

27. Fonari V. *Hermeneutica mitului antic în abordarea cercetărilor italieni*. In: *Intertext*. 2015, nr. 3-4, p. 176-185.

28. Ясперс К. *Смысл и назначение истории*. Москва: ИПЛ, 1991.

29. *Ibidem*.

30. Померанц Г. С. В: *Авторизованная стенограмма Круглого стола, состоявшегося 22 мая 2003 года в рамках проекта «Диалог культур и цивилизаций: понятие, реалии, перспективы»*. http://www.gorby.ru/activity/conference/show_69/view_13105/.

31. Стайнер Д. *Великая "Ennui"*. In: *Иностранная литература*. 2000, nr. 8, p. 261-271.

32. Здесь и далее см.: Бокова И. *Новый гуманизм в XXI веке: Выступление Генерального директора ЮНЕСКО Ирины Боковой в Милане 7 сентября 2010 года (краткая адаптация)*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001897/189775r.pdf>.

33. Гирц К. *Как мы сегодня думаем: к этнографии современной мысли*. В: *Этнографическое обозрение*. 2007, № 2, p. 3-16.

ASCENSIUNEA ȘI DECĂDEREA MARILOR PUTERI

THE ASCENSION AND FALL OF THE GREAT POWERS

Maria BUȚCU¹

Având convingerea în argumentarea faptului că la baza tuturor evenimentelor politice, sau militare în special, stau rațiunile economice, Paul Kennedy (profesor de istorie la Yale University, specializat în istoria relațiilor internaționale, economie și strategii) schițează un tablou complex al istoriei moderne și contemporane a Occidentului și a întregii lumi, invocând în prim plan celebra teorie a „supraîntinderii imperiale”, idee sugerată titlul monografiei „Ascensiunea și decăderea marilor puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000” (Iași, Polirom, 2011).

Cartea este structurată în ordine cronologică în trei părți (I. Strategie și economie în lumea preindustrială; II. Strategie și economie în epoca industrială; III. Strategie și economie în prezent și viitor) și opt capitole, toate bazate pe un puternic arsenal bibliografic. Este o carte despre raporturile de putere începând cu perioada modernă, care urmărește să explice ascensiunea și decăderea diferitor mari puteri, care au fost relațiile dintre ele de-a lungul a ultimelor cinci secole, schimbările ce s-au produs în balanța economică globală după 1500, concentrându-se asupra interacțiunii dintre economie și strategie, în măsura în care fiecare dintre state tindeau să-și sporească bunăstarea și puterea, să devină prospere și puternice. Conflictele militare evocate în subtitlu sunt, la fel, analizate în contextul transformărilor economice.

Ideea de bază care va prevala pe parcur-

sul fiecărui capitol este următoarea: avantajele relative ale națiunilor de la vârful ierarhiei internaționale nu rămân niciodată constante, motivul fiind în special ritmul inegal de dezvoltare a unei societăți, după cum avea să afirme și autorul german von Hornigh, potrivit căruia „dacă o națiune este astăzi bogată și puternică sau nu...depinde nu de abundența sau securitatea oferită de puterea și bogățiile sale, ci în principal de faptul dacă vecinii săi dețin puteri și bogății mai mari sau mai mici”.

Primul capitol oferă cadrul necesar pentru examinarea situației din jurul anului 1500 prin prisma atuurilor și slăbiciunilor fiecărui „centru de putere” al acelei vremi: China dinastiei Ming, Imperiul Otoman și corespondentul său musulman din India, Imperiul Mogul, Rusia, Japonia perioadei Tokugawa și grupul de state din Europa Vest-Centrală.

Capitolul al II-lea este dedicat eforturilor celorlalte state europene importante de a stopa tendința hegemonică a Habsburgilor, fiind analizate avantajele și dezavantajele relative ale fiecăreia dintre puterile dominante, în lumina mai amplă a schimbărilor economice și tehnologice ce afectau societățile apusene ca întreg. În cadrul acestui capitol se estimează puterea Habsburgilor, care, în ciuda numeroaselor resurse posedate, și-au epuizat în mare măsură resursele prin conflicte militare repetate, devenind prea apăsători din punct de vedere militar pentru economiile lor slăbite.

În capitolul al III-lea sunt expuse prin prisma unei sinteze bine structurate conflictele ce au avut loc între Marile Puteri în perioada 1660 - 1815, interval în care s-au impus cinci state în plan internațional: Franța, Marea Britanie, Rusia, Austria și Prusia.

Capitolul al IV-lea oferă repere importante privind emergența în ultimele decenii ale secolului XVIII a unui intens proces de industrializare, care, demarat în Marea Britanie, s-a răspândit și în alte regiuni, începând să încline balanța internațională dinspre vechile puteri către acele țări care aveau deopotrivă organizarea și resursele necesare exploatarea noilor tehnologii și mijloace de producție. Câteva conflicte majore ale acestei perioade – Războiul Crimeii, Războiul Civil American și Războiul franco-prusac – aduceau înfrângerea asupra acelor societăți ce eșuaseră să-și modernizeze sistemul militar și cărora le lipsea ampla infrastructură industrială necesară susținerii armatelor vaste și armamentului complex.

Capitolele V și VI prezintă, într-un cadru foarte larg și bine inspectat, evenimentele care au generat apariția unei lumi bipolare, ducând la criza ulterioară a puterilor „mijlocii”, schimbare ce a fost însoțită de crâncenele bătălii din Primul Război Mondial, în urma cărora Austro-Ungaria a dispărut, Rusia a fost cuprinsă de revoluție, Germania a fost înfrântă, iar Franța, Italia și Marea Britanie, deși victorioase, au suferit mari pierderi. Singurele excepții erau Japonia, care și-a consolidat poziția în Pacific, și SUA, care a devenit cea mai mare putere a lumii. Însă americanii s-au retras rapid din afacerile internaționale după 1919, fiind urmați de izolaționismul impus Rusiei de regimul bolșevic, lăsând un sistem internațional dominat de Franța și Marea Britanie, a căror poziție era pusă în discuție de națiuni revizioniste, ca Italia, Japonia și Germania – aceasta hotărâtă mai mult ca niciodată să obțină hegemonia eu-

ropeană. SUA rămăneau în continuare a fi cea mai puternică națiune manufacturieră a lumii, iar Rusia lui Stalin se transforma rapid într-o supraputere industrială, astfel încât dilema puterilor mijlocii era că acestea trebuiau să se dezvolte foarte rapid pentru a nu fi înăbușite de doi giganți continentali. Al Doilea Război Mondial avea să le demonstreze declinul, ceea ce avea să ducă, în 1943, la formarea lumii bipolare.

Capitolele VII și VIII analizează anii în care s-au manifestat semne efective ale existenței unei lumi bipolare sub aspect militar, ideologic și economic, lume care a fost dominată la nivel politic de multiple crize ale Războiului Rece.

Autorul menționează că SUA și URSS au rămas în frunte din punct de vedere militar din anii '50 până în anii '80, rivalitatea lor împingându-le într-o cursă a înarmărilor din ce în ce mai puternică. În același timp, acesta evidențiază faptul că, tot în aceste decenii, cota-parte a Lumii Treia a cunoscut o creștere continuă. Europa și-a revenit de pe urma distrugerilor războiului și, sub forma Comunității Economice Europene, a devenit cea mai mare entitate comercială mondială. Republica Populară Chineză face pași mari înainte într-un ritm impresionant. Creșterea economică de după război a Japoniei a fost atât de considerabilă, încât, conform unor date, a depășit Rusia la capitolul Produs Național Brut la sfârșitul anilor '80. În schimb, ratele de creștere ale SUA și Rusiei au devenit mai lente, iar cota ce le revine din producția și bogăția mondială s-a restrâns dramatic începând cu anii '60. Deja se conturase o lume multipolară, dacă se măsoară doar în indici economici, după cum avea să menționeze aici și Henry Kissinger cu referire la acest subiect, afirmând că „supraputerile încă aveau avantaje mari în putere militară, dar, sub alte aspecte, lumea devenise un spațiu multipolar, evidențiind faptul că, în 1973, existau cel puțin cinci grupe majore în termeni

¹ Maria Buțcu, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

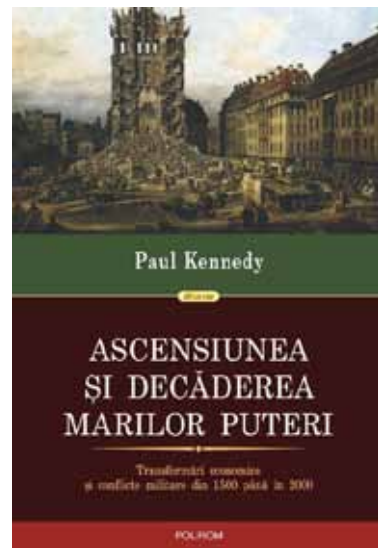
economici, iar din punct de vedere politic, au apărut mult mai multe centre de influență: SUA, URSS, China, Japonia și Europa de Vest, un fel de concert al marilor puteri, echilibrându-se reciproc, fără să existe una dominantă, ar fi o lume mai sigură și mai bună decât o situație bipolară, în care un câștig pentru o tabără pare să fie o pierdere absolută pentru cealaltă”.

În finalul cărții, Paul Kennedy susține ideea că, indiferent de probabilitatea unor ciocniri nucleare sau convenționale, între principalele state vor avea loc transformări importante la nivelul balanțelor, și ele vor continua, într-un ritm mai rapid, în special la două niveluri distincte care interacționează: *producția economică* și *producția strategică*.

Autorul a schițat un tipar al politicii mondiale pentru viitoarele decenii, afirmând că, în primul rând, va avea loc o trecere, atât în privința cotelor de producție mondială totală, cât și a cheltuielilor militare totale la nivel mondial, de la cele mai mari cinci concentrări ale puterii la mai multe națiuni; dar acest proces va fi gradual și probabil că nici un alt stat nu se va adăuga în viitorul apropiat pe această listă. În *al doilea rând*, balanțele producției globale dintre aceste cinci centre au început deja să încline în anumite direcții: dinspre Rusia și SUA, precum și Comunitatea Economică Europeană, înspre Japonia și China, care, după afirmația lui Jonathan Pollack, *trebuie să fie considerată drept o supraputere candidată autonomă – nu ca o imitație a Uniunii Sovietice sau a Statelor Unite, ci ca o reflecție a poziției unice a Beijingului în politica mondială*, afirmație ce venea în acord cu ceea ce avea să spună Kennedy: „aceasta este doar o chestiune de timp”. În al treilea rând, în termeni militari, încă există o lume bipolară, în sensul că doar URSS și SUA dețin capacitatea de a asigura distrugerea celeilalte - și distrugerea oricărei alte țări. Autorul mai menționează, prin prisma

unor predictibilități, că bipolaritatea se va eroda lent, atât la nivel nuclear, fie că aceste arme sunt inutilizabile în multe situații sau deoarece China, Franța și Marea Britanie acumulează masiv arsenal nuclear; cât și la nivel convențional și, în acest context, este foarte binevenită celebra remarcă a lui Otto von Bismarck: „Toate aceste puteri călătoresc pe Apele Timpului, pe care nu pot nici să le creeze, nici să le direcționeze, dar pe care pot să navigheze cu mai multă sau mai puțină pricepere și experiență”. Astfel, foarte multe aspecte depind în continuare de „priceperea și experiența” cu care ele își vor monitoriza resursele și vor naviga pe „Apele Timpului”.

Reieșind din conținutul acestei monografii, putem afirma cu certitudine importanța și valoarea incontestabilă a lucrării pentru cei din mediul academic, dar și politic, datorită nivelului înalt de erudiție al autorului, demonstrat în argumentarea fundamentalului politic și economic prevalent în monografie. Acest lucru conferă atractivitate pentru orice cititor interesat de subiect, fapt ce permite de a recomanda respectivul volum specialiștilor și pasionaților de istorie.



ACTIVITATEA DE ART-BUSINESS DIN PERSPECTIVA MARKETINGULUI INOVAȚIONAL

INNOVATION MARKETING IN ART-BUSINESS ACTIVITY

Elena Prus¹

Globalizarea a dinamizat dezvoltarea diferitor segmente ale economiei de piață, provocându-le spre schimbări pentru includerea lor eficientă în circuitele internaționale. Ceea ce trăim actualmente este expansiunea planetară a piețelor culturale (cinema, audiovizual, presa etc.). Pe parcursul ultimelor decenii s-a produs o creștere spectaculoasă a rolului pieței de artă la nivel mondial. Actualmente piața operelor de artă este printre sectoarele cu un potențial de dezvoltare în creștere și interes din partea investitorilor externi. Acest lucru se datorează apariției unor condiții socio-politice, psihologice și economice favorabile, care au influențat creșterea cerințelor populației în servicii de art-business.

Cursul spre integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană creează situații avantajoase pentru adaptarea experienței țărilor dezvoltate în domeniul marketingului. În condițiile actuale de integrare a țării în UE, au început să se dezvolte în mod activ direcții noi ale economiei, una dintre care este art-businessul. În condițiile dezvoltării instabile a pieței și în lipsa de perspective clare, antreprenorii examinează tot mai frecvent investițiile alternative.

Toate aceste premise au dus la sporirea conștientizării teoretice a unei noi politici de marketing în domeniul bussnesului de artă. Printre motivele de bază a studiului monografic realizat de Olga Percinschaia «Marketingul inovațional în activitatea de art-business» (Ольга Перчинская «Ин-

новационный маркетинг в арт-бизнесе», Chișinău: ASEM, 2016, 294 p.), în baza unei lucrări de doctorat susținute cu succes la Academia de Studii Economice din Moldova, sunt: existența unui lacune de ordin conceptual, metodologic, juridic, organizațional a componentelor sale, dar și lipsa standardelor europene în domeniu. Specificitatea pieții operelor de artă este definită de autoare prin natura sa integratoare, care se formează la intersecția domeniilor spiritual-artistic și material în permanentă evoluție interactivă. În lucrare sunt expuse bazele teoretice și modelele piețelor mondiale de artă din țările dezvoltate, dar și a țărilor cu economii în tranziție; se analizează particularitățile creării și funcționării structurilor piețelor de artă străine și autohtone.

Autoarea examinează piața de artă ca fenomen socio-economic și cultural-istoric, dar și ca mecanism care reprezintă un sistem de circulație a mărfurilor operelor de artă. Lucrarea configurează un diagnostic al mediului de marketing propriu pieții mondiale a operelor de artă: sunt studiate tendințele contemporane și direcțiile de dezvoltare ale acestora, posibilitățile și riscurile pieții operelor de artă, instrumentele și indicatorii de bază, se aduce o apreciere a condiției sale actuale. Etapa actuală a dezvoltării artei moldovenești în noile condiții de piață are nevoie de noi paradigme, strategii și tehnologii comunicative, care vor stimula comunicarea socioculturală în domeniul artistic autohton.

¹ Elena Prus, prof. univ. dr. hab, Vicerector pentru Cercetare Științifică Universitatea Liberă Internațională din Moldova.

La etapa de tranziție, în economie a apărut și necesitatea stringentă a unei metodologii de marketing, care ar ține cont atât de particularitățile economiei de piață, cât și de realizările mondiale moderne în diferite domenii ale economiei naționale, științei, culturii. Actualitatea studiului întreprins de autoare este determinată de potențialul extinderii și diversificării pieții operelor de artă, dar și de interesul în creștere din partea investitorilor străini și autohtoni.

În lucrarea sa, Olga Percinschaia a realizat un pronostic al mediului de marketing al pieței de artă, aducând în prim-plan tendințele actuale și direcțiile prioritare ale dezvoltării acestui domeniu. Autoarea a sistematizat și expus principalele concepte de marketing și marketing inovațional, dar și principiile, metodele și formele de utilizare ale acestora în sistemul de art-business; evoluția teoriei inovațiilor și impactul acestora asupra art-business-ului, a argumentat și exemplificat relația strânsă dintre antreprenoriat și artă.

În baza Ghidului participanților la piața operelor de artă (proprietari de galerii, experți, critici, artiști plastici) a fost realizată o analiză-SWOT detaliată a mediului de marketing, au fost identificate obstacolele care frânează dezvoltarea pieței autohtone a operelor de artă și implementarea marketingului inovațional, care au un caracter obiectiv și subiectiv. În ceea ce privește marketingul în artă, în principal în art-business, această direcție în țara noastră la momentul actual este subdezvoltată din cauza lipsei, în primul rând, a specialiștilor calificați în domeniu.

Ponderea lucrării derivă din modelul inovativ de marketing, elaborat de autoare în baza studierii experienței internaționale, care poate fi recomandată și pentru piața operelor de artă a țărilor cu economie emergentă, ceea ce constituie noutatea și originalitatea problemei cercetate. Concluziile și recomandările autoarei vor permite ameliorarea semnificativă a situației pe piața operelor de artă, dezvoltarea direcției "Artă" în promovarea inovativă a operelor pe piețele de artă interne și externe, îmbunătățirea imaginii și vizibilității Republicii Moldova în circuitul internațional.

Este de menționat de asemenea că lucrarea Olgăi Percinschaia a participat și a câștigat concursul pentru Premiul Municipal pentru Tineret în Domeniul Științei, Tehnicii, Literaturii și Artelor, Ediția 2016, la compartimentul „tânăr cercetător”.



„BULLETIN OF INTEGRATIVE PSYCHIATRY” – REINVENTAREA UNEI TRADIȚII DE EXCELENȚĂ

“BULLETIN OF INTEGRATIVE PSYCHIATRY” – REINVENTING A NEW TRADITION OF EXCELLENCE

Ilinca UNTU¹

Revista „Bulletin of Integrative Psychiatry” („Buletinul de Psihiatrie Integrativă”) urmărește continuarea tradiției inițiate la Spitalul Socola în anul 1919, când un grup de intelectuali format din medici și din alte personalități marcante din alte domenii au fondat *Societatea de Neurologie, Psihiatrie și Psihologie* din Iași. De la înființarea sa, societatea a editat un jurnal numit „Bulletin et Memoires de la Societe de Neurologie, Psychiatrie et Psychologie de Iași”, prima publicație de acest gen din România, unică și prin abordarea modernă și multidimensională a biologiei, psihologiei, sociologiei și filosofiei, având o credibilitate crescută certificată de prestigioșii membri ai comitetului de editori: C.I. Parhon, Gh. Preda, C. Fedeleș, P. Andrei și alții.

După 2412 articole publicate din anul 1919, „Buletinul Societății” editat în limba franceză și-a sistat activitatea în contextul tendințelor politice extremiste în curs de instalare. După 1947, publicațiile rezultate în urma cercetărilor și activităților științifice desfășurate în cadrul Școlii de la Socola au apărut în „Revista Medico-Chirurgicală”, „Jurnalul Societății de Medici și Naturaliști” din Iași. Începând cu anul 1994, Prof. Dr. T. Pyrozinski, Prof. Dr. P. Boișteanu, Prof. Dr. V. Chiriță, Conf. Dr. R. Andrei și dr. M. Berlescu au reinițiat tradiția publicațiilor în cadrul Spitalului de Psihiatrie Socola, editând noua serie a revistei „Bulletin of Integrative Psychiatry” („Buletin de Psihiatrie Integrativă”).

La finele anului 2014, Socola a devenit Institutul de Psihiatrie Socola, crescând ast-

fel responsabilitatea privind atât asistența medicală, cercetarea științifică, activitatea didactică, cât și dezvoltarea activității editoriale. Anul 2015, moment aniversar ce marchează 110 ani de excelență în psihiatrie desfășurați la Socola, a constituit un punct de cotitură pentru „Buletinul de Psihiatrie Integrativă”, care s-a reinventat în sensul aderării la un format unanim acceptat de bazele de date prestigioase. Astfel, „Buletinul” include articole publicate în limba engleză, respectând cerințe de redactare internațional acceptate, fiind prevăzut cu o serie de rubrici precum Editorial, articolele propriu zise cu conținut medical centrat pe psihiatrie dar și pe specialități conexe, contribuții multidisciplinare, prezentări de caz, precum și recenzii de carte medicală sau vizând alte actualități științifice. Noul format încurajează interdisciplinaritatea și multidisciplinaritatea prin selectarea de articole calitative, consistente, rezultate în urma cercetărilor asidue a unor oameni de știință deja renumiți, atât români, cât și din străinătate, dar și a doctoranzilor și chiar a studenților.

Redactorul-șef al revistei „Bulletin of Integrative Psychiatry” este Prof. univ. Dr. Vasile Chiriță, Membru de Onoare al Academiei de Științe Medicale din România, consacrat medic psihiatru, care are o contribuție fundamentală la reinițierea activității „Buletinului”, cât și la modernizarea acestuia. Board-ul editorial este format din personalități din lumea psihiatriei din România și de peste hotare, cât și din alte domenii științifice. În prezent, „Buletinul

¹ Ilinca UNTU, medic specialist psihiatru, asistent univ. drd, Institutul de Psihiatrie Socola, Iași

de Psihiatrie Integrativă” este cotate B+, fiind indexat în bazele de date internaționale Copernicus, Doaj, Erih Plus, Gale Cengage, CNCSIS.

Toate numerele revistei începând cu anul 2008, inclusiv cele publicate în anul 2015, sunt disponibile pe site-ul „Buletinului de Psihiatrie Integrativă”: <http://www.buletindepsihiatrie.ro/>. Acesta include un istoric detaliat al revistei în contextul evoluției psihiatriei românești și a școlii de psihiatrie de la Socola, articolele în extenso, cuprinsul revistei, indicațiile pentru autori și procedurile de *peer review*.

În anul 2015 au apărut patru numere, „Buletinul de Psihiatrie Integrativă” fiind o revistă cu frecvență publicistică trimestrială. Respectând noile secțiuni ce promovează publicistica medicală de calitate, precum și interdisciplinaritatea, cele patru numere ale revistei au inclus lucrări cu tematică variată și atractivă. Editorialele, concepute ca acte ce vizează condiția multidimensională a psihiatriei contemporane, s-au centrat pe momentul aniversar marcat de anul 2015 pentru psihiatria românească - 110 ani ai instituției Socola și pe rolul și locul psihiatriei între disciplinele medicale. Articolele medicale tratează în special teme de psihiatrie cum ar fi adictologia, spectrul psihotic, abordarea psihofarmacologică a diverselor patologii psihiatrice, implicațiile medicolegale psihiatrice, cât și din alte domenii medicale precum dermatologia, medicina internă și gastroenterologia și din cercetarea fundamentală, în relația lor cu patologia psihiatrică.

Contribuțiile multidisciplinare oferă perspective inedite și originale ale unor concepte psihiatrice transpuse în artă, mai ales în literatură. Studiile de caz prezintă situații rare, cu implicații deosebite ce ridică fie probleme de diagnostic pozitiv, fie o abordare prin excelență multidimensională și interdisciplinară a pacientului și afecțiunii sale. Recenzia de carte, cea mai recentă rubrică a „Buletinului”, cuprinde prezentarea succintă a unor publicații recente, de valoare, prima astfel de lucrare publicată în

revistă referindu-se la o inedită monografie privind tulburările de personalitate. În plus, numărul 1 din anul 2015 include un interviu captivant și surprinzător cu faimosul psihiatru Allan H. Young, iar numărul 4 din anul 2015 prezintă o lucrare concepută ca un omagiu adus unei personalități marcante a Socolei și a psihiatriei românești, dr. Cicerone Postelnicu.

„Bulletin of Integrative Psychiatry” este o revistă cu profil medico-psihiatric, cu tradiție de aproape un secol, ce s-a reinventat, ajungând la un format ce încurajează atât cercetarea din domeniul pur psihiatric și din domeniile medicale conexe, cât și multidisciplinaritatea, cu scopul de a disemina idei originale care să contribuie la procesul evolutiv al științei.

